LEONHARD RAGAZ

DE PAEDAGOGISCHE REVOLUTIE

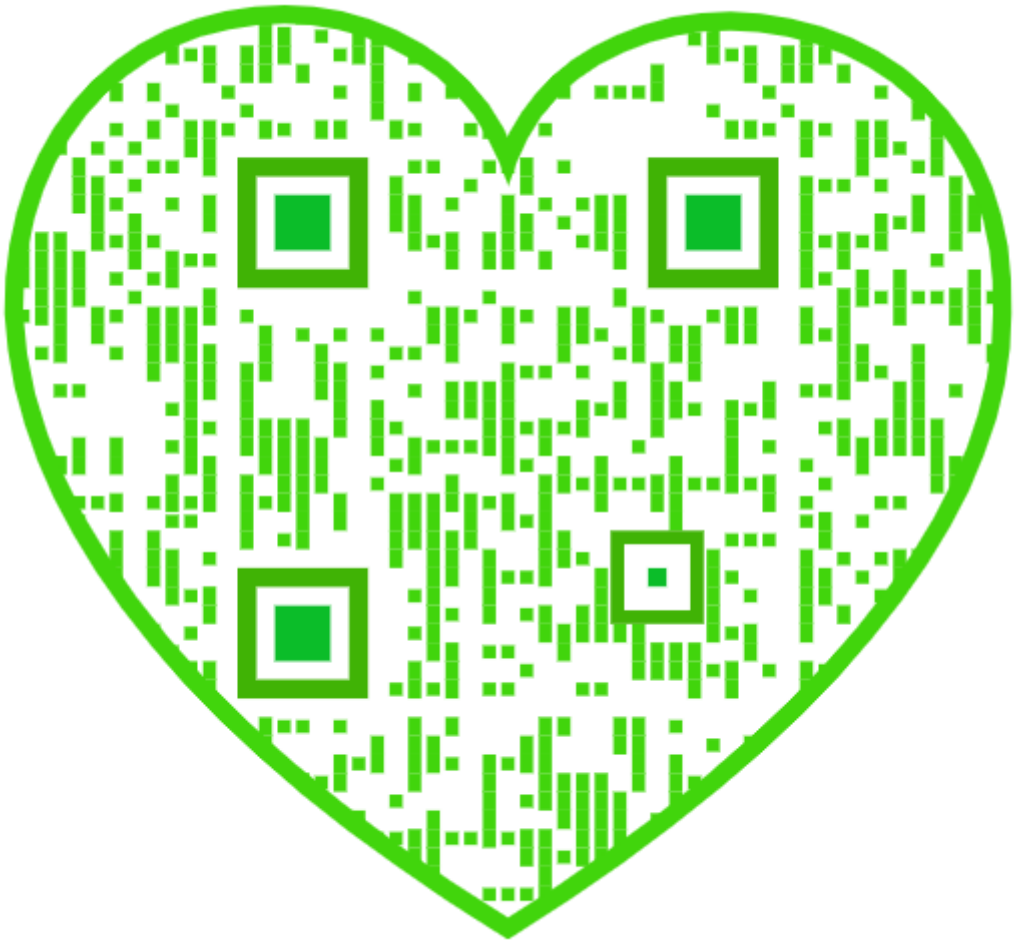

DE PAEDAGOGISCHE REVOLUTIE

DE PAEDAGOGISCHE REVOLUTIE

TIEN VOORDRACHTEN TER VERNIEUWING VAN DE CULTUUR

DOOR

LEONHARD RAGAZ

VERTAALD DOOR E. VAN SENDEN—KEHRER

UITGAVE VAN J. PLOEGSMA — ZEIST — 1922

INLEIDEND WOORD.

Het is mij een voorrecht, aan het mij gedaan verzoek van den Uitgever te voldoen, om een enkel woord aan de Nederlandsche vertaling van Ragaz' „Pädagogische Revolution" te doen voorafgaan. Ik ben toch overtuigd, dat met deze een zeer belangrijk boek aan den Nederlandschen lezer wordt aangeboden.

Leonhard Ragaz, tot voor kort hoogleeraar te Zurich en ook in sommige kringen van ons land vooral door het mede door hem geredigeerde tijdschrift Neue Wege niet onbekend, behoort tot die menschen in onzen tijd, die recht hebben, dat naar hen geluisterd wordt; zoowel om zijn ontzaglijken ernst als om zijn universeelen blik. Het is volstrekt niet noodig, het in alles met hem eens te zijn, om alzoo te oordeelen. Mijn inzicht op religieus, sociaal, paedagogisch gebied wijkt soms in niet onbelangrijke mate van dat van den schrijver af. Maar die afwijking is toch iets geheel bijkomstigs ten opzichte van een dieper reikende instemming en bewondering. Het is alles zoo consequent gedacht en doorgevoerd, zoo uit één stuk. Zoo kan het ook niet anders, of zelfs een betrekkelijk gering verschil van inzicht moet zich op allerlei gebied openbaren.

Want dit is het bijzondere in dezen schrijver, — in onzen tijd althans nog het bijzondere, al wordt het beter; waartoe ook dit geschrift kan medewerken — dat voor hem de verschillende levensgebieden niet gescheiden zijn, doch zoo nauw mogelijk verbonden. De paedagogische vernieuwing, waarom het hier in de eerste plaats gaat, is niet iets op zich zelve; zij hangt samen met een verandering op religieus, maatschappelijk en menig ander gebied. Ook religieuse, maatschappelijke en andere hervormers, zij zullen dit moeten leeren inzien.

En dan is ook dit bijzonder in dit geschrift, dat het èn groote lijnen trekt èn voor een toepassing in bijzonderheden niet terugschrikt. Het een zoowel als het andere hebben wij noodig. De auteur heeft wel zeer duidelijk gemaakt, dat wij wat anders noodig hebben, dan wat grootere of kleinere detailverbeteringen.

Echter, het is niet de bedoeling, dat ik meer over het boek schrijf. Men leze het zelf. Het spreekt genoeg voor zich.

Dr. G. H. VAN SENDEN.

LEUSDEN, December 1921.

VOORREDE.

Dit boek is de letterlijke weergave eener reeks openbare voordrachten, die in het zomerseizoen van het jaar 1919 aan de Universiteit te Zurich voor een gehoor van studenten, professoren en vertegenwoordigers van nagenoeg alle andere kringen van de maatschappij gehouden werd. De oorspronkelijke gedachte was in deze voordrachten voornamelijk te behandelen, wat nu aan het slot is samengedrongen, zij zijn echter door innerlijke noodwendigheid een bespreking geworden van geheel het huidige opvoedingsvraagstuk en van de grondslagen van onze cultuur.

Dat ik dit boek uitgeef is omdat ik geloof dat het, al ben ik mij bewust van zijn gebreken, toch van eenigen dienst wezen kan. Wij staan te midden van een van de geweldigste omwentelingen van de cultuur, die de geschiedenis kent. Een paedagogische omwenteling is daarvan een deel. Het eerste gevolg van de groote ineenstorting en het geweldige gistingsproces, dat het in de zielen der menschen veroorzaakt heeft, is de chaos. Wat wij noodig hebben zijn eenvoudige groote richtingslijnen om te oriënteeren bij den opbouw der nieuwe cultuur. Daartoe wil dit boek een bijdrage zijn. Het tracht de fouten in ons opvoedingswezen en in onze geheele cultuur tot in de diepste wortelen na te gaan om dan ook de laatste bronnen van hulp te vinden.

Het recht daartoe geeft schrijver dezes de omstandigheid, dat de in dit boek behandelde problemen een zeer groot deel van zijn practischen en theoretischen levensarbeid hebben uitgemaakt en nog steeds uitmaken. Als leeraar aan de Lagere, de Middelbare en de Hooge School, medelid van allerlei op de school betrekking hebbende lichamen, medewerker aan velerlei streven voor algemeene cultuurontwikkeling, gelooft hij ons schoolwezen grondig en veelzijdig te hebben leeren kennen.

Van zijn jeugd af aan heeft steeds het opvoedingsvraagstuk in het centrum van zijn doen en denken gestaan. Het heeft zich met zijn religieuse en sociale strevingen verbonden; het tot een geheel geworden beeld, dat daaruit is ontstaan, tracht dit boek ten minste aan te duiden. In zekeren zin is het een aanvulling van wat hij tot nu toe geschreven en bedoeld heeft.

De verstandige lezer zal niet verlangen, dat in deze tien lezingen alles wordt opgenomen, wat de speker over de daarin aangeraakte omvangrijke onderwerpen heeft te zeggen. Ook een systematisch uiteengezette paedagogie en methodenleer zal hij niet verwachten. Evenmin, dat in zoovele noten citaten worden gegeven van al degenen, die van Adam af tot Wyneken toe bij gelegenheid dergelijke gedachten mogen hebben ten beste gegeven. De geschiedenis van de paedagogie is den schrijver geen onbekende. Maar deze lezingen zijn niet zóó ontstaan, dat hij eerst de noodige boeken en brochures over het onderwerp zou hebben gelezen, daarna uit dat alles een extract zou hebben gemaakt en vervolgens het geheel met een eigen sausje zou hebben overgoten. Wat anderen voor goeds en waars mogen gezegd hebben, dit boek is ontstaan uit z ij n hart, z ij n ervaring, z ij n nood, z ij n hoofd, z ij n geweten. Daarin is ook de waarde gelegen, die het hebben mag. Waren er groote voorgangers, dan heeft hij die genoemd. Aan éénen echter zij nog in het bijzonder dank gebracht: aan F r i t z W a r t e n w e i l e r, den jongeren vriend, den man, die op Zwitserschen bodem naar eigen geest scheppen wil, wat voor Denemarken de Volks-Hoogeschool was en is. Door hem is de schrijver het eerst met de Figuur van den profetischen paedagoog G r u n d t v i g vertrouwd geworden [1]) en van dezen heeft hij een belangrijken stoot ontvangen. De verbinding van de gedachten van Grundtvig met die van P e s t a l o z z i, den oorsponkelijken, nog niet verdogmatiseerden en in zijn tegendeel verkeerden, zou het best het paedagogisch ideaal kunnen weergeven, dat hij het zijne noemt.

Daarom worde hier nog aan toegevoegd, dat dit boek niet goed begrepen zou worden, wanneer men het enkel beschouwde als een uiting ten bate van wat men schoolhervorming pleegt te noemen. Veeleer heeft het te maken met het geheele c u l t u u r p r o b l e e m. Het opvoedingsvraagstuk kan ook slechts

---

[1]) Vgl. F r i t z W a r t e n w e i l e r: Ein nordischer Volkserzieher. Die Entwicklung N. F. S. Grundtvigs zum Vater der Volkshochschule.

goed vestaan worden, wanneer het gezien wordt in dit wijder verband. Wat gezegd wordt over de grondslagen der cultuur, de beteekenis van opvoeding en wetenschap, de noodzakelijkheid van een algeheele omkeering van leven is daarom, al wordt het ook vaak in weinig woorden uitgesproken, niet van bijkomstig belang, maar hoofdzaak. Het boek wil dus niet zoozeer een bijdrage tot hervorming van het schoolwezen, als wel tot oplossing van het sociale en het religieuse vraagstuk zijn.

Het is een zeer onvolkomen pogen. Als zoodanig moet het verstaan worden. De strijd voor een nieuwe opvoeding is nog te zeer in een aanvangsstadium, dan dat degenen, die er aan deelnemen, reeds tot een zekere rustige klaarheid zouden kunnen zijn gekomen. Wij zitten nog midden in den strijd, midden in het pionierswerk. Men wil wel wat dit boek aan negatiefs en positiefs te bieden heeft onder dit gezichtspunt bezien.

Ook van formeele gebreken is het stellig niet vrij. De voordrachtsvorm brengt natuurlijk allerlei nadeelen met zich. Een voordracht kan niet hebben de bezonkenheid en het uitgezuiverd-heldere van een boek. Zij vecht nog met de stof; zij vermijdt herhalingen niet; in den geheelen toon en stijl verraadt zij, dat de spreker zich tot levende menschen richt. Daartegenover staat als voordeel dat haar een grootere levendigheid eigen is.

Grooter ergernis dan dergelijke formeele gebreken zal vermoedelijk mijn scherpe kritiek op ons opvoedingswezen geven. De welwillende lezer zal niettemin moeten erkennen, dat de wil niet ontbreekt, rechtvaardig te zijn tegenover de huidige instellingen en personen, die daarin degelijken en getrouwen arbeid hebben verricht. Hij zal ook begrijpen, dat de noodwendigheid kritiek uit te oefenen op dergelijke van ouds in aanzien zijnde instellingen niet zonder bitterheid is en hij zal, waar hier en daar spot en ironie opduiken, deze uit een zoodanige reactie verklaren. Zooals reeds werd opgemerkt, men mag in dezen strijd nog niet zulk een bezonkenheid verwachten, die rustig wikt en weegt. Ook zou het kunnen zijn dat het juist de spanning met de piëteitsgevoelens was, die tot schijnbaar piëteitloos spreken leidt. Overigens zal de toorn van de louter-vakmenschen en het stof dat oude pruiken opwerpen den schrijver niet afschrikken. Zij, die levend en jong van ziel zijn, voor wie de wereld met wat zij bereikt hebben nog niet klaar is, zullen begrijpen, dat wat dit boek wil, niet zou afdoen aan de waarde van Universiteit en School in het algemeen, maar dat

het veeleer daaraan vrijheid, leven, nieuwe kracht toebrengen zou. Zij zullen erkennen, dat daaruit voor leeraren van elken rang een veel waardevoller, vreugderijker en eervoller werk zou opgroeien. Sommigen zullen zelfs vreezen dat daardoor aan hen te hooge eischen zouden worden gesteld. In ieder geval zullen alle die uitnemende persoonlijkheden, die zoozeer lijden onder den druk van het huidige systeem, bemerken, dat dit boek niet tegen maar vóór hen strijdt.

Overigens weet de schrijver heel goed, dat men twee tegenwerpingen zal maken, twee, die elkaar eigenlijk opheffen, die echter dikwijls door dezelfde personen afwisselend worden gebruikt. Men zal verklaren, dat hij „niets nieuws" zegt en zal beweren, dat hij afbrekend te werk gaat. Het eerst aangevoerde moet hij laten voor wat het is; wat echter het andere betreft, geeft hij toe, dat hij niet een h e r v o r m i n g, maar een o m w e n t e l i n g van de Opvoeding bedoelt, wel te verstaan enkel met betrekking tot het beginsel, niet wat betreft het tempo waarin dit verwerkelijkt worden moet. Wat in deze voordrachten wordt bedoeld, ziet, over dat wat vandaag en morgen mogelijk is uit, in die toekomst, waarin veel vanzelfsprekend zal zijn, wat nu onbegrijpelijk en veel onbegrijpelijk wat nu vanzelfsprekend is. Dat de ontwikkeling over het geheel genomen, voorzoover ze de principiëele oriënteering aangaat — en dat is het, waar het op aan komt — de richting nemen zal, die dit boek aangeeft, is des Schrijvers vaste overtuiging. De Schoolrevolutie zal komen, zij is reeds begonnen en zij zal grondig zijn.

Nu weet ik wel, dat wij voor het oogenblik leven in de atmosfeer van de r e a c t i e en dit wel zeer in het bijzonder in ons Zwitserland, dat door overgroote zelfoverschatting en daaraan evenredige onbekwaamheid om den nieuwen tijd te verstaan, wordt bedreigd met den moreelen ondergang. Ik weet dat alle voorstanders van het bestaande en ook eenigen, die een tijd lang eenigszins in beweging gekomen waren, er nu weer bij neer zijn gaan zitten en zich veilig voelen. Het nieuwe heeft blijkbaar niet de kracht gehad de oude wereld uit haar voegen te rukken. Zoowel de sociale als de geestelijke revolutie schijnen tot stilstand te zijn gekomen. Daarom gaat wat dit boek wil tegen den stroom in. Tijden van groote aan den dag tredende opschuddingen maken ook angstvallige en conservatieve naturen met de gedachte vertrouwd, dat ingrijpende veranderingen in menschelijke instellingen mogelijk zijn en openen wijde toekomstperspectieven; in dagen van reactie verwekt elk rukje aan

wat ook, dat eenmaal zijn bestand gekregen heeft, ergernis, meer nog fanatisme.

Met dat al zij gezegd, wat gezegd worden moet. De tijd van verslapping zal voorbijgaan. Zij is misschien niet anders dan verzameling van nieuwe kracht. De wereld staat ook in zulke tijden niet stil, veeleer dringen dan nieuwe waarheden, in hun uitwendige verwerkelijking verhinderd, des te meer in de diepte door, om op een gegeven moment met grooter kracht naar voren te breken. Wat gebeuren m o e t, z a l gebeuren en geen reactie kan het tegenhouden. De revolutie van de Cultuur is aan den gang; zij moge omwegen maken, tijden van stilstand noodig hebben, maar zij zal komen met het volle gewicht van hare noodwendigheid, en vele teekenen daarvan zijn alreede zichtbaar. Slechts niet gevreesd, Broeders vooruitstrevenden; dat wat zich ons als waarheid opdringt, is Leven en daarom zal het alle doodsbanden verbreken.

Zurich, Maart 1920. L. RAGAZ.

INHOUDSOPGAVE.

Blz.

Eerste Voordracht:
Het falen der Universiteiten 9

Tweede Voordracht:
De Universiteiten en onze zieke Cultuur . . . 29

Derde Voordracht:
Methoden en Resultaten. 42

Vierde Voordracht:
De drie Revoluties. 65

Vijfde Voordracht:
Vernieuwing van de Opvoeding. 84

Zesde Voordracht:
De Volkshoogeschool 97

Zevende Voordracht:
De Nieuwe School. 116

Achtste Voordracht:
Nogmaals de Volkshoogeschool 137

Negende Voordracht:
De Nieuwe Universiteit. 150

Tiende Voordracht:
Kennis en Leven. 176

EERSTE VOORDRACHT.

Deze voordrachten over Universiteits- en Studentenproblemen, tot welke ik U heb uitgenoodigd, gaan uit van de overtuiging, dat het systeem van ons Hooger Onderwijs evenzeer als in het algemeen ons geheele opvoedingssysteem, welks einde en bekroning het immers behoort te wezen, is verouderd en verworden en van den grond af vernieuwing behoeft. Het vraagstuk van het Hooger Onderwijs is een van de centrale vraagstukken in de huidige omwentelingsperiode geworden. De Spreker, die nu meer dan tien jaar lang aan de Academie werkzaam is, nadat hij door langdurig onderricht aan de Lagere en Middelbare school ons huidig schoolwezen heeft leeren kennen, heeft den toestand, waarin dit zich bevindt, hoe langer hoe meer als een groot kwaad en een grooten nood ondervonden. De n o o d is het, die hem eindelijk tot spreken gedwongen heeft en hem nu tot een grondigen aanval over de geheele linie op dit systeem beweegt. Het is een nood, zoowel van leeraren als van leerlingen, een nood niet alleen van de academische wereld, maar van de geheele volksgemeenschap, ja, van de v o l k e r e n-gemeenschap. Want wanneer zooals nu de Universitas Populorum [1]) geweken is voor den chaos, dan zal de Universitas Litterarum [2]) mede daaraan schuld hebben. Daarom is het niet alleen mijn overtuiging maar ook mijn hoop, dat de golfslag van de Revolutie, die in deze dagen tegen onze gansche cultuur aanslaat en die in een of anderen vorm noodzakelijk was, echter op schoone wijze zou hebben moeten komen, wilde zij verwoestingen vermijden, in ieder geval ook dat geheiligde gebied omvatten zal, waarop onze Hooge Scholen staan. Bemerken wij niet reeds, hoe de vloed aanzwelt en de branding

[1]) Het geheel der volkeren.
[2]) Het geheel der wetenschappen.

schuimt. Ook dit ons samenzijn is er reeds een gevolg en tegelijk een deel van.

Woorden als deze zouden stellig korten tijd geleden nog als lasterlijk geklonken hebben en zullen het misschien nog doen in ooren, die de taal van den nieuwen tijd niet meer verstaan. Ja, het is zelfs niet uitgesloten, dat zij ook bij enkelen Uwer, geachte vergadering, zekere gevoelens van piëteit kwetsen. Gij hebt van af de banken van het gymnasium, misschien ook van Uw kantoor of andere plaatsen van werkelijke of vermeende benauwenis en geesteloosheid naar de Universiteitszalen opgezien als naar een Heiligdom des Geestes. Hier woonde niet alleen de vrijheid maar ook de waarheid. Hier brandde haar eeuwig licht op het altaar, hier zweefde in het allerheiligste haar geheim en werd geopenbaard aan hen, die daarnaar verlangden. Leeraren werden priesters en leerlingen discipelen. Een volledige cultus omgaf deze plaatsen. Deze tempelen staken reeds uiterlijk boven de Godshuizen uit. Dat onze beide Universiteiten het geheele landschap in onvergelijkelijk sterker mate beheerschen dan het gebouw waarin eenmaal Zwingli's profetisch woord heeft geklonken, is niet enkel toe te schrijven aan architectonische toevalligheid, maar het is teekenend voor onze geheele cultuur. Zoo hadden ook alle afzonderlijke instellingen van dit academisch systeem iets van heilige onaantastbaarheid. Wee den boosdoener, die het zou hebben gewaagd daartegen de stem van de kritiek te verheffen! Men gaf wel toe, dat de menschelijke beoefening van dezen cultus onvolkomenheden aan zich had en in bijzonderheden wel voor verbetering vatbaar zou kunnen zijn, maar dat aan het systeem zelf iets wezenlijk foutiefs of dat het zelfs in beginsel verkeerd zou kunnen zijn, scheen tot voor kort in niemands brein op te komen, enkele heethoofden misschien uitgezonderd, waarop men echter slechts met verachting neer had te zien.

Maar nu nadert ook hier de revolutie en komt om zoo te zeggen als een dief in den nacht. De aardbeving, die onze geheele cultuur onderste boven werpt, deed natuurlijk ook deze cultuurcentra schudden. De menschen werden genoodzaakt te zoeken naar de oorzaken van deze aardbeving. Zij moesten zich wel afvragen, hoe het mogelijk was, dat deze gansche bouw der moderne cultuur zoo weinig duurzaam was gebleken te zijn; hoe het mogelijk was, dat op eenmaal zich zulk een vloedgolf van dierlijke ruwheid en helsche gemeenheid over de menschheid heeft kunnen uitstorten als om ze in een

nieuwen Zondvloed te verdelgen. Zij sloegen de blikken omhoog, naar de kerktorens, vanwaar het klokgelui kwam en vroegen: „Wat hebben wij nu van de kerken te verwachten? Wat van het Christendom?" Maar, daar velen van hen geleerd hadden de tinnen der Hooge Scholen voor heel wat betere torens der waarheid te houden, ging de vraag daarheen verder door. Wat hadden deze gedaan om de katastrophe af te wenden? Het antwoord luidt: „Niets!" Of erger nog. Juist op deze Hooge Scholen was de geest geplant en aangekweekt, die tot den wereldbrand heeft geleid; een oppervlakkige cultuurverheerlijking; een intellectualisme, dat de diepste levenswaarden en levensgronden miskent, een in zoo schril mogelijk contrast met het algemeen menschelijke ideaal der universitas litterarum staand nationalisme en een met den geest spottend imperialisme en militarisme. Waar de oorlogstheologen het Christendom hebben gecompromitteerd, hebben de oorlogsprofessoren ten opzichte van de wetenschap in nog hoogere mate hetzelfde gedaan. Deze werd van priesteres der waarheid, zacht uitgedrukt, tot een zaakwaarneemster met de behendigheid eener koorddanseres van elk onrecht en elke laagheid, die de staat, in welks dienst zij zich stelde, op dat oogenblik beging. Zij, die zich anders zoo beroemde op haar recht van vrije kritiek, bewees zich nu de meest kritieklooze, bevangene aller instanties. Het bleek, dat kooplieden, industriëelen, handarbeiders en boeren beter in staat waren over de groote levensvraagstukken te oordeelen dan de bezitters van deze veelgeroemde academische ontwikkeling. Er moest dus aan deze wel iets, ja veel, zoo niet alles mis zijn. Haar koers is zeer gedaald. De schijn van heiligheid, die hare tempels omgaf, is verdwenen. Deze liggen, figuurlijk gesproken, in puin. [1])

Echter niet alleen is een o u d e w e r e l d ineen gestort, die ons universiteitswezen in zijn val meesleept, maar ook een n i e u w e w e r e l d dringt zich met geweld naar boven. Tegenover deze staat de hedendaagsche universiteit wel zeer vreemd en hulpeloos. Symbolisch hiervoor is het volgende: hier boven verheft zich, trotsch en machtig, ook een beetje koud, de dubbele Hooge School, aan de overzijde in Aussersihl echter

[1]) Het is vooral P r o f e s s o r F ö r s t e r geweest, die dit moreel en intellectueel fiasco der intellectueelen, wier rabies bellica (oorlogswaanzin) hij ook in bijzondere mate gedeeltelijk aan den lijve ervaren heeft, in een vernietigend daglicht heeft gesteld. (Vgl. o.a. zijn boek: „Weltpolitik und Weltgewissen".)

staat als teeken van een nieuwen tijd het volkshuis, het hoofdkwartier van de sociale revolutie. Wat hebben zij met elkander uit te staan? Klinken niet kreten van ontbering, toorn en begeerte van daaruit tot ons op? Dringt niet het geluid van den dreigenden burgeroorlog voor het innerlijk oor wel verstaanbaar, in onze gehoorzalen door, ons verontrustend en kwellend? V e r l a n g t men vandaar niet iets van ons? Wat dan? Men weet het daar misschien zelf niet precies, wij in bijzonderheden evenmin, maar één ding in ieder geval hooren wij wel duidelijk: de aanklacht, den kreet der woede, ja van den haat, den schreeuw naar voedsel, g e e s t e l i j k voedsel, het verlangen naar geestelijke leiding. In plaats daarvan stond voor de poorten van dit huis de soldaat met den stalen helm en de opgestoken bajonet, om het — zoogenaamd — tegen de opstandelingen te beschermen. Hier is wel, als meestal in dergelijke symbolische voorvallen een diepere samenhang te bespeuren: deze plaatsen behoefden — werkelijk of omdat men het dacht — niet door bajonetten tegen het volk beschermd te worden, wanneer zij het voedsel zouden hebben verstrekt!

Zoo heeft zich het ongenoegen over ons meester gemaakt. De geestelijk levende student wrokt tegen het systeem, vaak zonder eigenlijk te weten waarom, de leeraar voelt er zich onbehaaglijk in, zonder er iets aan te kunnen doen. Zoo nadert de revolutie de Hooge School. Waar wij nu over deze zullen gaan spreken, verzoek ik U dringend, geachte aanwezigen, dit goed te begrijpen. Wij zullen aan het begin van onzen weg en ook later telkens weer ons hedendaagsch universiteitswezen aan een onverbiddelijke kritiek onderwerpen. Wilt dit niet zoo opvatten, alsof wij daaraan in het geheel niets goeds en waardevols zouden zien. Voor ons is vanzelf sprekend, dat het daaraan nimmer heeft ontbroken. Maar juist omdat dit zoo van zelf spreekt, is het onze plicht naar voren te brengen wat verkeerd is. Juist omdat wij getrouw willen zijn aan de idee van de Hoogeschool, moeten wij haar een nieuw lichaam verschaffen. Ook zondigen wij met onze kritiek niet tegen de ware piëteit. Deze toch mag nooit met de waarheid in strijd komen. Juist zij, wien een zaak het meest ter harte gaat en die het met haar het ernstigst meenen, voelen het meest zich gedrongen, haar tegen zich zelf te verdedigen, hare ontaarding te bestrijden en haar tot nieuw en hooger leven op te voeren. Gij kunt er van verzekerd zijn, dat het niet lust tot afbreken is, die mij en vele anderen, die met mij in deze dingen van gelijke gedachten zijn,

drijft, maar een dwingend geestelijke nood, een noodwendigheid.

Want het is toch zoo klaar als iets, dat onze universiteiten aan een omwenteling niet ontkomen kunnen. De politieke en sociale revolutie zet zich in een geestelijke voort en zal eerst in een zoodanige tot rust komen. Ons cultuurleven is een eenheid. Wanneer het aan den buitenkant wordt bewogen, kan het in het centrum niet stil zijn; ja, wel van te voren is aan te nemen, dat de beweging aan den buitenkant uitgaat van een geweldige crisis in het centrum, die zich eerst langzamerhand openbaart. Wij hebben na en tegelijk met de politieke en sociale, zoowel de religieuse als de paedagogische omwenteling te verwachten. Nogmaals: zij is bittere noodzakelijkheid. En zij is reeds lang volgroeid.

Waar nu, moet deze revolutie een begin maken? Het antwoord op deze vraag kunnen wij slechts in die mate geven, als wij met juistheid kunnen bepalen, waar het kwaad zijn oorzaak vindt en tot de kern van het probleem kunnen doordringen.

Wat is dan eigenlijk het verkeerde aan ons universiteitswezen?

Laat ons, om dat naar voren te brengen, terugdenken aan den samenhang, waarin het kwaad in het algemeen tot bewustzijn is gekomen. Wij hebben gezegd, dat de menschen zouden hebben uitgezien naar een geestelijke leiding, die van de universiteiten uit zou gaan, maar tevergeefs. Daarmee raken wij al dadelijk den bodem van het kwaad: De Universiteiten konden geen geestelijke leiding geven, omdat zij geen geest hadden!

Dat is een hard woord, wij moeten het meteen nader omschrijven. Het is natuurlijk niet zoo bedoeld, als of onze universiteiten geesteloos zouden zijn geweest in den gewonen zin van het woord d.w.z. van geest verstoken en wetenschappelijk verdord. Zeer zeker hebben zij steeds, in dezen zin, mannen van geest opgeleverd, was daar steeds veel geest te vinden. Ja, veel geest — en niettegenstaande dat en voor een deel juist daardoor, niet één geest, d.w.z. een enkele geest, een leidende gedachte, een wereldbeschouwing, een ziel, die zoowel de volksgemeenschap als ook de volkerengemeenschap zou hebben kunnen bezielen, en met geestdrift vervullen; tot vreugdevol scheppen en groot verwachen meesleepen; tot diepere eenheid bij alle verscheidenheid verbinden. Niets van dat alles is tot de

volkeren doorgedrongen, althans niets, dat eenige kracht zou hebben gehad. Dezen geest konden de Hooge Scholen niet geven, omdat zij dien zelf niet hadden. Zij konden den volkeren geen leiding geven, omdat zij zelf geen leiding hadden.

Maken wij door een vergelijking dezen stand van zaken duidelijk. Er zijn tijden geweest, waarin de universiteiten zulk eengeest hadden. Zoo was de Middeleeuwsche Universiteit. Haar innerlijke eenheid had zij in het religieus geloof, waarop zij gegrond was. Van alle wetenschap was naar middeleeuwsch ideaal, dat tegelijk het zoogenaamde katholieke ideaal is, de zin, de eer van God tot uiting te brengen. Zij rustte op het Geloof, op de aanschouwing van God en had tot taak dit uit te werken tot een systeem van wereld- en Godskennis, dat het geloof bevestigde. Natuur- en geesteswetenschap (om deze moderne uitdrukkingen te gebruiken) hadden dezelfde beteekenis. Alle weten vormde geheel en al een eenheid. Het was in zekeren zin alles theologie. Want fundament en top van dit gansche gebouw is het geloof. Daarmee krijgt tegelijk alle wetenschappelijk onderzoek een praktischen zin. Want, zooals vanzelf spreekt, staat de kennis in dienst van het doen, de theorie moet voor de praktijk de fakkel ophouden. Alle Godskennis wordt Godsdienst. Een voor zich zelf alleen bestaand, in de lucht zwevend weten, dat waarde heeft voor zich, bestaat niet. Alle weten staat in betrekking tot de laatste, praktische doelstellingen van den mensch en is met zijn tijdelijke en eeuwige bestemming op het innigst verbonden. Het is ten slotte ook een kennis, die hem die ze bezit, niet van de gemeenschap der menschen scheidt, maar hem geheel met deze verbindt. Want het is kennis van God, tot welken iedere vrome toegang heeft. Het is een Dom, die niet door ieder gebouwd, zelfs niet door ieder begrepen kan worden, in welken echter ieder aandachtig kan zijn. Dit weten schikt zich in beginsel deemoedig in het omvattend geheel der cultuur, die door de alles tezamen bindende religie wordt tot stand gebracht.

In beginsel bleef dit systeem ook in het oude Protestantisme gehandhaafd en het bestaat nog voort, hoewel in zwakker vorm, aan die universiteiten, die het zuiver Katholieke type behouden hebben. Maar ook op Protestantschen bodem heeft het zich in eenigszins gewijzigden vorm staande gehouden, n.l. daar, waar het Protestantisme algemeene levensgrondslag voor de volkeren gebleven is, in de Angelsaksische wereld, meer in het bijzonder aan de oude Engelsche Universi-

teiten. Ook deze willen niet zijn leerscholen voor duizend en een vak, maar de belichaming eener idee (niet voor niets speelt Plato daar een zoo groote rol!) en hun bedoeling is niet beroepsmenschen tot zich te trekken, maar menschen d.w.z. arbeiders aan een bepaald afgebakend levensideaal. Wel verdient te worden opgemerkt, dat hier een van de wortels ligt van de geweldige moreele kracht, die, allen natuurlijken menschelijken troebelheden ten spijt, in deze volken leeft. De keerzijde van dit voordeel is echter ook duidelijk en treedt in het bijzonder aan het licht bij het zuiver katholieke systeem: het is de gebondenheid, speciaal aan de kerk en aan het dogma. Maar dit werd in vroeger tijd niet zoo sterk gevoeld, omdat men het met het gansche levenssysteem, op welks bodem men staat, innerlijk eens is. Men mist zijn vrijheid niet, maar geniet het voordeel van de eenheid. Men heeft éénen geest.

Een ander soortgelijk type is op Duitschen bodem ontstaan. Het is dat, hetwelk wij de idealistische Universiteit kunnen noemen. Zij is verbonden met de namen van von Humboldt, Fichte, Schelling, Steffens, Schleiermacher, Hegel en hunne geestverwanten. Hier heeft de kerkelijk-dogmatische gebondenheid plaats gemaakt voor een principiëel, bijna onbepaalde vrijheid. Ja, het beginsel van het vrije onderzoek geldt letterlijk als de ziel van de nieuwe Universiteit. Zij verliest daarmee echter niet haar eenheid. Deze wordt nu niet meer in den zin van het kerkelijk Christendom gevonden in het positieve Godsgeloof, maar op de wijze van de speculatief-idealistische philosophie in de Idee. Alle wetenschap wordt afgeleid van een laatsten oorsprong, n.l. van het grondbeginsel van den Geest, dat zich in 's menschen rede openbaart: het Absolute — hetzij men dit nu meer logisch in den zin van Hegel, meer ethisch in den zin van Fichte, of meer aesthetisch in den zin van Schelling neemt. Vakken bestaan niet, slechts takken en twijgen van den éénen boom of leden van één lichaam. Elke wetenschap is slechts een functie van deze grondwaarheid, enkel een verschijningsvorm van de Idee. Om met Fichte te spreken, die wel de allergrootste drijvende kracht en vertegenwoordiger van deze opvatting is: er bestaat niet allerlei onsamenhangende wetenschap, doch slechts één e wetenschap, n.l. de door de wetenschapsleer aangegevene en deze is niet anders dan de uitdrukking van de scheppende kracht des geestes, die als vrije daad zich zelf en de wereld stelt. We-

tenschap is wereldschepping in den geest, terugkeer van de wereld tot den Geest, vorming der wereld dóór den geest tot Geest, d.w.z. tot vrijheid, tot mensch-zijn, tot God. D e z e wetenschap is het, die de universiteit tot uiting brengen moet. Haar leeraren en leerlingen moeten haar dragers zijn. In de plaats van de kerk treedt de idealistisch opgevatte, ook wel geïdealiseerde S t a a t, die de Idee in haar vollen omvang verwerkelijken moet. Deze Idee is ten slotte de eenvoudige uitdrukking van dat g o d d e l ij k m e n s c h z ij n, dat van dien geheelen tijd het laatste woord is.

In ieder geval komt ook op deze wijze een geestelijke e e n h e i d van academisch werken tot stand. Ook hier heeft elk onderricht, dat gegeven en ontvangen wordt, z i n. Het heeft een doel; het is op de praktijk gericht. En de wetenschap verbindt haar dragers althans i d e ë e l met de gansche volksgemeenschap. Daardoor had deze Hoogeschool g e e s t. Daarom verleende zij ook geestelijke leiding. Zij is het vooral geweest, die de groote vrijheidsbeweging voedsel gaf, waardoor destijds het Duitsche volk gered en tot nieuwen bloei gebracht werd. En zij heeft het geestelijk leven voor altijd bevrucht.

Maar sedert is een eeuw voorbijgegaan en hoe het gegaan is, is bekend. Het liep uit op o n t g e e s t e l ij k i n g, o n t z i e l i n g. De idealistische hoogvlucht uit welke de nieuwe universiteit was geboren, duurde niet veel langer dan tot den dood van haar grootste vertegenwoordigers. De exacte natuurwetenschap begon haar zegetocht. Zij verving de natuurphilosophie van een Schelling en een Steffens, die van de idealistische Hoogeschool de doopvaders waren geweest. In de plaats van het speculatieve denken trad het empirisch positivisme, in de plaats van de idealistische oplossing der wereld in den geest het naturalisme en het materialisme. De industrie begon de volkeren te beheerschen. Een enorme stijging in de productie van materiëele goederen bracht een ongehoorden rijkdom aan civilisatiemiddelen. Techniek beheerschte het leven der menschen en verdrong de humane cultuur. Gelijk eens aan het ideaal van vrijheid en geestelijkheid, zoo ging men zich nu te buiten aan spoorwegen en uitvindingen. De Staat van Schleiermacher en Steffens, die uitdrukking der Idee moest zijn, werd tot Treitschke's en Bismarck's machtstaat, de Ideaal-politiek werd Reaal-politiek. De maatschappij ging steeds meer in twee klassen uiteen en almeer begonnen zich boven het beschavingsparadijs van techniek en verlichting die onweers- en gerichts-

wolken samen te pakken, die wereldoorlog en wereldrevolutie hebben gebracht.

Ook dit moet vooral niet te eenzijdig opgenomen worden. De hier geteekende ontwikkelingsgang had ook een waardevolle keerzijde, evengoed als genoemd idealisme een gevaarlijke zijde had. Dat dreigde met zijn idee in de wolken te blijven zweven. Nu kwam een tijdperk, dat snakte naar r e a l i t e i t e n. En met recht. Langen tijd was een zwevend denkbeeld, den geest om te zetten in materie, het woord vleesch te zien worden. Men wilde niet de wereld veridealiseeren, maar haar naar maatstaf der Idee veranderen; niet geest zien, waar geen geest was, maar geesteloosheid leiden tot geest; men wilde niet al het werkelijke ook reeds voor redelijk verklaren, maar rede in de werkelijkheid dragen. Op grond hiervan werd dit tijdperk positief, technisch, materiëel. Maar op dezen weg ook schoot men evenzeer zijn doel voorbij als het Idealisme het deed op den zijnen, en kwam men ten slotte uit bij de materie, het mechanisme, de geesteloosheid, de ontmenschelijking en ontgoddelijking — de katastrophe!

Een gelijke ontwikkeling maakte de Hoogeschool door. Zoowel ten goede als ten kwade. Zij werd meer realistisch, meer positief, maar zij verloor ten slotte den geest. Nog een tijd lang behield zij iets van den glans van dat oude idealisme. De gedachte van een wetenschap die uit de Idee ontsprong en een daaruit voortkomende cultuur verbleekte tot het ideaal van a l g e m e e n e o n t w i k k e l i n g, die daarin zou bestaan, dat de leerling een reis had te maken door het geheele geestelijk cultuurgebied. Daarbij ging het echter steeds meer om de opname eener veelheid van stof, niet om de Idee, die het ware Idealisme had voor oogen gestaan. Als altijd ging ook hier met de afname van geestelijke veerkracht de ontaarding in het quantitatieve d.w.z. het materiëele, hand in hand. Het idealistische werd meer en meer verdrongen door een realistisch ideaal, welks inhoud al meer bestond in t e c h n i s c h e n vooruitgang. En langzamerhand verdween ook die e e n h e i d, die zich, zoo het heette, in dat ideaal van algemeene ontwikkeling openbaren zou. De wetenschap verviel in een menigte van „vakken", die door geen innerlijk verband meer samenhingen, alleen nog door conventioneele kategorieën als die van „natuur- en geesteswetenschappen", of door enkel praktische gezichtspunten. En zoo studeerde de leerling alleen nog maar wetenschappen, maar niet wetenschap in den zin van Fichte en

Schelling; de eenheid zijner studie lag voor hem in het principiëel beschouwd toch zoo niets zeggend raam van het faculteits-leerplan en de idee, die hem voor oogen stond, was — het examen! Het ontbrak aan een wereldbeschouwing, vooral een e t h i s c h gerichte wereldbeschouwing, waaruit een zedelijk l e v e n s i d e a a l in den ruimsten en diepsten zin zou zijn opgegroeid, waarin de wetenschap haar praktisch doel, een ziel, een gemeenschap vormende kracht zou hebben gehad. Natuurwetenschap en natuurwetenschappelijk denken kregen een te groot overwicht. De geest van het mechanisme, van het onmenschelijke en ziellooze, die in de v e r i n d u s t r i a l i s e e r i n g der wereld naar buiten kwam, tastte ook de Hoogescholen aan.

Doen wij onrecht? Laat dan iemand komen en zeggen, waarin dan de eenheid bestaat, die onze universiteiten tezamen bindt. Welk is haar richting gevend doel? Alleen het p r a k t i s c h e, om predikanten, rechtsgeleerden, staathuishoudkundigen, artsen, leeraren te vormen? Maar wat voor zin heeft dan godgeleerdheid, rechtsgeleerdheid, staathuishoudkunde, geneeskunde, wijsbegeerte, natuurwetenschap, en letterkunde? Deze, dat zij er nu eenmaal z ij n, dat er een kerk, een staat, een school bestaat, dat godsdienst, recht, gezondheid, geestelijke beschaving, gewichtige staatsaangelegenheden zijn? Maar wat beteekent dan de staat? Wat, geestelijke beschaving? Wetenschap en wijsbegeerte? Of hebben zij g e e n beteekenis? Zijn het enkel toevalligheden, gegevens, die men nu eenmaal te nemen heeft voor wat zij zijn? Waar was dan de g e e s t gebleven?

Wij kunnen de vraag wenden en keeren naar believen, wij komen telkens weer tot dezelfde conclusie: het ontbreekt onze hedendaagsche Hooge School aan een saamvattende gedachte, aan geestelijke eenheid, aan ziel. Zij is een conglomeraat van vakken, door toeval of door een of andere uitwendige behoefte, zeer vaak van technischen aard, bijeengebracht. Een alles doorlichtende zin is er niet. Onder de ervaring van deze zinloosheid lijdt de leerling vaak zonder het zelf te weten nog meer dan de leeraar. Een doel onbreekt, een innerlijke noodwendigheid; om het nog anders te zeggen, de beooging van het h u m a n e, ook bij alle wetenschappelijk werk, ontbreekt, zijn gebondenheid aan een allesbeheerschend ideaal, aan iets van absoluten aard. Alles wordt zwaarte, last. Daarom is een geweldig apparaat vereischt en een massa g e l d. Waar de geest wijkt, heerscht de materie, totdat ook zij ten slotte in geesteloosheid vervalt. Een geweldig

lichaam, dat vreemdsoortig is opgezwollen en waaruit de ziel meer en meer wijkt.

D a t is de geest, die gemist wordt. Daarom weerspreken zich in werkelijkheid twee feiten niet, die daarvan den schijn hebben, het feit, dat van onze Hoogescholen ook in deze laatste periode steeds weer veel geestelijke opwekking van allerlei aard is uitgegaan en het andere, dat zij als geheel, als instelling, als geestelijke leidende kracht, toch niets meer beteekend hebben. Zulk een opwekking ging uit van enkelingen, die hun werk daar hadden, en enkele personen, bewegingen of vereenigingen, maar het geheel, de instelling had geen geest meer. Of voor welk doel dan kwamen de Hoogescholen op? Welke Idee dienden zij? Was een wereldbeschouwing, een politiek, sociaal, paedagogisch ideaal hun achtergrond? Brandde hier op het altaar de vlam van een z e d e l ij k i d e a a l, waarvan de gloed in het land werd uitgedragen en daar opnieuw geest, leven, eenheid schiep? Ontsprong hier een heilige bron, aan welks water de ziel haar dorst naar hooger geestesleven lesschen kon? Mij komt het voor, dat daar, waar dit altaar had moeten staan, een groote leegte was, waar onze ziel leed; mij dunkt, dat wij leeraren en scholieren met onze dorstende ziel het gevoel hadden van iemand, die in de woestijn versmacht.

Ware dit juist, dan zouden noodwendig andere verschijnselen van het kwaad daarmee verband moeten houden. Daaruit is zonder meer het feit af te leiden, dat deze plaatsen, waar de bruisende jeugd in en uit gaat, in hooge mate geworden zijn tot b u r c h t e n v a n b e s t a a n d e v e r h o u d i n g e n e n m e e n i n g e n. Ook dit laat zich uit een afwezigheid van geest verklaren. Want geest is naar zijn wezen levend, scheppend; in steeds nieuwe daden en ontwikkelingen tracht hij zijn oneindigheid te verwerkelijken. Daarom waren de Hoogescholen juist in tijden van idealistisch opleven en opbruisenden geestdrift, revolutionair in den besten zin van het woord, d.w.z. zij waren het streven toegedaan de wereld door en ter wille van de Idee steeds vollediger te vormen. Zoo was het ten tijde van het Idealisme, toen de bloem van de idealistische jongeren met hun leeraren aan de spits stonden van elke nieuwe beweging, waarmee zij zich het wantrouwen der overheid op den hals haalden. Iets van dit vuur leefde nog voort in de woelige tijden omtrent het midden dezer eeuw. Dat wat van deze Zuricher Hoogescholen den geestelijken roem uitmaakte, danken zij grootendeels daaraan. Hoe is het alles anders geworden! Meer

en meer zijn de groote bewegingen aan de universiteit voorbij gegaan. Niet in dien goeden en grooten zin, dat zij ver van het luide, dagelijksch gedoe in heilige stilte den strijd zou gestreden hebben, waaruit alle anderen leven, dat zij het goud uit de diepte zou gedolven hebben, dat door de meer luidruchtige tijdbewegingen kon worden gemunt. Neen, het eigenlijke leven ontsprong steeds meer op andere plaatsen. Het belangrijkste, niet het eenige, voorbeeld daarvan is de sociale beweging, welker groote geestelijke dragers bijna alle buiten de academische wereld stonden en wier machtige stroom buiten de academische muren omging. Men had zich steeds meer eraan gewend, dat aan onze universiteiten enkel verhandeld werd wat door de heerschende overheden en meeningen sedert minstens dertig jaar was gelegitimeerd.

Daarmede hing samen de verbinding van de Hoogeschool met den Staat, die bij haar geheel dezelfde uitwerkingen heeft gehad en bijna even noodlottig is geworden als die van de Kerk met den Staat. De Universiteit is in tegenstelling met de middeleeuwsche of de Angelsaksische, ook in tegenstelling met de eigenlijke bedoeling van mannen als Humboldt, steeds meer staatsinstelling geworden. De Staat regelt haar voorschriften en haar werkwijzen. Haar leeraren worden door den Staat aangesteld. Verwacht wordt, dat het oude: „wiens brood men eet, diens woord men spreekt", ook van hen zal gelden. De Universiteit heeft tot taak op te voeden tot Staatsburgers. Maar daarom is ook aan de vrijheid bij onderricht en studie een g r e n s gesteld, niet een wettelijke, maar een van conventioneelen aard. Op velerlei gebied mag hier de vrije kritiek worden uitgeoefend. Men mag de religieuse en zedelijke grondslagen onzer cultuur verwoesten, mag van den Bijbel geen steen op den anderen laten, de meest radicale natuurphilosophie voorstaan, men mag het met Nietzsche houden, maar altijd onder voorbehoud, dat het alles min of meer onschadelijk moet blijven, d.w.z. het moet theorie blijven, een academische kwestie, zooals men veelbeteekenend zegt. Zoolang het dat maar blijft, kan men alles verdragen. Maar de onrust begint, wanneer deze kritiek zich tegen den huidigen Staat keert, of ook maar tegen den Staat in het algemeen. Men kan ook hier wel in de oppositie zijn; men maakt zich daarmee wel niet bemind, maar het wordt toch niet verhinderd; wee echter, wanneer de vrije geest zich keert tegen de in de huidige maatschappij heerschende machten! Dan kan alleen een zekere vrijheidstraditie of misschien nog meer de

angst voor politieke gevolgen den leeraar ervoor behoeden, dat tegen hem bijzondere maatregelen genomen worden; hoe het echter den student gaat, die deze vrijheidsgrens te buiten gaat, dat is al heel duidelijk gebleken uit de behandeling van de dienstweigeraars aan eenige onzer Hooge Scholen.

Zoo is de levende geest gebannen in den kring, dien de Staat trekt en zoo heeft de afgematte geest zich ook werkelijk daarin l a t e n verbannen.

Het is echter niet deze van buiten af opgelegde begrenzing van de vrije beweging des geestes, waarmede wij te maken hebben, maar d e v r i j w i l l i g e o v e r g a v e v a n d e n g e e s t ten opzichte van het bestaande, de v r i j w i l l i g e gebondenheid daaraan. Daardoor is in onze Hoogescholen een atmosfeer ontstaan, die verstikkend dreigt te worden. Stoutmoediger gedachten, wanneer ze niet enkel voor den kring van geleerden bestemd zijn, maar het openbare leven onmiddellijk raken, maken hun dragers bijna tot een soort van catilinarische figuren en brengen een zekere uitbanning met zich. Het geldt als vanzelfsprekend, dat een rechtgeaard professor zich niet meer dan hoogstens een halve schrede van de bestaande orde der dingen verwijderen mag. Wij zijn mee deel gaan uitmaken van het geëerbiedigde gezag. Het is ongelooflijk zwaar in deze atmosfeer hervormingen door te zetten — daar weten onze studenten ook wel een beetje over mee te praten. De academische pruik is dikker en stoffiger dan welke andere ook. Met trots noemt men ons de steunpilaren van orde en regelmaat — anderen noemen ons om dezelfde reden stellig de burcht van de reactie. Wanneer deze toestand niet door een innerlijke revolutie en spoedig veranderd wordt, dan dreigt ons het lot van die menschen, die in voorbijgegane tijden van dragers van vooruitstrevend leven tot zijn meest sterke remmen geworden waren en die daarom als viri obscuri [1]) door den vloed van een nieuwen tijd ter zijde werden geschoven en in een historisch schimmenrijk van belachelijkheid en van afgedanktheid terecht kwamen.

De samenhang van de Universiteit met die wereld, die op het oogenblik nog bestaat, morgen misschien niet meer, heeft echter nog een andere oorzaak en beteekenis. Als wij deze bloot leggen, komen wij in het hart van het vraagstuk. Niet alleen de geestelijke afmatting is schuld daaraan, maar het g e h e e l e b e g i n s e l, waarop het huidige Hooger Onderwijs is gegrond.

---

[1]) duisterlingen.

Wij willen, om deze stelling nader uit te werken, uitgaan van een feit, hetwelk dit nieuw gezichtspunt met het vorige verbindt. Terloops is gesproken van een materialisme, dat daarin zou bestaan, dat de hedendaagsche Hooge Scholen zooveel geld kosten. Wij zouden kunnen toevoegen, dat zij daardoor onwillekeurig gebonden werden aan de wereld van het geld en aan de klasse, die deze wereld beheerscht. Sommige technische vakken staan met de groot-industrie en het grootkapitaal in een verbinding, welker stoornis door bepaalde politieke inzichten van de leeraren zeer lastig zou kunnen worden. Er zijn vakken, waarbij van bestudeerders, naar het schijnt, misschien ook werkelijk, allerlei studie wordt verlangd, die veel geld kost. Verschillende wetenschappelijke inrichtingen zijn aangewezen op den financieelen steun van gegoede kringen. Het gevolg is, dat de leeraren worden gekozen uit die kringen, welke met de bestaande sociale verhoudingen nauw verbonden zijn, waarmee tegelijk het ontzag daarvoor is verzekerd. Het is daarom volkomen juist, wanneer men spreekt van de „gouden ketenen", waaraan onze Hooge Scholen hier en daar vast liggen.

Hieraan zit echter nog meer vast. Het behoeft geen betoog, dat de weg, die naar de Universiteit heen leidt en die in normale gevallen het gymnasium is, of anders een dergelijke opleiding, in het algemeen slechts toegankelijk is voor de bezittende klasse, of den middenstand, voor het proletariaat echter uitgesloten. Daardoor wordt academische ontwikkeling voorrecht van één bepaalde klasse der bevolking. Enkele bepalingen, die men gemaakt heeft, om den toegang ietwat te vergemakkelijken, veranderen daaraan over het geheel genomen weinig.

Deze omstandigheid nu heeft vèrreikende gevolgen. Ook hierdoor wordt de Hooge School wederom een toevluchtsoord voor het behoud. Juist ook degenen, die van kleine burgers en kleine boeren in staat zijn tot deze hoogte op te klimmen, zullen wellicht eerst recht geneigd zijn den zoo moeizaam gewonnen maatschappelijken afstand ten opzichte der anderen te doen gelden.

Gevolg daarvan is een nog sterker vermaterialiseering van de academische opleiding. Deze wordt een belangrijk middel tot maatschappelijke verhooging. Men studeert niet om de studie, maar om carrière te maken, men gaat naar de Hooge School niet uit honger en dorst naar waarheid, maar omdat de vader geld heeft of

stand en men tot de „gestudeerden" moet behooren, om in de maatschappij een plaats van beteekenis te kunnen innemen. Natuurlijk is dit niet van toepassing op iederen student aan de Hooge School, misschien zelfs niet op de meerderheid, maar wie zou willen ontkennen, dat dit een zeer belangrijk motief is geworden voor academische studie? Ten slotte wordt door dit alles, wat nog het ergste is, de maatschappelijke kloof nog breeder en dieper, nu zij ook nog door de tegenstelling van ontwikkeld en onontwikkeld wordt vergroot. Deze tegenstelling, waarover wij straks nader zullen spreken, is reeds op zich zelf erg genoeg, zij wordt echter in combinatie met eigendomsverhoudingen eerst recht ondraaglijk. Ondraaglijk is, dat geestelijke ontwikkeling afhankelijk moet zijn van geld; ondraaglijk, dat de tempel der wetenschap bewaakt moet worden door den draak Plutus; ondraaglijk, dat heele scharen van jonge menschen datgene, wat hun door Alma Mater [1]) geboden wordt, als niet meer dan hun recht genieten, zonder veel dankbaarheid, niet zelden oververzadigd en achteloos, terwijl veel talrijker scharen van uitgeslotenen naar deze plaatsen uitzien als naar een voor hen gesloten paradijs, dat een naar verhouding klein getal bevoorrechten hier aanzit, vaak zonder zoo heel veel honger en dorst, terwijl een massa smacht zelfs naar de kruimelen, die van deze tafelen vallen. Deze toestand kan evenmin duren, als die van de tegenstelling van al te grooten rijkdom en al te groote armoede op enkel oekonomisch gebied. En te minder kan deze toestand duurzaam zijn, waar het immers voor het grootste gedeelte, moeite, zweet, nood en ellende van die vele uitgeslotenen is, die dat voorrecht aan de weinige uitverkorenen mogelijk maakt. Daarom laat zich nu reeds het gerommel in de verte hooren, dat dit onrecht verstoren komt.

Met deze verwikkeling van het Hooger-Onderwijs-probleem met den socialen strijd van dezen tijd zijn wij eindelijk het hart van de kwestie nader gekomen. En dit bereiken wij, naar het mij voorkomt, in de erkenning van het feit, dat onze Universiteiten naar hun geheele huidige systeem en beginsel behooren tot de oude wereld.

Dit systeem en beginsel is n.l. naar zijn wezen aristocratisch. En wel in den slechten zin van het woord. Want het aristocratische is ook voor ons, die democraat zijn tot

---

[1]) weldadige moeder (universiteit).

in merg en nieren, volstrekt niet zonder meer verwerpelijk. Volgens de in alles doorgaande wet der tegenstellingen behoort bij de ware democratie de ware aristocratie en gaat ook omgekeerd met de ware aristocratie de ware democratie samen. In dezen zin ook juist willen wij er zorg voor dragen het aristocratisch element in ons opvoedingswezen weer meer tot zijn recht te doen komen en zien in de veronachtzaming daarvan een van zijn gebreken. Maar het lijdt ook aan — wat wij nu naar voren willen brengen — een valsche aristocratie. Want het rust op de aanvaarding eener ontwikkeling, die slechts voor een élite, een enkele volksklasse toegankelijk is en wel, men lette daarop, alleen voor den door de sociale toestanden begunstigden kring van menschen, diet daarvoor veel tijd tot hun beschikking hebben. Daardoor alleen al doet zij denken aan de antieke wereld, waar een heel kleine minderheid van vrijen zich een hoog opgevoerde geestelijke cultuur veroorloofde, terwijl zij een groote massa slavenarbeid voor zich liet verrichten. Maar de overeenkomst met de oudheid gaat nog verder. De ontwikkeling, die onze gymnasia en onze universiteiten beoogen, en zelfs ook die, welke eenmaal den grooten idealisten voor oogen zweefde, is sterk intellectualistisch getint. Zij rust op de aanvaarding van het bestaan van een systeem der waarheid, een systeem, dat als zoodanig bestaat in wetenschappelijken vorm. Het is een op zich zelf staand rijk van ideeën of begrippen, dat in zijn geheel de waarheid omvat. De waarheid is dus van zuiver theoretischen, intellectueelen aard. Eerst langs omwegen wordt zij praktisch. God zelf is zulk een Idee, d.w.z. niet een persoonlijke macht, maar een laatste en hoogste abstractie, de kroon van den Kosmos. De waarheid voor den mensch is het kunstvolle beeld van dezen kosmos in een gedachtensysteem. Dit weten is iets van hoogere orde dan wat aan kennis der waarheid voor de massa toegankelijk is. Bedoelde „Ideeën" tronen als Grieksche goden hoog boven het gedoe der stervelingen. Het zijn dan ook enkel de heel voornamen onder hen, de door geboorte, geest, bezit of plaats in de maatschappij bijzonder bevoorrechten, die in staat zijn, in dienst van deze Ideeën te leven. Het staat dus niet op zich zelf, dat deze soort van ontwikkeling zich verbindt met een bepaalde maatschappelijke laag der menschheid, die in iets milderen vorm stamt van de tegenstelling van vrijen en slaven.

Daarmede hebben wij een gezichtspunt in het licht gesteld,

dat bij ons weten tot op heden nog niet was ontdekt en dat toch van verstrekkende beteekenis is. In ander verband willen wij trachten dit tot grooter klaarheid uit te werken. Voor vandaag willen wij dit alleen nog door tegenstelling trachten en verhelderen: dit systeem en dit beginsel is n.l. het tegendeel van het christelijke en democratische.

Het Christendom, zooals ik het versta, is zeer zeker naar zijn innigst wezen democratisch, ja, het is het beginsel van alle ware democratie. Want het verlegt het zwaartepunt van waarheidskennis van het weten naar het geweten, dus van iets, dat slechts bezit van enkelen kan zijn naar iets, dat voor ieder toegankelijk is. Het is door en door persoonlijk en, bij alle tendentie naar het gemeenschappelijke, toch subjectief en individueel. God zelf is niet een abstracte Idee, maar oerbeeld van persoonlijk leven en in dien zin Persoonlijkheid. Met Hem komt overeen de persoonlijke mensch. Daarbij komt het op den enkeling aan. Iedere enkeling is van oneindige waarde, ook de geringste. Ieder heeft volledigen toegang tot de waarheid, de eenvoudigste in de eerste plaats.

Dat is het democratisch grondbeginsel, dat in het Christendom naar voren komt en van hieruit de wereld verovert. Het heeft naast politieke en sociale ook geweldige gevolgen op het gebied van kennis en cultuur. Evenzeer als het alle geestelijke bevoorrechting opheft, zoo wischt het ook het onderscheid tusschen ontwikkeld en onontwikkeld uit. Het kent een geesteswereld, die allen omvat en waarvoor alle menschelijke onderscheidingen onbelangrijk worden. Daarom staat het wantrouwend tegenover alle hooge aanspraken, die de wetenschap maakt, en kent het evenmin bijzondere rechten toe aan wereldsche geleerden als aan schriftgeleerden. Waar het waarachtig was, heeft het geprotesteerd tegen alle klasseonderscheid en het duldt dit evenmin op het gebied van geestelijke cultuur als in het politieke en sociale leven, als het kan, hier nog minder! Het kent ook, daar het overal op het persoonlijke gericht is, niet één enkelen objectieven weg, die tot de waarheid leidt, althans niet in levensvragen. De waarheid moet persoonlijk, subjectief gegrepen worden, niet door het begrip, maar door een wilsbesluit, niet door logische bewijsvoering, maar door het geloof, dat onder omstandigheden voor het verstand dwaasheid kan zijn. Om met Kierkegaard te spreken: het Christendom denkt niet intellectualistisch, maar existen-

tiëel.

Uit dezen geest is de democratische beweging voortgekomen, die in onze dagen met nieuwe kracht zich over de wereld uitstort. Haar stormvloed slaat ook tegen het aristocratisch cultuursysteem aan. Zij wil eenvoudig een privilege van geestelijke ontwikkeling niet meer doen gelden. Achter de sociale beweging staat een nieuw cultuurideaal — een democratisch en socialistisch ideaal in den algemeenen zin van het woord, een n.l., dat ontwikkeling tot een goed voor allen en tegelijk tot een zaak van de gemeenschap maken wil. Het zal over het oude zegevieren. Nog is het onklaar, zoekend, stormachtig bruisend, het slaat nog wel dwaalwegen in, volgt dwaallichten na, dient valsche goden, maar het zal tot klaarheid, tot zich zelf komen, het zal machtig worden en het zal het aanbreken eener nieuwe cultuur inleiden.

Deze nieuwe wereld nu, staat het huidig Hooger Onderwijs in den weg, niet alleen naar zijn ontaarding, maar zelfs naar zijn beginsel; het gaat tegen de gedachte van een sociale en cultureele volkseenheid in. Het staat buiten den arbeid van het volk. Het is niet een orgaan van de volksgemeenschap, uitbeelding van hoogste, het geheele volk omvattende cultuur, maar integendeel een buitengewoon slechte factor, geschikt om het volksleven uiteen te scheuren.

Deze cultuur schept geen volksgemeenschap. Dat is voor een deel haar ongeluk. Maar, zoo min als zij een volksgemeenschap en een volkerengemeenschap tot stand brengt, zoo weinig verbindt zij hen, die deel aan haar hebben. Want waar vindt men aan onze Hooge Scholen een gemeenschapsband bij leeraren en studenten, hetzij bij de groepen onderling of bij beide tezamen? Slechts zeer aan de oppervlakte zijn zij verbonden, voornamelijk door het kader der verschillende faculteiten. Maar wat hebben de faculteiten met elkander uit te staan? Waar vindt men hier een uitwisseling van geestelijken arbeid? Waar treft men het bewustzijn aan, dat men een gemeenschappelijk werk verricht? Dit wordt wel bij feestelijke gelegenheden gezegd, is echter zondagsprediking en heeft op de gewone werkdagen niet veel te beteekenen. De rectorale rede op den voormiddag van den dies academicus kan evenmin de universiteit bezieling geven als de avondbijeenkomst in staat is haar tot een gemeenschap te maken. Onze faculteits- en senaatsvergaderingen worden grootendeels gevuld door zaken van enkel

administratief belang; de geestelijke arbeid aan de Universiteit, haar vraagstukken en vereischten, worden hoogstens terloops besproken; komen onverwacht vragen van geestelijke cultuur aan de orde, dan ervaart men die als lastig, storend, overbodig. Dat kon wie in deze wereld, in het bijzonder in deze jaren, had te leven, op een wijze ervaren, die in haar dooreenmenging van het tragische en het komische werkelijk schokkend was. Op deze samenkomsten van leeraren, van volksleiders, werd de wereldkatastrophe opzettelijk genegeerd. Deze werd beschouwd als iets, dat zich op hoogst onwelvoeglijke wijze had ingedrongen en met zijn opschuddingen de academische plechtigheid verstoorde. Men koos wel als particulier persoon hartstochtelijk partij, maar dat deze wereldondergang ook iets te maken zou hebben met alles, wat op de Hooge Scholen gebeurt, met hare grondslagen zelfs, met religie, wetenschap, kunst, Staat, dat deze alle daardoor in hun tegenwoordigen bestaansvorm problematisch zouden worden en daarmede ook het geheele academische samenstel — deze belangrijkste van alle vragen kwam in het geheel niet aan de orde. Wanneer wij onder de studenten geen dienstweigeraars hadden gehad en ook geen — kolennood, dan zou een latere geschiedschrijver van onze universiteiten moeite hebben, uit haar protocollen iets op te maken van den grootsten schok, dien de geschiedenis kent. Dat men een gemeenschappelijk werk verricht en dat het faculteitensysteem slechts een zekere arbeidsverdeeling beteekent, bedenkt eigenlijk niemand meer. Wat bekommert zich de vertegenwoordiger der natuurwetenschap om den theoloog of die van de geneeskunde om den jurist? Ja, men bekommert zich niet alleen niet om elkander, maar men ziet voor een goed deel op elkander neer.

Zelfs in de faculteiten zelf voelt men zich in geenen deele als geestelijke gemeenschap. Ook hier is men slechts door het leerplan verbonden. Ieder afzonderlijke student hoort voor zich den afzonderlijken leeraar, gemeenschappelijke aangelegenheden schijnen er in het geheel niet te zijn; komen die aan den dag, dan geschiedt dit buiten de Universiteit om en zeer fragmentarisch. Ook tusschen leeraren en studenten bestaat zulk een gemeenschap slechts een enkele maal in privaten en toevalligen vorm, niet volgens beginsel, en tusschen studenten van verschillende faculteiten vooalsnog zelfs alleen in den vorm van vrije verbindingen, die hunnerzijds met de Hooge School meestal ook geen innerlijk contact hebben.

Hoe zou dit alles ook anders kunnen? Als de samenbindende Idee er niet is, kan er ook geen organische eenheid zijn. niet anders dan een uitwendig samenstel. En zoo keeren wij van het tweede voornaamste gezichtspunt naar het eerste terug en verbinden beide. Het ontbreekt dit systeem aan gemeenschapvormende kracht, omdat het ontbreekt aan een geest, die deze zou kunnen tot stand brengen, en omgekeerd ontbreekt zulk een geest, omdat het is afgeraakt van den jongen krachtigen levensstroom.

Bij twee bronnen zijn wij dus bij ons onderzoek naar den oorsprong van het kwaad, waaraan onze Hooge Scholen ziek zijn, aangekomen: de eene ligt op het gebied der wereldbeschouwing, de andere op dat van het sociale leven, beide echter zijn ten slotte tot één te herleiden. Want nu is wel reeds zonder meer duidelijk, waarop wij intusschen nog dieper in zullen gaan, dat de ontaarding van ons geestesleven zeer nauw met die van ons sociale leven samenhangt en dat het in den grond om een enkel verschijnsel gaat: het te kortaan zinen aan ziel bij geheel onze cultuur. Van heel uit de diepte komt de verstoring van dit systeem. Het stort men een geheele cultuur tezamen-ineen.

En nu voor vandaag nog maar één vraag: verbazen wij ons nog over zekere vruchten van dezen boom? Verbaast het ons, dat van deze Hooge Scholen geen geestelijke leiding in een nieuwe wereld kwam? En dat zij tot enthousiaste verdedigers van het bestaande werden? Verbaast het ons nog, dat zij het luidst hulde brachten aan die machten, in welke dit tenslotte zijn toppunt bereikte, Nationalisme, Imperialisme, Militarisme, kortom de vereering van Macht en Geweld? Bevreemdt ons de geest van genotzucht en materialisme, die juist in deze kringen zoo sterk heerschte? Neen, deze boom kon geen andere vruchten voortbrengen. Wij zullen later nog nauwkeuriger zien, hoe zeer deze zijn natuurlijke vruchten zijn. Maar als dat zoo is, moet dan de boom niet omgehouwen en in het vuur geworpen worden?

TWEEDE VOORDRACHT.

Wij hebben in onze eerste voordracht getracht de ziekte, waaraan ons hedendaagsch Hooger Onderwijs lijdt, tot in de diepte te peilen. Na het stellen van deze diagnose willen wij nu eerst trachten aan te toonen, waarin de nadeelen van het huidig systeem in bijzonderheden bestaan, om dan te zien, hoe deze met de grondfout samenhangen. Naarmate ons dat gelukt, zal ook vanzelf de uitkomst van die diagnose steeds duidelijker worden en het grondeuvel, waaruit al de rest voorkomt, sterker aan het licht treden.

Onze eerste grondstelling was, dat het onze hedendaagsche Hooge Scholen ontbreekt aan G e e s t, niet aan geest in het algemeen, maar aan é é n e n Geest, een allesomvattende Idee, een de veelheid van kennis tot eenheid vormende wereldbeschouwing, daarmede echter aan een wezenlijk doel voor het werk en aan een zedelijk ideaal, bevorderlijk voor volks- en volkerengemeenschap, aan een cultuurideaal, dat waarlijk dezen naam zou verdienen. Is dit zoo, dan moet het zich openbaren in geheel de wijze van academisch onderricht en studie.

Dit is ook inderdaad het geval. De volgende, voor een deel reeds vele malen opgemerkte en bejammerde verschijnselen hangen daarmee samen.

Daar hebben wij vooreerst de s p e c i a l i s e e r i n g, d.w.z. de neiging der wetenschap om steeds meer in al maar kleinere onderdeelen te vervallen, die dan door enkele geleerden afzonderlijk bestudeerd worden en wel zoo, dat deze daarin min of meer geheel opgaan, den blik op het geheel, ook zelfs van hun eigen wetenschap, laat staan van de wetenschap in het algemeen, verliezen en van anderen verlangen, juist zoo te doen. In dezen vorm is de kwaal het meest bekend. Wij moeten het begrip echter in nog uitgebreider zin nemen. Specialiseering is n.l. een

steeds aanwezig en overheerschend kenmerk van ons geheele academisch onderrichts- en studeerapparaat. Dit vervalt, zooals aangetoond is, eigenlijk geheel en al in specialiteiten; faculteits- en vakspecialiteiten.

De g e v o l g e n van deze kwaal zijn voor een deel reeds vele malen aangetoond. De wetenschap, waarvan het Idealisme droomde, lost zich op deze wijze geheel op in atomen. Er komt geen eind aan de versplintering. Het is niet voldoende, dat met betrekking tot de geschiedenis iemand zich bepaalt tot de Grieksche geschiedenis, omdat de algemeene geschiedenis te veelomvattend is; ook de Grieksche is nog te omvangrijk. Dan de geschiedenis van de Grieksche statenvorming. Maar wie zou die ooit tot een einde kunnen brengen? De geschiedenis van de Grieksche democratie gaat al de kracht te boven van een grondig onderzoeker. Wel beschouwd kan zoo iemand ook die van Athene niet ten volle beheerschen, maar hoe zou het zijn met het begrip Democratie bij Aristoteles? Dat zou wel iets zijn, dat ook een man van grondige studie zou kunnen beheerschen. Op dat gebied kan hij dan mettertijd een man van gezag worden. Men kan dan hier en daar gedrukt vinden: „Met betrekking tot de democratie bij Aristoteles is te zeggen, dat de Heer Degelijk tegenwoordig de meeste autoriteit heeft." En zoo ook op elk ander gebied.

Dat op die manier het overzicht over de geheele wetenschap alsook over het bijzondere leervak verloren gaat, is al eerder opgemerkt. Wij krijgen zoo niet alleen wetenschap in kleine stukjes verdeeld, maar ook k l e i n e m e n s c h e n als vertegenwoordigers van de wetenschap. Als deze nu nog maar zich bewust waren ervan, dat het iets kleins is, wat zij uitrichten! Maar in den regel is het tegendeel het geval. Dit kleine vinden zij juist groot. Hoe geringer het onderdeel van de wetenschap is, dat zij bestudeeren, des te gewichtiger komt het hun zelf voor. Zij verheffen zich daarop. Vol verachting zien zij neer op menschen, die zich in hun studie niet zoo kunnen beperken: onbeduidende, onwetenschappelijke menschen zijn dat! Een zoodanige wetenschappelijke h o o g m o e d, die een typisch kenmerk is van ons academisch systeem, woekert in bijzondere mate op dezen akker voort.

Het heel erge hierbij is ook, dat daardoor een v e r k e e r d i d e a a l van w e t e n s c h a p p e l i j k h e i d wordt aangekweekt. Wetenschap staat bij deze opvatting op één lijn met ongeïnteresseerd zijn, levensvreemdheid. Hoe verder af, hoe

dieper weggezonken in de oudheid, hoe meer historisch een arbeidsveld is, en hoe meer in overeenstemming daarmee de methode van werken, des te meer hebben wij te doen met echte wetenschap, des te grooter is de eerbied daarvoor, des te hooger stijgen van het altaar des waren wetens de wierookwolken omhoog. Alles wat te maken heeft met het leven, het heden, het tegenwoordige, staat al van te voren in verdenking; bespiegeling zelfs en koene philosophische gedachtenbouw, adelaarsvlucht van den geest, pionierswerk in het algemeen, wordt voor belachelijk gehouden, ondegelijk, ja voor tempelschennis! In het kort: wij zijn bij het Alexandrinisme aangeland.

Dat dit aan onze Hooge Scholen een groote rol speelt, kan moeilijk ontkend worden. Het verraadt zich niet alleen in de stijve, luisterrijke praal, waarin zij zich zoo gaarne hullen, maar vooral ook in hun angst voor alles, wat levende geest is, voor elk ingrijpen in den strijd van den dag, voor een krachtig aanpakken van de problemen van het heden. Zoodra leeraren of studenten dat doen vervallen zij onmiddellijk in verdenking en worden als onwetenschappelijk gebrandmerkt en dat wil in de wetenschappelijke wereld zooveel zeggen als verlies van eer. Een leeraar, die levenwekkende gedachten werpt onder zijn tijdgenooten en in de harten van jonge menschen, is een halve kwakzalver en een smet op de Hoogeschool, eere echter den man, die alle twee jaar een gebonden exemplaar van een echt historisch werk op haar altaar deponeert!

Want het historicisme behoort tot het Alexandrinisme. Om den dood niet het hedendaagsche, dat is plebejisch, dat verontrust. Groot echter is het verleden en het is de taak van den professor, dat te verheerlijken. Het tegenwoordige is allemaal minderwaardig, het verledene is goed. Zoo siert men de graven der profeten, maar pas op, wanneer een hunner weergekeerd incognito eens verdwaald raakte in een professorenvergadering! Welk een schrik zou dat zijn voor beide partijen! Nu vraag ik echter: Kan wie het minst kent, wat nu wordende is, het best weergeven, wat groot is geweest?

Hierover heeft Kierkegaard onder het opschrift: „De Professor" scherpe dingen gezegd, die nog steeds de moeite waard zijn, te overwegen. Met „de professor" is natuurlijk enkel bedoeld een personificatie van geheel de academische geaardheid.

Het ontbrak er nog maar aan, dat op Golgotha een professor tegenwoordig ware geweest, die terstond als professor plaats zou hebben genomen — in de theologie? Ja, de theologie was toen nog niet opgekomen, zoodat het duidelijk zou zijn geweest, dat hij, zou hij ergens professor in moeten worden, het daarin zou moeten zijn, dat Christus gekruisigd werd. Professor dus daarin, dat een ander wordt doodgeslagen!

Het zou werkelijk curieus kunnen zijn, zulk een professor de geheele historie mee te laten maken. Hij wordt dus professor daarin, dat Christus gekruisigd werd. Dan komen de apostelen; Petrus en Jacobus werden voor den Raad gebracht en daarop getuchtigd — terstond wordt daarvan een nieuwe paragraaf gemaakt en de professor wordt nog dienzelfden dag daarin professor, dat Petrus en Jacobus getuchtigd werden. De Raad verbiedt vervolgens den apostelen Christus te verkondigen. Maar wat doen de apostelen? Zij laten zich niet verstoren, maar gaan voort te verkondigen, want „men moet God meer vreezen, dan de menschen" — en de professor laat zich ook niet van de wijs brengen; hij wordt professor daarin, dat Petrus en Jacobus, ofschoon getuchtigd, toch niet aflieten de waarheid te verkondigen — want een professor moet een nieuwe paragraaf meer lief hebben, dan God en de waarheid.

De professor gaat steeds mee — dat is dan ook het lijfwoord voor den professor: meegaan, met den tijd meegaan, daarentegen niet: navolgen, Christus navolgen.

Wat Kierkegaard in het persoonlijke verkeert, en „Professor" noemt, is hetzelfde, als onze enkel t o e s c h o u w e n d e wetenschap. Zij wil om niets ter wereld het levende laten gelden, haar plaats bepalen ten opzichte van wat leeft, zij wil slechts b e s c h r ij v e n, en dat steeds op een behoorlijken tijdsafstand.

Natuurlijk wordt daardoor de g e s c h i k t h e i d om zijn houding te bepalen tegenover de vragen en den strijd van den dag verlamd. Als het dan toch eenmaal noodig is, beleven wij het tooneel, dat ons deze jaren getoond hebben: dat deze dragers des geestes en van het vrije denken zich blindelings en fanatisch bij het toevallig heerschende geweld aansluiten en bij de algemeene opinie en dat de vereerders van het historisch perkament worden tot slaven van hun dagblad, dat nog naar de drukpers ruikt. In ditzelfde hoofdstuk behoort de spreekwoordelijk geworden l a f h e i d juist van dezen kring, waar het gaat om een p e r s o o n l ij k stelling nemen in vragen, die buiten het vak liggen, een lafheid, die, gelijk iemand opmerkte, die zelf professor was, een zoo sterke tegenstelling vormt met het woord, dat „belijder" beteekent en voegen wij daaraan toe, zoo sterk in tegenstelling is met de taak, die Carlyle de „geeste-

lijkheid" d.w.z. den leiders der volkeren, tot welken hij ook de geleerden rekent,toekent, dat zij n.l. h e l d e n moesten zijn en wel in het bijzonder hierdoor, dat zij zonder vrees de waarheid dienen, dat zij, om met Kierkegaard te spreken, g e t u i g e n d e r w a a r h e i d zouden zijn. N i e t z s c h e reeds heeft deze heele ontaarding voor oogen gehad, toen hij Zarathustra van de „Geleerden" liet zeggen:

> Denn dies ist die Wahrheit: ausgezogen bin ich aus dem Hause der Gelehrten, und die Türe habe ich noch hinter mir zugeworfen.
>
> Zu lange sass meine Seele hungrig an ihrem Tische; nicht, gleich ihnen, bin ich auf das Erkennen abgerichtet wie auf das Nüsseknacken.
>
> Freiheit liebe ich und die Luft über frischer Erde; lieber noch will ich auf Ochsenhäute schlafen, als auf ihren Würden und Achtbarkeiten.
>
> Ich bin zu heiss und verbrannt von eigenen Gedanken: oft will es mir den Atem nehmen. Da muss ich ins Freie und weg aus allen verstaubten Stuben.
>
> Aber sie sitzen kühl in kühlem Schatten; sie wollen in allem nur Zuschauer sein und hüten sich dort zu sitzen, wo die Sonne auf die Stufen brennt.
>
> Gleich Solchen, die auf der Strasse stehen und die Leute angaffen, welche vorüber gehen: also warten sie auch und gaffen Gedanken an, die Andere gedacht haben.
>
> Greift man sie mit Händen, so stäuben sie um sich gleich Mehlsäcken, und unfreiwillig: aber wer erriete wohl, dass ihr Staub vom Korne stammt und von der gelben Wonne der Sommerfelder?
>
> Geben sie sich weise, so fröstelt mich ihrer kleinen Sprüche und Wahrheiten: ein Geruch ist oft an ihrer Weisheit alsob sie aus dem Sumpfe stamme; und wahrlich, ich hörte auch schon den Frosch aus ihr quacken!
>
> Geschickt sind sie, sie haben lange Finger: was will m e i n e Einfalt bei ihrer Vielfalt! Alles Fädeln und Knüpfen und Weben verstehen ihre Finger: also wirken sie die Strümpfe des Geistes!
>
> Gute Uhrwerke sind sie: nur sorge man, sie richtig aufzuziehen! Dann zeigen sie ohne Falsch die Stunde an und machen einen bescheidenen Lärm dabei.
>
> Gleich Muhlwerken arbeiten sie und stampfen: man werfe ihnen nur seine Fruchtkörner zu! — sie wissen schon, Korn klein zu mahlen und weissen Staub daraus zu machen.
>
> Sie sehen einander gut auf die Finger und trauen sich nicht zum Besten. Erfinderisch in kleinen Schlauheiten warten sie auf solche, deren Wissen auf lahmen Füssen geht — gleich Spinnen warten sie.
>
> Ich sah sie immer mit Vorsicht Gift bereiten; und immer zogen sie gläserne Handschuhe dabei an ihre Finger.

Auch mit falschen Würfeln wissen sie zu spielen; und so eifrig fand ich sie spielen, dass sie dabei schwitzten. [1])

Maar ook afgezien van deze ontaarding, heeft in het algemeen het specialisme, dat ons huidig universiteitswezen aankleeft, groote nadeelen. Wanneer de theoloog zich opsluit in zijn theo-

---

[1]) Want dit is de waarheid: uitgegaan ben ik uit het huis der geleerden en de deur heb ik nog achter mij dichtgeslagen.

Te lang reeds zat mijn ziel hongerig aan hun disch; niet als zij ben ik geoefend in het weten als in het kraken van noten.

Vrijheid heb ik lief en den frisschen wind over het open veld, liever nog wil ik slapen op ossehuiden, dan op hun waardigheden en achtenswaardigheden.

Ik ben te vurig en te zeer doorgloeid van eigen gedachten: dikwijls zoo, dat het mij den adem wil benemen. Dan moet ik naar buiten in de vrije lucht, weg van alle duffe vertrekken.

Maar zij zitten koel in koele schaduw: zij willen bij alles slechts toeschouwers zijn en wachten zich er wel voor te gaan zitten, waar de zon te fel brandt.

Gelijk degenen, die op straat de menschen, die voorbij gaan, staan aan te gapen, zoo staan ook zij te wachten en gapen gedachten aan, die anderen gedacht hebben.

Grijpt men ze met handen aan, dan stuiven zij als meelzakken, en onvrijwillig: maar wie kon ook raden, dat hun stof van het koren stamt en van de zomerweelde der gouden korenvelden?

Geven zij hun wijsheid af, dan huivert het mij bij hun spreukjes en waarheidjes: een reuk is vaak aan haar, alsof zij uit het moeras komt; en waarlijk ik hoorde ook reeds den kikvorsch daaruit kwaken!

Handig zijn zij en hun vingers zijn lang: wat moet ik met mijn eenvoud beginnen bij hun veelvoudigheid! Het alles aaneen te rijgen, te knoopen en te weven, verstaan hunne vingers: zoo maken zij de kousen van den geest!

Goede uurwerken zijn ze: men hoeft maar te zorgen, dat ze goed opgewonden worden! Dan wijzen zij zonder mankeeren het juiste uur aan en maken daarbij een weinig geruisch.

Als molens werken zij en stampen: men behoeft het koren er maar in te werpen! — zij weten het wel-fijn te malen en het witte meel er uit te maken.

Zij zien elkander terdege op de vingers en vertrouwen elkander niet recht. Vindingrijk, waar het geldt kleine slimheden, zitten zij uit te kijken naar degenen, wier kennis op lamme voeten gaat — als spinnen zitten zij te wachten.

Ik zag ze steeds met voorbedachten rade gif bereiden; en steeds trokken zij daarbij glazen handschoenen over de vingers.

Ook met valsche dobbelsteenen weten zij te spelen; en zoo ijverig heb ik ze daarmede bezig gezien, dat zij er bij zweetten.

logische, de jurist in zijn juridische, de geneeskundige in zijn geneeskundige faculteit, de philosoof (in den zin der faculteit) in zijn philosophische, daarbij de geschiedvorscher in de geschiedenis, de natuurkundige in de natuur, de taalkundige in de talen — wat moet daarvan worden? Verscheurdheid, verbrokkeling, kasteachtige afsluiting ten opzichte van elkander, afwezigheid van begrip van het eene geestesgebied voor het andere, dogmatisme, wetenschappelijk clericalisme.... oorlog! Néérvoeding in de plaats van opvoeding, in de plaats van die waarlijk humane cultuur, die het ideaal was van grootere tijden, de vereering van vakspecialiteiten. Op deze manier zal voor de gansche cultuur niet eenheid maar versplintering komen, zij zal in tweedracht en chaos eindigen! Wat is, om nu maar een voorbeeld te noemen, het nationalisme anders, dan specialiseering en versplintering in de wereldpolitiek? Het is niet toevallig, dat de vertegenwoordigers van de huidige wetenschap zoo gemakkelijk daartoe vervallen zijn. Met hoe groot verlangen zien wij in onze dagen op figuren als Aristoteles, Thomas van Aquino, Leonardo da Vinci, Gottfried Wilhelm Leibniz, Albrecht Haller, Wilhelm Humboldt, die de geheele wetenschap van hun tijd beheerschten en in meer dan één tak zelfstandig en baanbrekend werk verrichtten! Hoe doen zij zich aan ons voor als m a n n e n u i t é é n s t u k, vergeleken bij ons stumpers, zij gelijken koningen tegenover ons, slaven! Waarlijk, zij waren ook koningen aan begaafdheid, zij waren Titanen — wie onzer zou zich met hen durven vergelijken? En toch zijn zij slechts voorbeeldige verwerkelijkingen van wat in hun tijd als I d e a a l gold. Het erge is, dat wij zelfs dat ideaal verloren hebben, dat de misvorming, zooals pleegt te geschieden, velen als iets bijzonder moois voorkomt. „Maar", zoo zegt gij, „de tegenwoordige wetenschap is zoo omvangrijk, en zoo zeer gespecialiseerd, dat ook een reuzengeest ze niet meer zou kunnen beheerschen". — Mijn antwoord luidt: Alsof niet juist dat onze klacht ware! En gelooft gij werkelijk, dat het zoo zijn m o e t en zoo moet b l ijv e n! Wat moet er dan bij den verderen voortgang der wetenschap van ons worden? Hoe ver zal de specialiseering voortgaan? En hoe zullen onze kleinkinderen en achterkleinkinderen zich uit deze veelheid uitredden? Is een overmatig Alexandrinisme ons en hun onvermijdelijk lot? Daarover willen wij ons toch eerst nog eens even bezinnen!

„Maar", zoo vraagt gij verder, „heeft dan gespecialiseerde arbeid niet ook zijn goeden zin? Is hij niet ook een leerschool

tot grondig werk? Behoort bij al het groote niet getrouwheid in het kleine? En wanneer iemand ook niets anders deed, dan zulk een gespecialiseerd onderdeel uit het groote wereldweten bearbeiden, zou dat dan ook voor het groote geheel niet zijn waarde kunnen hebben? Niet allen kunnen koninklijke bouwmeesters zijn, de karreman is ook noodig." Zeker, antwoord ik, karremannen en metselaars moeten er ook zijn. Alleen, er moet een bouwplan zijn en bouwmeesters, het mag niet zoo zijn dat enkel steenen aandragen doel en ideaal wordt, gelijk het bij zekere Egyptische monniken voor bijzonder godsdienstig moet hebben gegolden een dorren stok, die in het zand gestoken was, te begieten, eenvoudig daarom, omdat men daarbij van te voren wist, dat er niets nuttigs uit zou kunnen voortkomen en men daarmee alleen God diende. Ook voor den bouwmeester is het een voordeel, als hij den troffel hanteeren kan, maar moeten daarom allen maar metselaar zijn? Zou het niet veeleer wenschelijk zijn, dat ook de metselaar iets vermoedde van den zin en het plan van het gebouw, waaraan hij mede arbeidt? De meest gedetailleerde arbeid heeft zeer zeker haar groote zedelijke waarde, die wij in de verste verte niet willen bestrijden, maar moest niet iedere specialist, hoe meer hij dit is, des te meer een overzicht hebben over het geheel van den geestelijken arbeid, opdat hij in het enkele het geheel en in het oneindig kleine het oneindig groote zou kunnen herkennen? Is niet iedere menschenziel te goed er voor om met begeerige hand te graven naar schatten en blijde te zijn, wanneer hij regenwormen vindt? Moest niet al het menschelijk doen met den vollen zin van het menschelijk leven in duidelijk verband staan en ieder onderdeel van werk den geheelen mensch in beslag nemen en tot ontplooiïng helpen komen?

Het i s een ontzaglijk euvel, daar gaat niets van af. Vragen wij nu naar zijn samenhang met de grondfout, dan is die duidelijk genoeg. Dit verval van de wetenschap in wetenschappen en zoo maar voort tot in het oneindige was een noodwendig gevolg van het te voren geschilderde verlies der geestelijke eenheid. Naarmate deze uiteenviel, bleven enkel nog deelen over.

„Dann hat er die Teile in seiner Hand,
Fehlt leider nur das geistige Band"

Echter dat verlies van eenheid was reeds gevolg van een geestelijke verslapping, van een zielsverlamming. Waar ziel is, daar is organisme; waar de ziel wijkt, blijft slechts mechanis-

me, dat ten slotte ook ineenvalt, zoodat dood en chaos het einde is. Het materialisme op het gebied van de natuurphilosophie vindt zijn klassieke uitdrukking in het atomisme, maar dit atomisme ontstaat ook in het zoogenaamde geestelijke leven met noodwendigheid overal daar, waar de eigenlijke geest terugtreedt. Ons specialisme is niets anders dan een bepaalde vorm van dit atomisme en staat ten nauwste in verband met de algeheele versplintering, d.w.z. de algeheele ontzieling en egoïstische verscheurdheid onzer cultuur.

En nog dieper kunnen wij den samenhang van dit ontaardingsproces in het algemeen en dezen bijzonderen openbaringsvorm daarvan doorgronden. Waar de wetenschap uit de eenheid der Idee stamt en deze Idee het Absolute is, daar verkrijgt de geheele wetenschap het karakter van het absulute en het heilige, daar wordt zij, veroorloof mij de uitdrukking, godskennis en godsdienst. Wijkt echter de Idee, dan gaat tegelijkertijd dit absolute over op de enkele deelen, waarin het geheel dan uiteenvalt. Deze houden zich dan voor het geheel, blazen zichzelf op, voelen zich absoluut, d.w.z. maken zich tot afgoden. Want wanneer iets eindigs en op zichzelf staands, zich absoluut voelt, d.w.z. oneindig ontstaat een afgod, een schijn-godheid, een aanmatigende godheid.

Daaruit laat zich dan ook weer die cultus verklaren, dien het specialistendom van zijn wetenschap maakt, daaruit echter ook de geheele cultus der wetenschap, waarover wij aan den aanvang van deze voordrachten spraken en waarover wij nog verder spreken moeten. De wetenschap echter deelt ook hierin slechts het lot van geheel dit tijdperk, dat een voortgaande afval van God tot afgoderij is geweest.

Uit het grondeuvel, het gemis aan geest, laat zich ook een tweede verschijnsel verklaren, dat wel niet enkel de Hoogeschool eigen is, maar toch ook bij haar naar voren komt, ik bedoel dat, wat men gewoonlijk de overlading noemt. Die moet noodwendig volgen. Waar de geest verslapt, komt de materie tot heerschappij, en waar het gaat om materie, daar gaat het om quantiteit. Het idealistisch cultuurideaal is naar zijn afkomst qualitatief. Het gaat er daar niet zoo zeer om, dat veel geleerd wordt, maar dat de mensch zich ontplooit, dat hij tot klaarheid, tot vrijheid, tot diepte komt. Naar dit doel richt hij zich bij de keuze der leerstof. Deze heeft juist zooveel waarde, als zij genoemd doel dient, zonder dat is zij niets dan leerstof zonder meer. Valt nu echter deze norm

weg, dan verliest men het kriterium voor de keuze der stof. Dan dringt zich van alle zijden het vele op en weet altijd wel eenig recht te doen gelden. Wordt het oorspronkelijk idealistisch doel door zulk een ideaal van algemeene ontwikkeling vervangen als wij aangaven, dan groeit de leerstof aan tot in het grenzenlooze; dan wordt Faust, wiens verlangen is

„Dass ich erkenne, was die Welt
Im Innersten zusammenhält,
Schau alle Wirkenskraft und Samen
Und tu' nicht mehr in Worten kramen." [1])

tot famulus Wagner, die zegt:

„Zwar weiss ich viel, doch möcht' ich alles wissen" [2])

En als ten slotte het doel der ontwikkeling zoo vermaterialiseerd is, dat de zoogenaamde p r a k t i s c h e b e h o e f t e n op allerlei gebied uitgangspunt voor de studie worden, dan is zeker niet meer te overzien, waar men beginnen zal en waar eindigen.

Daar komt dan nog bij, dat een zoodanig weten o p z i c h z e l f al iets bezwarends heeft. Want het wordt den menschen v a n b u i t e n opgelegd, het wordt niet door eigen geestesarbeid verwerkt; maar alles, wat aan menschen innerlijk vreemd is, bezwaart hen. Een zelfde uitwerking heeft het gebrek aan innerlijke eenheid en daarmee aan werkelijk geestelijke beteekenis van dit weten. Wat met den geest overeenkomt, wat aan zijn innigst wezen en verlangen tegemoet komt, dat bevrijdt, verheft en sterkt hem, geeft hem een gevoel van lichtheid, en kracht, het bonte en drukke echter benauwt en bezwaart hem. Deze bevrijdende kracht is het voornamelijk, wat den zegen uitmaakt van ware wetenschap, d e wetenschap, die deel heeft aan de Idee. Zij redt den mensch uit den geestelijken chaos, zij verlost hem door het: „Er zij Licht." Maar een weten, dat van de Idee vervreemd is, voert den mensch eerst recht in den chaos. En wanneer men dan, wat bij deze opvatting van kennis en cultuur vanzelfsprekend is, daarbij de meening

---

[1]) Dat ik wete, wat de wereld
In haar innigst wezen samenhoudt,
Let op alle krachten, die werken en zaden
En heb wat minder praats.

[2]) Ik weet wel veel, zou echter alles willen weten.

is toegedaan, dat het erop aankomt den leerling binnen bepaalden tijd k l a a r te maken, terwijl aan ontwikkeling immers geen einde komt en het er bij een goed georiënteerd ontwikkelingssysteem slechts om zou kunnen gaan, hem te leeren, hoe zich zelf geestelijk te ontwikkelen, dan heeft de heerschappij van het materialisme in den vorm van quantitatieve ontwikkeling haar hoogtepunt bereikt. Dan heeft men het opbieden en twisten over het hoeveel zonder einde. Dan wordt het leerplan tot schooltyran en het examen tot een Damocles-zwaard, dat boven de gehoorzaal is opgehangen, zoogoed als boven de klasse van de school.

De gevolgen zijn ook hier duidelijk. De last kweekt v e r m o e i d h e i d. Deze wordt reeds van onze middelbare scholen, die — mutatis mutandis — [1]) aan dezelfde paedagogische kwalen lijden, naar de universiteit meegebracht. De verschillende naturen nemen ten opzichte daarvan dan een verschillende houding aan. Sommigen buigen er nog dieper onder en nemen den last op zich, anderen onttrekken zich er aan, zoo goed en zoo kwaad als het gaat. Zij zoeken een uitweg in sport of iets dergelijks. In ieder geval ontbreekt het aan frischheid en opgewektheid van ziel voor het werk.

Nog een ander gevolg doet zich gelden. Dat wat de mensch niet i s, maar enkel h e e f t, maakt hem licht ij d e l. Zoo ook een kennis, die men van buiten af verkrijgt. Ook dit is dus een bron van academischen hoogmoed. Hoogmoed vindt steeds zijn oorzaak in leegte. Alleen het leege blaast zich op. Ten slotte is duidelijk en ook reeds gezegd, dat op deze wijze de geest niet werkelijk bevrijd, maar beëngd en bezwaard en dus geknecht wordt. Ook wordt daarmee de kracht niet vermeerderd, maar z w a k h e i d gekweekt. De overlading, in dezen breeden en algemeenen zin van het woord, is een vreeselijke levensverhindering geworden voor ons geslacht. Zij is voor een groot deel de oorzaak van zenuwlijden en zielsziekte, onze angstpsychosen, maar ook van onze afdwalingen, dwaasheden en ondeugden. Want de levensdrang, die in zijn natuurlijken gang wordt gehinderd, geraakt noodwendig op den verkeerden weg. Op dezen grond alleen al is het begrijpelijk, wanneer alcoholisme en sexueele onzedelijkheid juist onder onze zoogenaamd meer ontwikkelde jeugd bijzonder grooten omvang heeft aangenomen en naast het altaar voor Pallas Athene een altaar voor

[1]) Met verandering van wat veranderd worden moet.

Bacchus en een voor Aphrodite Pandemos werd opgericht. De overlading zelf echter is afkomstig van den dienst der valsche goden, die altijd slavernij is.

Deze algeheele ontaarding van het academisch cultuurideaal komt misschien het duidelijkst aan het licht in de rol, die de p h i l o s o p h i e aan onze Hoogescholen speelt. Aan de idealistische universiteiten, gelijk eenmaal aan de katholieke, was zij de koningin van de wetenschappen, aan de laatste ten minste van de wereldlijke wetenschappen. Door haar heen leidde de weg tot alle afzonderlijke wetenschappen. Zij was zooveel als hare eenheid. Dat men philosophisch onderlegd werd, sprak van zelf. Zoo is het ook nu nog aan de oude Hoogescholen in Engeland, en ook aan verscheidene katholieke scholen op hare wijze.

En bij ons? De koningsdochter is tot asschepoetster geworden. Philosophie is een zaak, die door een werkelijk wetenschappelijk mensch niet ernstig wordt genomen; een philosoof een soort geestelijke koorddanser. Wel heeft men haar niet geheel en al uit den tempel durven verstooten. Zij heeft een plaats in een faculteit, die zoowaar haar naam draagt. Van theologen wordt verlangd kennis van psychologie, paedagogie, ethiek, philosophiegeschiedenis. Maar dat is alleen maar een gebrekkig aanhangsel bij de hoofdzaak, de faculteitswetenschappen. Bijzonder leerrijk is de wijze, waarop de philisophiegeschiedenis wordt gedoceerd. Philosophie wordt n.l. bij ons merkwaardigerwijze bijna geheel als g e s c h i e d e n i s der philosophie behandeld. Hoe is dat mogelijk? Wat zouden wij er van zeggen, wanneer aardrijkskunde als geschiedenis der aardrijkskunde, wiskunde als geschiedenis der wiskunde werd gedoceerd? Wat voor zin heeft het, wanneer een jongmensch, die nog niets van de philosophische problemen af weet, van het eene gedachtensysteem in het andere wordt geworpen en elk op zich zelf voor de waarheid houdt, tot hij het volgende leert kennen en het hem ten slotte in hoofd en hart gaat duizelen? Zonder twijfel hebben wij hier weer met het historicisme en het alexandrinisme te doen. Men heeft er een hekel aan de groote levensvragen zelf aan te vatten en daarbij persoonlijk zijn houding te moeten bepalen. Daarom wordt de professor geschiedvorscher, hij komt achteraan.

En nog zou deze methode ook wel op zinvolle wijze kunnen worden toegepast, wanneer men n.l. de geschiedenis niet om haar zelve, als geschiedenis zonder meer, voordroeg, maar

haar gebruikte als middel om aan haar de philosophische vraagstukken te demonstreeren en hunne oplossing voor te bereiden. Op die wijze zou het werkelijk een voortreffelijke methode kunnen zijn, eene, die op allerlei gebied veelbelovend zou zijn. Zij zou echter eerst nog uitgewerkt moeten worden en zou in ieder geval een souvereine beheersching zoowel van de philosophische problemen zelf als van hunne geschiedenis vorderen. Men zou dan in waarheid niet van de geschiedenis zelf uitgaan d.w.z. van het voorbijgegane denken, maar van de nu levende vraagstukken, die zich echter tegelijk in den vorm eener historische ontwikkeling zouden voordoen. Wat echter tegenwoordig het vak der Philosophiegeschiedenis uitmaakt, verschilt daarvan wel zeer. Zij is eenvoudig geschiedenis en meer niet. Als zoodanig moet zij dienst doen tot inleiding in de philosophie. Men biedt hem, die op de meest diepgaande levensvragen een antwoord zoekt, wat eenige honderden anderen daarover gedacht hebben.

Maar deze merkwaardigheid heeft zelf ook een historischen achtergrond: het was de gedachte van de Hegelsche philosophie, dat in de historische ontwikkeling van het denken de waarheid zich zelve door immanente dialectiek aan het licht bracht. Zoo werd de uiteenzetting van de ontwikkeling der philosophie tegelijk inleiding in hare problemen en haar laatste waarheid. In dezen zin behoorde geschiedenis der philosophie tot de philosophie in het algemeen en zij bleef daartoe behooren als deel dier algemeene ontwikkeling, die de vervlakking van het Hegelsche denken vertegenwoordigt. Reeds lang hebben wij de Hegelsche geschiedenis-philosophie eraan gegeven, maar als een onbegrepen, paedagogisch onmogelijk overblijfsel vertoont zich nog de herinnering daaraan in onze Universiteiten, als bewijs daarvoor, dat wij de eenheid der wetenschap en de levende philosophie verloren hebben.

DERDE VOORDRACHT.

Het is nog al eens mijn gewoonte, in de pauzen tusschen de college-uren in, een blik te slaan in de binnenplaats van de Universiteit, waar de bonte rij van Grieksche goden en helden te zien is. Waarschijnlijk doet gij dat ook wel eens. Zijn dan bij U niet wel soortgelijke gedachten opgekomen als bij mij? Ik moet n.l. bekennen, dat dit hoog gezelschap bij mij, zooals de zaken nu staan, een beetje medelijden opwekt. Het doet mij zelfs een beetje komisch aan. Daar staan ze naast elkander, Pallas Athene en Artemis, Zeus en Aphrodite, de Titanen en Helden en de menschen in den hof van dit gebouw, dat toch nauwelijks een Grieksche tempel is en waarmee zij toch klaarblijkelijk niets te maken hebben, bont dooreen als op een kinderprent, zich vervelend, onbegrepen, zonder heiligdom, vereering en macht. Een voor mij uiterst pijnlijk gezicht!

Maar, zoo zeg ik mij zelf, een ongewild symbool van ons academie-wezen, een symbool van onze idealen. Het zou n.l. niet juist zijn en ook niet onze meening, wanneer zou worden beweerd, dat onze Universiteit geen idealen had. Wij hebben er vele, zeer vele — en dat is juist ons ongeluk, dat het er zoo vele zijn! Zij staan naast elkander zonder eigenlijken samenhang, als in een museum. Voor een deel zijn ze ons geheel vreemd. Want ze behooren tot de historie en de geleerdheid, niet op eigen bodem gegroeid, maar geïmporteerd, niet voortgekomen uit de geestdrift van het oogenblik, maar weggehaald uit vreemde, verlaten tempels, geen schepselen van vleesch en bloed, maar schimmen. Vele goden, echter geen Godheid, vele idealen, maar geen Ideaal.

Dat is het, wat wij ook de laatste maal gewraakt hebben, toen wij de gevolgen van dit feit in bijzonderheden nagingen.

Wij hebben echter, geachte vergadering, tot nu toe slechts

geoordeeld van het é é n e onzer voornaamste gezichtspunten uit: het gemis aan geest en zullen ons nu moeten afvragen, of ook het andere niet evenzeer zich er toe leent ons veel te verklaren van wat ons academie-wezen verkeerds heeft. Wij hebben als tweede fout aangewezen, dat het vreemd staat zelfs in beginsel tegenover de nieuw opkomende wereld, dat het niet d e m o c r a t i s c h maar a r i s t o c r a t i s c h georiënteerd is en niet g e m e e n s c h a p v o r m e n d is, maar eerder nog bestaande kloven verbreedt. Hoe doet zich dit euvel in bijzonderheden voor? Hoe komt het in m e t h o d e n en i n r i c h t i n g e n tot uiting?

Wij beginnen met iets meer uiterlijks, dat echter toch van beteekenis is. De geheele w i j z e v a n a r b e i d e n van onze Duitsch-Zwitsersche Hooge Scholen laat, evenals de aan de Middelbare gebruikelijke, te weinig recht wedervaren aan het beginsel van democratie en gemeenschap. Dit moet voor de Zwitsersche bijzonder in het oog vallend zijn. Deze zouden toch, meenden wij, voor alles ten doel hebben, zelfstandig denkende en werkende menschen te vormen, die tegelijk de bekwaamheid zouden hebben met anderen in vrije gemeenschap te leven. De geheele inrichting en methode zou daarop moeten zijn ingesteld, de verhouding van leeraren en studenten, evenals van de studenten onderling daarnaar gevormd zijn.

Wij weten, dat dit n i e t het geval is. Het meest voor de hand liggende teeken daarvan is de overwegende plaats, die het c o l l e g e g e v e n nog altijd heeft. Ongeveer twee derde van den tijd der leeraren en der studenten wordt ingenomen door het houden en het aanhooren van colleges. Zoo ongeveer staat het er ten minste mee in de faculteiten van de zoogenaamde geesteswetenschappen. Het beginsel van het college echter bestaat daarin, dat de een enkel geeft, de ander enkel opneemt. Geen gemeenschappelijk en kameraadschappelijk werken en zoeken, maar voogdij. Er is ook wel iets ten gunste van dit systeem aan te voeren en ik voeg er onmiddellijk aan toe, dat het niet mijn bedoeling is te verlangen, dat er geheel van wordt afgezien. Maar enkel g e m a k k e l i j k h e i d s o v e r w e g i n g e n, als, dat het voor de studenten gemakkelijker zou zijn op deze wijze te leeren, kunnen wij niet den doorslag laten geven. Op de gemakkelijkheid komt het niet aan. Daarentegen is toe te geven, dat ook het aanbieden aan de eene zijde en het enkel opnemen van de andere zijde zijn goed recht heeft. Het college, of zeggen wij liever: de serie van

academische voordrachten zal zijn recht van bestaan behouden, vooreerst als middel tot opvoeding en vorming, als aansporing, als gelegenheid nieuwe gedachten in samenhang uit te spreken op meer onmiddellijke wijze, dan langs litterairen weg, daarbij als voorbeeld van wetenschappelijk werk en ten slotte als middel tot dat, wat ik wetenschappelijke aandacht zou willen noemen en waarop ik later terug kom. Maar een zeer groote beperking en hervorming zal het toch moeten ondergaan. Want zooals het er op het oogenblik mede staat, neemt het te veel tijd in beslag voor een meer passief zijn van den student, gaat te veel tijd heen met weinig belangrijks, wordt het een element van verveling en daarmede iets dat meer dood dan levend is. Het wordt een element van v e r z w a r i n g voor leerling en leeraar; want terwijl het den student te veel tijd ontneemt voor zijn vrije en eigen studie, stelt het te groote eischen aan den leeraar. Om in drie tot vier colleges elk seizoen steeds weer frisch te zijn en dit tientallen van jaren achtereen, zou een bovenmenschelijke kracht noodig zijn. Een college zou uit den aard der zaak altijd weer nieuw moeten zijn, het zou bronwater moeten zijn, niet water, dat reeds lang in kruiken bewaard is gebleven. Maar welke hoogleeraar is in staat al zijn steeds weerkeerende colleges ieder seizoen opnieuw te bewerken? Kan dat niet, dan is hij gebonden aan iets, dat niet meer van hem zelf is. Want wie onder ons denkt over twee jaar nog juist zoo als twee jaren te voren en drukt zich dan ook nog op precies dezelfde wijze uit? Het schijnt wel, dat er zulke menschen zijn, benijden doen wij ze echter niet om een dergelijke onveranderlijkheid. Geest is levende beweging, actus purus; stilstaande geest is niet geest, maar materie, niet leven, maar dood. Op den geest is het woord van Heraclitus toepasselijk, dat men niet tweemaal in denzelfden stroom baden kan. Nu stelt men zich echter voor, dat juist professoren zulke geestelijk verdorde lieden zouden zijn en dat is een kwaad teeken. Men denkt zich hen dus liefst als lieden, die aan hun oude schriften, oude gedachten en woorden, ja zelfs aan hun oude grappen gebonden zijn. De associatie met een automaat komt boven en daarmee de ervaring van belachelijkheid.

Hiertoe prikkelt n.l. het aanspraak maken op een buitengewone wijsheid; ja een zekere onfeilbaarheid, die in deze woordenrijke monologen naar buiten schijnt te komen. Het systeem wortelt dan ook in een zeker autoritair patriarchalisme, naar welks methode van denken de leeraar den leerling een stellige

waarheid meedeelt, die deze stilzwijgend heeft aan te nemen; het maakt er immers aanspraak op, hoewel misschien niet bewust zoo bedoeld bij iederen hedendaagschen drager daarvan, maar dan toch in wezen, de jeugd naar het beeld van het bestaande te vormen, haar voor het reeds bestaande in beslag te nemen.

Daartegen verheft zich de gerechtvaardigde democratische drang, die de menschen heeft aangegrepen. Een revolutionair gevoel wijst deze aanmatiging terug. Wij laten ons niet langer op deze manier geestelijk beïnvloeden. Wij hebben geen geloof meer in deze soort wijsheid en autoriteit. Wij zien uit naar een ander beginsel van onderricht en studie, de verovering van kennis, iets meer waars, meer natuurlijks, meer manlijks. Ja, daar moeten wij naar uitzien. Wanneer onze academische jeugd zich in dit systeem behagelijk zou gevoelen, dan zouden wij zelf hen daaruit moeten losrukken, want dit zouden wij voor een, juist door dit zelfde systeem gekweekte, geestelijke traagheid houden.

En waar wij over traagheid spreken, daar willen wij over dit systeem den man hooren, die de traagheid voor de hoofdzonde heeft gehouden. Fichte oordeelt over het college-systeem op de volgende wijze:

> Als die Universitäten entstanden, war das wissenschaftliche Gebäude der neuern Welt grossenteils noch erst zu errichten. Bücher gab es überhaupt nicht viel. Die wenigen, die es gab, waren selten und schwer zu erhalten; und wer etwas Neues mitzuteilen hatte, kam zunächst nicht in Versuchung, es auf dem schwierigen Wege der Schriftstellerei zu tun. So wurde die mündliche Fortpflanzung das allgemein brauchbarste Mittel zu der Erbauung, der Aufrechterhaltung und der Bereicherung des wissenschaftlichen Gebäudes und die Universitäten wurden der Ersatz der nicht vorhandenen oder seltenen Bücher.
>
> Auch nachdem durch Erfindung der Buchdruckerkunst die Bücher höchst gemein geworden..... hält man dennoch noch immer sich für verbunden, durch Universitäten dieses gesammte Buchwesen der Welt noch einmal zu setzen und eben dasselbe, was schon gedruckt vor jedermanns Augen liegt, auch noch durch Professoren rezitieren zu lassen..... Nun ist von den genannten zwei Mitteln der Belehrung das eigene Studieren der Bücher sogar das vorzüglichere, indem das Buch der frei zu richtenden Aufmerksamkeit standhält und das, wobei diese sich zerstreut, noch einmal gelesen, das aber, was man nicht sogleich versteht, bis zum erfolgten Verständnisse hin und her überlegt werden, auch die Lektüre nach Belieben fortgesetzt werden kann, solange man Kraft fühlt, oder abgebrochen werden, wo diese uns verlässt; dagegen in der Regel der Professor

seine Stunde lang seinen Spruch fortredet, ohne zu achten, ob irgend jemand ihm folge, ihn abbricht, da, wo die Stunde schlägt, und ihn nicht eher wieder anknüpft, als bis abermals seine Stunde geschlagen. Es wird durch diese Lage des Schülers, in der es ihm unmöglich ist, in den Fluss der Rede seines Lehrers irgendwie einzugreifen, und ihn nach seinem Bedürfnisse zum Stehen zu bringen, das leidende Hingeben als Regel eingeführt, der Trieb der eigenen Tätigkeit vernichtet..... [1])

Deze eenzijdige verhouding van leeraar en leerling, welke in het college-systeem tot uiting komt, komt echter met de geheele organisatie van de Universiteit overeen. Zij is tot op heden toe a u t o r i t a i r geweest. Het leerplan, de werkwijze de aanstelling der leeraren, dat alles werd van boven af bepaald, gedeeltelijk door overheidsinstanties, gedeeltelijk door de faculteiten. De student had daarbij in het geheel niets in te brengen.

Welke waren de gevolgen van dezen toestand? De student,

---

[1]) Toen de universiteiten ontstonden, moest het wetenschappelijk gebouw van de nieuwere wereld voor het grootste gedeelte nog tot stand komen. B o e k e n waren er in het algemeen niet veel. De w e i n i g e, die er waren, waren zeldzaam en moeilijk te bekomen: en wie iets nieuws had te geven, kwam zoo gauw niet in verzoeking, het te doen langs den moeizamen weg van teboekstelling. Zoo werd de m o n d e l i n g e o v e r l e v e r i n g het algemeen bruikbaarste middel tot den opbouw, de instandhouding en de verrijking van het wetenschappelijk gebouw en de universiteiten vervingen de niet voorhandene of zeldzame boeken.

Ook nadat door de uitvinding van de boekdrukkunst boeken zeer algemeen geworden waren..... vindt men het toch nog steeds noodzakelijk, dat universiteiten deze gansche boekenwereld nog eens weer herhalen en precies hetzelfde, wat reeds g e d r u k t voor ieders oogen ligt, ook nog eens door professoren te laten r e c i t e e r e n..... Nu is van de twee genoemde middelen van onderricht de voorkeur te geven aan het zelf bestudeeren der boeken, omdat het boek de vrij te bepalen opmerkzaamheid gaande houdt en het gedeelte, waarbij deze afdwaalt, nog eenmaal kan g e l e z e n worden, datgene, wat men niet dadelijk begrijpt, bij herhaling overwogen kan worden tot het verstaan wordt, de lectuur ook naar verkiezing kan worden voortgezet, zoolang men kracht voelt, of worden afgebroken, wanneer deze ons verlaat; daarentegen in den regel de professor zijn geheele uur doorredeneert, zonder er acht op te geven, of iemand naar hem luistert, ophoudt op het oogenblik dat de klok slaat en niet eerder weer voortgaat, voordat opnieuw zijn uur geslagen heeft. Door dezen toestand wordt de leerling ertoe gebracht, waar het hem onmogelijk is den woordenvloed van zijn leeraar ook maar ergens te onderbreken en dien naar zijn behoeven tot stilstand te brengen, lijdelijke overgave als regel te beschouwen; de drang naar zelfwerkzaamheid wordt vernietigd.....

die nu toch boven den groentijd uit was, stelde zich schadeloos door de academische vrijheid, de gulden heerlijkheid van het studentzijn. Want ook het gymnasium werd — zooals nog zal worden aangetoond — door hetzelfde systeem beheerscht, dat daar zelfs steeds meer ten top werd gevoerd en steeds schadelijker werkte. Waarin bestond echter deze academische vrijheid? Immers voornamelijk in het uitrazen! Ten opzichte van hoogleeraarschap en universiteit uitte zij zich in een studentikoze kritiek op zaken, waarvoor men geen verantwoordelijkheid droeg en die men niet veranderen kon. Wat echter ontbrak was de geest van ware manlijkheid. Deze veelgeroemde academische vrijheid was toch te zeer een van den slaaf, die zijn ketenen verbreekt. Wij zijn boven dit soort vrijheid uit en begeeren een betere. Het ontbrak n.l. bij het aanvatten van werkzaamheden en problemen van het geestesleven aan manlijke zelfstandigheid en daardoor ook aan geestelijke vruchtbaarheid. Er bleef nog te veel kwajongensachtigheid in over. Dat alles was in wezen niet democratisch, geen democratische vrijheid. Het kan daarom niet langer zoo blijven. In den tijd, waarin de gedachte van het Raden-stelsel, d.w.z. van een nieuwe en onmiddellijke democratie van het politieke en sociale leven, machtig naar voren dringt en in den een of anderen vorm — laten wij hopen een edelen en vrijen — zeer zeker overwinnen zal, kan ook de democratie in paedagogie en geestelijken arbeid niet meer worden tegengehouden.

Dit ontbreken van democratisch en sociaal voelen echter, wijst van zijn kant naar een nog dieperen grond heen. Wij hebben toch beweerd, dat het geheele beschavingsprincipe, waarop onze Hooge School is gegrond, van nature aristocratisch in den slechten zin van het woord is, en dat dit aristocratisme ten nauwste verbonden is met intellectualisme. Beide hooren bij elkander. Het intellectualisme is een denkwijze, die de waarheid in een goed geordend systeem van begrippen meent te kunnen bevatten. Dit systeem heeft op zich zelf genomen geldigheid. Het is een absolute waarheid. Het geldt geheel onafhankelijk van alles, wat in de bonte werkelijkheid der dingen dooreenwoelt; ja, zijn waarheid komt te zuiverder aan het licht, naar mate het zich minder met deze in laat. Het vreest daarom zich door aanraking met de grove werkelijkheid te verontreinigen. Als een marmeren tempel vol schoone harmonie steekt het hoog en smetteloos boven de profane we-

reld uit. Dat is de denkwijze, die in de a n t i e k e wereld, bovenal in Griekenland, haar meest zuivere uitdrukking gevonden heeft. Plato, Aristoteles en Plotinus belichamen haar, hoewel individueel verschillend, in beginsel op gelijke wijze.

Deze denkwijze beheerscht echter, gelijk wij hebben aangetoond, ook onze Hooge School evenals de aan haar voorafgaande Middelbare School. Tot haar groote schade! Want zij gaat in tegen de groote waarheid, d a t g e e n w e r k e l i j k k e n n e n b e s t a a t, b e h a l v e i n s a m e n h a n g m e t e e n d o e n, z e g g e n w e : m e t a r b e i d i n d e n r u i m s t e n z i n v a n h e t w o o r d.

Laten we trachten dit in het kort duidelijk te maken.

Wij kunnen, wat dit betreft, de zaak het best weer opvatten bij het, het huidig Hoogeschoolwezen zoo zeer typeerende, college-systeem. Hieraan is nl.. behalve het reeds genoemde nog een fout, die misschien de ergste van allen is. Het rust n.l. op de vooronderstelling, dat de beste vorm waarin men de waarheid kan meedeelen de s y s t e m a t i s c h e is, dat de waarheid een o b j e c t i e f gegeven is, dat als zoodanig zonder meer uit den geest van den eenen in dien van den anderen zou kunnen worden overgebracht. Daarbij wordt echter deze groote waarheid vergeten, welker profeet Kierkegaard is geweest: dat de s u b j e c t i v i t e i t de waarheid is. Niet dat is voor een mensch waar — althans in de eigenlijke l e v e n s v r a g e n, vragen van p e r s o o n l i j k - geestelijk leven, — wat hem met bewijsgronden objectief klaarblijkelijk is aangebracht, ook al is hem dat nog zoo aannemelijk geworden, maar slechts dat, wat hem s u b j e c t i e f waar geworden is. Dit geldt echter alleen van datgene, wat met zijn geheele b e s t a a n samenhangt, wat in betrekking staat tot zijn persoonlijken strijd, zijn persoonlijken nood, wat dus in den grond een b e s l u i t, een d a a d beteekent. Waarheid in den diepsten zin van het woord geworden den mensch dus eerst daar, waar hij van uit zijn meest individueele vooronderstellingen tot denken komt; alle w e r k e l i j k denken is e x i s t e n t i ë e l denken. Dat is het a r b e i d s b e g i n s e l in zijn hoogste formuleering. "Ieder weet slechts, zooveel als hij doet."

En dan te bedenken, dat het werkplan van de Universiteit op het tegengestelde beginsel berust. De waarheid wordt in haar geheelen omvang de jeugd op objectieve wijze aangebracht, zonder dat er hoe dan ook gevraagd wordt naar de onderstellingen, die in haar vervat zijn. Het heet, dat het s e m i n a r i e

dit beginsel moet aanvullen, maar dat blijft toch slechts een aanbouw aan een gebouw van geheel anderen stijl en structuur.

Deze omstandigheid is van een noodlottige draagwijdte.

Het kan niet anders, of daardoor wordt aan het geestelijke leven veel van zijn e r n s t ontnomen. De problemen worden niet persoonlijk, zij worden niet aan den lijve gevoeld. Alles blijft op de hoogte van de objectiviteit. Het blijft t h e o r i e. Men interesseert zich daarvoor, men vergelijkt de elkander wedersprekende theorieën met elkaar en beoefent dit zoo 'n beetje als sport. Maar het blijft alles „academisch".

Wederom stuiten wij dus op de bedenkelijke nevenbeteekenis van dit woord. Academisch zijn wil zeggen: n i e t e r n s t i g g e n o m e n w o r d e n, n.l. een zaak behandelen als een interessant gedachtenspel. Academisch zijn beteekent geestelijke dingen theoretisch behandelen, niet omdat zij b r a n d e n d zijn, omdat zij schreien naar licht en oplossing, maar omdat het tot het a m b t behoort, het wil eigenlijk zeggen: dingen n i e t behandelen, j u i s t o m d a t ze brandend zijn, het wil zeggen; vergane, afgedane zaken behandelen. Maar omdat men zich toch op de een of andere manier met de waarheid bezig houdt, komt men in de meening van haar te bezitten. Men raakt er op de een of andere manier in thuis. Er blijft iets hangen van de objectieve waarheid, dat men voor eigendom houdt en dat het toch niet is — men geraakt in een soort verfijnde o n w a a r a c h t i g h e i d. Want alles wat niet eigendom is en zich toch daarvoor uitgeeft komt ook in het g e e s t e s leven al spoedig niet zoo heel ver van oneerlijkheid.

Het existentiëele denken ontbreekt, het denken, dat opgroeit uit den geestelijken nood van een enkelen mensch of een gemeenschap en dat uitredding brengen moet. Waar dat ontbreekt, gaat men gaarne over tot het bouwen van een s y s t e e m, hetgeen echter zeer licht ten gevolge hebben kan, dat daaruit een schadelijke objectiviteit, ja een gedachtenspel ontstaat. Men heeft dan de waarheid en heeft ze toch eigenlijk niet, omdat de persoonlijke verhouding tot haar ontbreekt. Ook dit gevaar wordt door Kierkegaard geschilderd in het beeld van den „Professor".

> „De ware denker", zegt hij, „gaat steeds tot de uiterste consequenties, dat is juist het voortreffelijke en maar weinigen kunnen hem volgen. Dan komt de professor, verwijdert het paradoxale en hem kan een groote menigte, ik zou haast zeggen, d e groote menigte

begrijpen; en dan meent men, dat de waarheid nu meer waar geworden zou zijn.

Zelfs wanneer een uitmuntend denker de gedachten in „een systeem" zou samenvatten, zou hij er nooit mee klaar komen — zoo eerlijk zal hij zijn. Maar slechts een kleine wenk, van wat hij wilde, aan een professor gegeven, en de professor heeft weldra het systeem klaar."

En, zeggen wij nogmaals, daar hebben wij dan het „academische" in den beruchten zin van het woord.

Daarmee hangt een tweede samen. Doordat men zich op deze wijze eraan gewend heeft de waarheid objectief te begrijpen, d.w.z. een subjectieve verhouding te ontgaan, verliest men ten slotte de bekwaamheid daartoe, omdat een orgaan, dat niet gebruikt wordt, langzamerhand verlamt. Dat is dus verder ook nog een oorzaak van de bekende lafheid der intellectueelen, wanneer het erop aan komt persoonlijk te belijden en voor iets in te staan. Zij hebben te veel met de waarheid gespeeld; zij hebben ze te lang enkel „objectief" beschouwd; zij zijn haar al te dicht genaderd en hebben het besef van haar vreeselijken ernst verloren. Want men mag met de waarheid evenmin schertsen als met God.

Daar gaat nog een ander kwaad mee gepaard. De omstandigheid dat de academische mensch bij zijn arbeid om tot kennis te komen ook nog te weinig materiaal meebrengt, leidt er toe, dat langzaam maar zeker de molen van de kennis leeg loopt. Dat wil zooveel zeggen als: dat de reflexie, de analyse een te zelfstandige rol speelt. Zij wordt denken, enkel òm het denken. Dat is al even weinig heilzaam als kunst om de kunst en moraal om de moraal. En zij speelt een overwegende rol. Het gevolg is een verdwaald raken in allerlei kunstgrepen, aankweeken van onvruchtbare scherpzinnigheid, jacht naar origineele invallen en lust in het zonderlinge, daarbij, als steeds waar het holle is, veel ijdelheid. De zoo ontstane eenzijdigheid wreekt zich op de andere levensorganen. Het wilsleven komt te kort. Dat kan weer tweeërlei gevolg hebben. Of men tracht zich voor deze verschrompeling te vrijwaren, men werpt zich in sport en zoogenaamd levensgenot, misschien in grof kwaad, of men drinkt zich een roes aan alles wat lijkt op brute kracht, aan het Nietzscheanisme of aan het Imperialisme. Of ook men vermijdt dergelijke wegen, maar lijdt niettemin aan wilszwakte, aan een zekere onmacht tot de daad. Dat is een zeer ver om zich heen grijpende kwaal. Altijd weer opnieuw staan wij er verbaasd over, hoe weinig deze generatie,

die door het huidige opvoedingssysteem is heengegaan, tot krachtig handelen deugt. Zij kan wel scherp kritiseeren, vlot discussieeren, geniale redevoeringen houden, maar als het er op aan komt een besluit te nemen en daarbij te blijven, een werk grondig aan te vatten en door te zetten, moet zij het merkwaardig dikwijls opgeven. Vragen wij naar de oorzaken van dit verschijnsel, dan kunnen wij de ernstige grondfouten van ons opvoedingssysteem moeilijk buiten rekening laten.

Dit intellectualisme is overigens ook een oorzaak van het s p e c i a l i s m e, waarvan wij zijn uitgegaan. Want het huldigt toch het ideaal van een abstracte, voor zich zelf bestaande en geldende wetenschap. Het is dan ook een consequent gevolg daarvan, wanneer men juist d a t weten, dat het minst op het leven betrekking heeft, dat het meest „weten op zich zelf" is, het meeste waarde toekent. Het weten op zich zelf is zelfs tot cultus geworden, de vrome monnik-geleerde begiet den dorren stok in het zand in den naam van zijn God!

Daarmede zijn wij opnieuw aangeland bij het feit, waarvan wij zijn uitgegaan dat de wetenschap een soort c u l t u s geworden is. Dat is niet slechts beeldspraak, maar een verschijnsel van zeer groote draagwijdte. Om zijn beteekenis goed duidelijk te maken, zouden wij een lange geschiedenis moeten vertellen, de geschiedenis n.l., die in het middelpunt aller ontwikkelingen der Westersche cultuur van den nieuweren tijd (en niet alleen van den nieuweren tijd) staat. Het is de geschiedenis van den strijd tusschen g e l o o v e n en w e t e n, zooals men gewoonlijk zegt. Beiden hebben, evenals om den staat en zelfs om de kerk, zoo in het bijzonder ook om de school en niet in de laatste plaats om de Hooge School gevochten. Gelijk wij gezien hebben, was het eens het g e l o o f, dat haar leven en werken tot een eenheid samen hield. Dit gebeurde echter onder het autoritair-kerkelijk systeem in katholieken of oud-protestantschen vorm. Hiertegen kwam het naar vrijheid verlangende w e t e n in verzet. Het kantte zich tegen een religie, die tegelijk wetenschap wilde zijn, en met recht. Maar het is dat weten overkomen, dat het zelf tot een soort religie geworden is. Onze Hooge Scholen zeer in het bijzonder zijn de tempels van deze w e t e n s c h a p s r e l i g i e geworden. In plaats van den God van het Christendom trad of de zoogenaamde natuurlijke rede, of de natuur in het algemeen of ook de intellectualistisch opgevatte wetenschap als zoodanig. Daarvoor had men dus dien cultus, waarover wij gesproken hebben; men had daar-

voor mysteriën, dogma's, priesters en ook papen en brandstapels. Het absolúte trad in d e z e n vorm op. Maar het was in dezen vorm niet houdbaar. In zijn idealistischen vorm, waarin het een afglans van den levenden God was, kon het dezen wel een tijd lang vervangen, maar hoe verder het van de Idee afraakte, des te meer werd het een afgodendienst. Het deelde daarin het lot van dezen tijd, maar het deelde ook zijn e i n d e, de katastrophe. Ja, het is een e i n d e, van dezen langen weg! Ook deze laatste ontaarding hangt intusschen niet enkel met het intellectualisme samen, maar dit zelf is althans voor een deel te verklaren hieruit, dat niet alleen voor ons Hooger Onderwijs en de gezamenlijke geestescultuur, de samenhang met de geestesbron, of laat ons zeggen met den h e m e l, verloren ging, maar ook die met de a a r d e, d.w.z. met de geheele volksgemeenschap, met den arbeid, den nood, het verlangen van het volk. Bij dit gebrek ontaardde ook kunst, moraal, religie en geheel het leven. Natuurlijk ontaardde zoo ook het volksleven, dat, vaak zonder het te weten, hongert naar geest. Ook deze honger is het, niet alleen de lichamelijke, die tot wrok wordt en die nu revolutionair omhoogslaat tegen den smetteloos marmeren tempel van de wetenschap als zoodanig.

Onze overdenking keert daarmee vanzelf weer terug tot het beeld onzer cultuur in het algemeen, in het bijzonder tot haar huidige katastrophe. Wij zullen daarbij onze aandacht bepalen bij de s o c i a l e r e v o l u t i e en ons dan herinneren, dat wij herhaalde malen gesproken hebben van een revolutie in de paedagogie. Of beide revoluties niet een innerlijke overeenkomst hebben? Of zij niet uit verwante oorzaken ontstaan? Of het in beide gevallen in den grond niet om hetzelfde systeem gaat? Van meet af aan is dat als zeer waarschijnlijk aan te nemen. In ieder geval is het mij altijd interessant voorgekomen, ons hedendaagsch opvoedingssysteem met het ons maatschappelijk leven beheerschend i n d u s t r i a l i s m e te vergelijken.

Op een zekeren samenhang tusschen beide in verschillend opzicht hebben wij reeds gewezen. Dit industrialisme heeft als kapitalisme die vermammoniseering der maatschappij en dat sociale klassenonderscheid met zich gebracht, waarvan wij den invloed op ons opvoedingssysteem hebben aangetoond. Dat dit sterk beheerscht wordt door het uitzicht op zoo snel mogelijk carrière maken, zal wellicht in een ander verband meer tot zijn recht komen. De analogieën echter zijn nog veel eigenaardiger en leerrijker. Nemen wij voor een oogenblik het s p e c i a l i s-

me. Vinden wij dat niet eerst recht op het gebied van de moderne techniek? Hier noemen wij het arbeidsverdeeling. Wij zien hier, dat er arbeiders zijn, die b.v. hun geheele leven niet anders doen dan, laten we zeggen, naaldenpunten scherpen en dat aan de vervaardiging van een naald misschien een dozijn van zulke specialisten meewerken. Welk een verminking van de menschelijke natuur dit beteekent, hoezeer daardoor de arbeid beroofd is geworden van zijn vreugde en scheppende kracht, weet iedereen wel zoo goed, dat wij het slechts behoeven te herinneren. Het is echter belangwekkend de vraag te stellen, wat deze ontaarding heeft veroorzaakt. Het eerste antwoord luidt: de machine, de mechaniseering dus der wereld op dit gebied. Door de machine werd de mensch uitgeschakeld, zijn vrijheid opgeheven, zijn ziel genegeerd, om maar te zwijgen van zijn individualiteit of persoonlijkheid. Precies het zelfde dus als op het gebied van de geestescultuur in engeren zin leidt de uitschakeling van het geestelijk element tot atomiseering.

De analogie is echter nog verder door te trekken. Aan het intellectualisme met zijn vereering van een op zich zelf staande objectieve waarheid, is in het industrialistisch systeem analoog de vereering van de techniek, als een objectief waardevolle macht en een daarmee overeenkomende technische cultuur, waaraan de mensch opgeofferd wordt. In beide gevallen dezelfde objectiviteit, die zich niet bekommert om de levende ziel en in plaats van een levenden God een afgod stelt. Het theoretisch materialisme echter heeft zijn pendant in het praktische, dat het geld in den vorm van het zoogenaamde kapitaal maakt tot machthebber en gebieder van het productieproces en daarmede min of meer van de geheele maatschappij. Op de hoeveelheid komt het aan. Men wil veel produceeren, zooveel als maar mogelijk is, men wil winst maken, zooveel als maar mogelijk is, zonder rekening te houden met de behoefte van de gemeenschap, dikwijls ook zoo, dat men nauwelijks denkt aan het genot, dat levende menschen daarvan zouden kunnen hebben. Men dient de quantiteit ter wille van haar zelve. De innerlijke, qualitatieve, wezenlijke waarde van het leven gaat daarbij meer en meer verloren. Men stelt zich daarvoor dan wel schadeloos door een genotzucht, waarvan het koortsachtig jagen met het tempo van dezen modernen industriëelen arbeid gelijken tred houdt. Dit tempo is het tempo van den strijd, van de concurrentie. Want in dit teeken toch staat het geheele

systeem. Het is bellum omnium contra omnes. [1]) Het is niet arbeid voor elkander, maar tegen elkander. Gemeenschap ontbreekt. Want het ontbreekt aan ziel. De zelfvoldoening is er niet, die elk vrij uit de ziel voortkomend handelen in zich draagt; daarom heerscht de reclame.

Komen wij laatstgenoemden trek ook niet steeds meer tegen bij geestelijken arbeid? Wij hebben eerder reeds melding gemaakt van de dwaling van het africhtingssysteem. Maar de geest van jagen naar succes, concurrentie en reclame is ook anders nog op velerlei wijze in dit systeem ingedrongen. Men kan niet wachten tot de vruchten rijpen, maar plukt ze onrijp. Het ontbreekt aan die diepte van Rust, die in geestelijken arbeid het eeuwige dient en daardoor een leven kan geven aan een werk, in de zekerheid, dat het Eeuwige nooit te laat komt. Het ontbreekt aan die innerlijke zelfgenoegzaamheid van de beste soort, die uit innerlijke vreugde schept en in scheppen haar loon vindt. Men vreest in de mededinging te kort te komen en den voorrang te verliezen en werpt onvoldragen gedachten in de openbaarheid. Men geeft de soliditeit van den arbeid prijs en werkt voor den schijn. En met dat al verliest men eerst recht de ziel.

Het is het karakter van afgoderij en onmenschelijkheid, dat ons paedagogisch systeem met het industrialistische gemeen heeft. In beide gevallen is het niet de mensch en zelfs niet God op wien het alles is aangelegd, maar een abstracte macht, die hem naar lichaam en ziel gevangen houdt en ten slotte tot Moloch wordt, die hem verslindt. Dit inhumane karakter treedt ook naar voren in de bureaucratie, die onze schoolorganisaties kenmerkt. Hoe weinig wordt hier gevraagd naar den mensch in leeraar en leerling, hoe weinig gelet op de voorwaarden, waaronder hij het best zijn arbeid verrichten kan, hoe weinig merkt men van hartelijkheid, goedheid, van iets vaderlijks in de verhouding. Leeraren en leerlingen worden in de machine geplaatst en verbruikt. In de sociale zoowel als in de paedagogische revolutie is het de mensch, die in opstand komt tegen den Moloch en zijn rechten opeischt.

Wij weten echter dat dit industrialistisch systeem ook den wereldoorlog heeft veroorzaakt. Innerlijk verwante factoren gingen daarmee samen. Was ook niet het militarisme

---

[1]) de oorlog van allen tegen allen.

zulk een systeem geworden, waarbij individualiteit en menschenwaarde verloren gingen? Was niet de moderne staat met zijn pretenties, waarvan het de steunpilaar werd, zulk een abstracte macht geworden, die zoogenaamd in naam der Godheid 's menschen lijf en ziel voor zich opeischte? Was niet het imperialisme van de moderne staten een uiting van het koortsachtig streven naar de hoeveelheid? Was niet het nationalisme een vorm van algemeen atomisme? En was het niet het beginsel van concurrentie, strijd van egoïsme aan beide kanten, dat ten slotte tot den wereldoorlog leidde?

Zoo is ons opvoedingssysteem niet anders dan een deel van die cultuur, die nu in den wereldbrand ineenstort.

Het is echter hier de plaats om de kritiek op het academische onderricht uit te breiden tot het g e h e e l e opvoedingssysteem. Want het is van te voren wel met zekerheid aan te nemen, dat de kwalen, die wij hebben aangetoond, niet slechts een d e e l maar het systeem in zijn geheel zullen eigen zijn. Wanneer wij het Hoogeschoolonderricht beschouwen als de bekroning van het geheele machtige gebouw, dat ons Universiteitswezen vertegenwoordigt, dan is het wel aan te nemen, dat de fouten, die wij daar aantreffen, voor het plan en den stijl van het geheele gebouw karakteristiek zijn. Dat wordt dan ook bij nauwkeuriger beschouwen dadelijk duidelijk.

Onze Lagere school, de trots en laten wij het maar gerust zeggen de afgod van ons volk, is, naar wij gewoon zijn aan te nemen, uit den geest van Pestalozzi voortgekomen en zal het meest van al nog wel de sporen daarvan dragen. D a t m o e t o o k n i e t w o r d e n o n t k e n d. Maar of hier de o n t a a r d i n g geheel is uitgebleven? Heerscht niet ook hier het quantum? Meenen wij niet in stilte, dat de universiteit toch het ideaal zou zijn en zelfs de hedendaagsche, en trachten wij niet als gevolg daarvan, de lagere school althans zooveel mogelijk in de richting van de universiteit te ontwikkelen? Daarbij zweeft ons het ideaal van algemeene ontwikkeling voor den geest en dit verbindt zich dan ongetwijfeld in nog sterker mate met het kostwinners-ideaal, d.w.z. het streven den leerling zoo snel als maar mogelijk is te brengen tot een bereiken van zoo hoog mogelijke verdiensten. Ik zie wel in, dat daartoe reeds de nood alleen dringt. Want een groot gedeelte van deze kinderen m o e t wel snel tot verdienen komen. Maar wij zien toch tegelijk ook de lagere school in het systeem van verindustrialiseering met zijn menschenverslindend mammonisme en zielver-

storend mechanisme vervlochten. Het gevolg van het een zoowel als van het andere, van het ideaal van algemeene ontwikkeling, als van de heerschappij van het industrialisme, is ook hier dat den mensch te kort wordt gedaan, dat hij geofferd wordt aan een abstracten Moloch, de persoonlijkheid ondergeschikt wordt gemaakt aan de zaak en de ziel aan de stof. Eén eenig en waardig geestelijk ontwikkelingsideaal ontbreekt. In de plaats daarvan treedt ook hier een dienen van bestaande meeningen en verhoudingen, waarvan de lagere school in het bijzonder het passend orgaan wordt. Hier vooral wordt dat patriotisme geplant, dat in hoofdzaak gevormd wordt door sentimentaliteit en zelfverheerlijking. Daardoor echter vervreemdt zij zich van de diepere drijfveeren en behoeften in het volksleven. En een werkelijk innerlijke eenheid kan deze tendentie haar toch niet geven; zij is meer een uiterlijke bijomstandigheid dan een richtend beginsel. Het ontbreekt deze school, die toch het meest onmiddellijk het leven van de arbeidende volksklasse dient, niet veel minder dan de universiteit aan onmiddellijken samenhang met den arbeid. Zij wordt op hare wijze intellectualistisch en toont alle gevolgen van deze kwaal.

Wanneer wij het gebruikelijk kriterium aanwenden en vragen naar de vruchten van dezen veelgeroemden boom, dan stuiten wij op een wijd verbreide scepsis. Deze lagere school, het is duidelijk, heeft niet verhinderd al de innerlijke verdorring en het zedelijke verval der volkeren (het onze niet uitgezonderd), waarvoor in deze jaren ook den blinde de oogen geopend zijn. Dat is een onomstootelijk feit. Niemand zal ontkennen, dat er zegen van haar uitgaat, niemand miskennen den geweldigen, trouwen en nobelen arbeid, die daaraan wordt verricht; maar dat feit is de wereld niet uit te krijgen. Het heeft ook weinig uit te staan met den al of niet goeden wil van den enkelen mensch, maar zal zijn grond wel hebben in den algemeenen tijdstoestand. Het laat zich zoo maar niet constateeren, of het geslacht, dat door deze moderne lagere school is heengegaan, verdiept, veredeld, innerlijk rijker of ook maar intellectueeler zou zijn geworden. Wat wij zien is een algemeene afstomping, zielloosheid en verruwing, een sterke afname van hooger geestelijk leven en daarmee samengaande toename van grove zinnelijkheid. Technisch mogen wij vooruit zijn gegaan; als werktuigen om geld te verdienen mogen wij meer geschikt zijn geworden dan onze ongeschoolde voorouders; aan algemeen-menschelijke

waarde hebben wij eerder verloren. Met schrik bemerken wij steeds weer, hoe onze kinderen aan dit apparaat worden overgeleverd en wat het van hen maakt. Wat voor levensvolle, geniale wezens zijn zij eerst, overvloeiend van vragen, gloeiend van interesse, vol van heerlijke originaliteit en beschamende scherpte van denken en van zedelijk gevoel — en hoe zijn ze geworden, nadat de machine eenige jaren aan hen heeft gewerkt? Waarlijk, van de school worden de menschen op dezelfde wijze ontslagen als van de fabriek.

Maar bij het g y m n a s i u m dan zal het toch wel anders zijn; want dat is toch de eigenlijke tempel der h u m a n e beschaving? Terwijl de universiteit al weer meer vakschool is en de lagere school haast niet anders kan dan zoo spoedig mogelijk tot maatschappelijk verdienen klaar maken, wil het gymnasium enkel en alleen den m e n s c h vormen, wel meer in het bijzonder den mensch, die een g e l e e r d e wil worden, maar dan toch den mensch. Zoo is ten minste het oude ideaal van een gymnasium. Dit zal vóór alles gediend zijn door inleiding in de a n t i e k e c u l t u u r en het leeren van de talen, die daartoe toegang verleenen.

En nu, wat zullen wij daarvan zeggen? Presteert het gymnasium dat werkelijk? Laten wij moed vatten, want wij hebben met de afgoden van de intellectueelen te doen. Laten wij ook loyaal zijn! Stellig wordt ook hier groote en allen eerbied waardige arbeid verricht. Stellig wordt hier ook volop goeds gedaan. Maar het systeem, het beginsel? Waar is de humane vorming, die in deze kweekerij groeit? Wanneer gij haar ziet, wees zoo goed en wijs ze ons! Wij van onzen kant zien jonge menschen bijna bezwijken onder den last van een opvatting van veelheid van weten en schade lijden naar lichaam en ziel. Wij zien, hoe ze 's morgens vroeg opstaan, om nog hun lessen te leeren; zien, hoe ze thuis komen, hun eten vlug naar binnen slikken, en dan weer over een boek zitten, tot de les begint en 's avonds weer tot tien, elf uur en langer voor den volgenden dag zich voorbereiden. Dat komt ons nu niet bepaald voor humane vorming te zijn, veeleer doet het ons denken eraan, dat wij nu voor arbeiders en ambtenaren van allerlei soort, die toch ten minste volwassen zijn, den achturigen werkdag hebben ingevoerd, dat echter onvolwassenen, die lichamelijk en geestelijk zooveel kracht noodig hebben voor hun ontwikkeling en groei, de tien-, twaalf- tot veertienurige werkdag wordt opgelegd en wij zien daarin alles eerder dan den geest van het

oude Griekenland, veeleer den geest van het barbarendom. Dat er genoeg zijn, die de zaak wat lichter opnemen en onze Hoogere scholen plaatsen zijn, waar de knoeierij welig tiert, is ons niet onbekend, lijkt ons echter ook niet iets van hoogere ontwikkeling. Barbaarsch noemen wij dit vasthouden aan het quantum, deze stijlloosheid, dit genoegen hebben in een bonten opschik met kennis. Ja, juist dit gold den Grieken als kenteeken van het barbarisme en wij beoefenen dit onder den naam van inleiding in den geest van de oude Grieken!

Ja, die inleiding in den geest der Oudheid! Nogmaals: wie Uwer kent deze ingeleiden? Hij kome voor den dag en toone ze ons! Wij van onzen kant houden deze inleiding voor ongemeen zwaar. Naar onze meening wordt maar heel zelden iemand gevonden, die daartoe bekwaamheid heeft en roeping gevoelt en ook is slechts een rijpere leeftijd daartoe eerst in staat. Wat het eerste betreft mag ik als getuige niemand minder dan Nietzsche oproepen. [1]) Maar in bitteren ernst en geenszins uit filisterachtigheid werp ik de vraag op, of de weg om een waar mensch te worden voor Zwitsersche en andere jonge mannen en vrouwen van de twintigste eeuw werkelijk leidt door Latijn en Grieksch heen, d.w.z. in de meeste gevallen door een zeer gebrekkig verstaan Latijn en Grieksch, waaraan men echter een deel van de allerbeste krachten van de jeugdjaren heeft gegeven en antwoord als iemand, die voor zoover het hem zelf aangaat Latijn en Grieksch evenals de Oudheid in haar geheel genomen zeer lief heeft en deze zelfs een veel grootere beteekenis voor onze cultuur toewenscht, dan haar tegenwoordig wordt gegeven, met een stellig Neen, hetwelk het resultaat is van een langdurige persoonlijke ontwikkeling en waarvan ik zeker ben, dat het juist met het beste van het Grieksche wezen overeenkomt. Ik ben overtuigd, dat ook hier het uur voor een revolutie is gekomen.

Maar op dit probleem der klassieke opleiding zullen wij nog dieper moeten ingaan. Hier zij alleen nog gezegd, dat dit ideaal al reeds half opgegeven is, daar wij op de meeste gymnasia aan de inleiding in de Oudheid en wat nog daarbij kwam aan humanistische gymnasia ook natuurwetenschappen en moderne talen hebben toegevoegd. Zoo zijn wij dan ook hier terecht gekomen in de doelloosheid met al hare nadeelige gevol-

[1]) „Ueber die Zukunft unserer Bildungsanstalten" I. Band der Taschenausgabe.

gen. Of anders, vraag ik wederom: welk geestelijk-zedelijk ideaal, welk menschheidsideaal hebben onze gymnasia voor oogen? Hebben zij eigenlijk wel een ideaal? Wijst het ons dan, want wij kunnen het met den besten wil van de wereld niet zien. Wij zien niet anders dan dat uit deze hoogere scholen der menschheid intellectueelen voortkomen.

Bij deze aanduiding, dat lagere school en gymnasium aan de zelfde grondeuvelen lijden als de Hooge School, zullen wij het voor het oogenblik laten en willen wij alleen nog voor die beide tezamen kort het gezichtspunt ontvouwen, dat wij het democratische of sociale noemen. En dan slechts in beperkten zin.

Dat zelfs de lagere school bij lange na niet zoo in de volksgemeenschap is ingevoegd, als van te voren van haar kon verwacht worden, hebben wij aangetoond. Zij is echter ten minste voor ieder toegankelijk, dikwijls zonder eenige en steeds met geringe kosten. Voor het gymnasium is dat zeker anders. Hier speelt het geld al een groote rol; het is in het algemeen genomen al een standenschool. Maar dit is het niet, wat wij nu naar voren willen brengen, maar het feit, dat op deze scholen bij ons als overal in Europa zoo weinig gemeenschap en democratie heerscht en daarvoor in de plaats zooveel uiterlijke autoriteit en kazernegeest. Dat is aan de lagere school nog tot daaraan toe, maar het is toch niet in orde, dat veertien- tot zestienjarige jonge menschen, die over enkele jaren moeten stemmen of gekozen kunnen worden, eenvoudig hebben te staan onder een regime van onvoorwaardelijke autocratie, zonder ook maar de minste verzachting eener autonome constitutie. Geheel onverdragelijk echter wordt het, wanneer jonge mannen in den leeftijd van achttien tot twintig jaar tot aan den drempel der universiteit en hunne academische vrijheid eenvoudig als schooljongens worden behandeld. Dat is echter in de laatste decenniën steeds erger geworden. Terwijl aan het gymnasium, zooals het in den ouden tijd was, aan den leerling der hoogere klassen zeer veel vrijheid van beweging gelaten werd, zoowel bij de keuze der leerstof als bij de indeeling van zijn tijd en er ook overigens een zekere schooldemocratie bestond, is dit alles later vervangen door een apparaat, dat half aan de fabriek, half aan de kazerne doet denken. Daar is alles voorgeschreven, behalve religie; daar moet het leerplan doorgeëxerceerd worden; daar is huiswerk te maken zonder einde; daar heerscht de toon van uiterlijke discipline, ja van tucht.

Geen g e m e e n s c h a p tusschen leeraren en schoolgaanden; geen o r g a n i s a t i e met democratische rechten en plichten voor de laatsten, daarvoor in de plaats verborgen vijandigheid tusschen leeraren en leerlingen, geknoei, overlading, afmatting — en dat heet dan de weg, die leidt tot Helleensche levensschoonheid en hoogere menschelijkheid!

Wij maken aan de algemeene kritiek op ons Hooger-onderwijswezen wel het best een voorloopig slot, door ons nog een oogenblik op te houden bij die van zijn creaturen, die men overeengekomen is de „i n t e l l e c t u e e l e n" te noemen.

Een vreeselijk woord. De spreker herinnert zich, hoe een lichte rilling hem telkens door de leden ging, toen het voor het eerst opkwam. Zoo iets ijls, bloedeloos en aanmatigend-eigenwijs, iets zoo uit de hoogte, zoo onmenschelijks.

Iets zoo o n m e n s c h e l i j k s! Staan we daarbij stil. Wij hebben wel reeds gelijk gij U stellig herinneren zult, dit soort menschen als vrucht van ons opvoedingssysteem in bijzonderheden geteekend, waar de loop van onze bespreking dit met zich bracht. Maar een samenvatting en aanvulling zal nog wel nuttig zijn. Wij vatten daartoe de zaak wederom op bij het woord, waarmee men niet alleen in den bloeitijd der idealistische universiteit maar tot op dezen dag het doel der hoogere ontwikkeling aanduidde. Zij moet h u m a n i s m e zijn, humane ontwikkeling, zij moet, anders uitgedrukt, hoogere m e n s c h l i j k h e i d, ware menschlijkheid tot stand brengen. Wij concentreeren al onze critiek op één punt, geven haar de grootst mogelijke scherpte, wanneer wij de vraag stellen: presteert zij dat? Brengt zij ons ware menschlijkheid?

Aan deze vraag zou de vraag vooraf kunnen gaan, wat dan onder ware menschlijkheid te verstaan is. Zouden wij deze op philosophisch-grondige wijze willen beantwoorden, dan zou dit twee nadeelen met zich brengen: het zou ons wat ver voeren en het zou een al te grondig, al te academisch karakter verkrijgen en daardoor vervelend worden. Maar daarvan afgezien, geloof ik toch, dat wij hierover zonder al te veel moeite wel tot klaarheid kunnen komen. Er bestaan voor de menschlijkheid, die wij hier voor oogen hebben, formules, die even helder en betrouwbaar zijn als die, waarin men bepaalde eenvoudige natuurverschijnselen vervat, zoo iets als die van Kepler en Newton. Wanneer spreken wij van m e n s c h e n, van menschen in den e t h i s c h e n zin van het woord, die hier alleen bedoeld wordt? Ik meen, overal daar, waar de mensch optreedt als

iets, dat doel heeft in zich zelf, niet enkel middel tot andere doeleinden is, iets, dat onvoorwaardelijke, geheel in zich zelf gegronde waarde heeft en niet enkel ruilwaarde en d.w.z. met andere woorden: overal daar, waar de mensch als p e r s o o n l ij k h e i d wordt gewaardeerd en niet enkel als z a a k. Want de persoonlijkheid is juist de uitdrukking van een absolute en laatste waarde. Van onmenschelijkheid echter spreken wij overal, waar de mensch als een zaak, een handelswaar behandeld wordt, zooals b.v. bij de industriëele uitbuiting of bij de prostitutie, in het kort overal, waar s l a v e r n ij is. Daarover is men bij alle tegenstrijdigheid van philosophische theorieën het algemeen eens. Dat is de vaste rots van alle werkelijke menschelijke cultuur. Wij weten dus allen wel heel goed, wat ware menschelijkheid is. Zij is in die mate aanwezig, als deze menschelijke eigenwaarde, die — tusschen twee haakjes gezegd — tegelijk hare autonomie, hare v r ij h e i d is, tot uitdrukking komt. Beschaving, cultuur in het algemeen heeft in die mate menschelijke waarde, als de m e n s c h z e l f daarbij uitgangspunt en einddoel is, weg en doel, begin en einde — de mensch, met inbegrip van dat wat m e e r dan mensch is!

Leggen wij nu dezen maatstaf op onze cultuur aan. Dan is zij onmiddellijk geoordeeld. Want wij hebben gezien, dat zij, in plaats van den mensch zelf tot doel te stellen, hem veeleer dienstbaar maakt aan uiterlijke doeleinden en ten offer brengt aan onpersoonlijke machten, of die nu Staat heeten, techniek, bedrijfsleven of algemeene ontwikkeling, wetenschap, cultuur. Wij hebben gezien, hoe zij niet vormt maar misvormt, hoe zij den mensch niet tot een geheel maakt maar stukbreekt, hoe zij hem niet vrij maakt maar bevangen, niet moedig maar laf, niet sterk maar zwak, hoe zij hem niet opgewekt doet zijn maar droefgeestig, niet goedhartig maar zelfzuchtig. De vergelijking met het industriëele systeem zou ons dit wel ten volle duidelijk kunnen maken. Wat ons aan dit systeem van den grond af foutief voorkomt is juist de omstandigheid, dat het niet gaat om den m e n s c h, maar om geld en techniek, dat het de menschen verbruikt als materiaal, als deel van de machine en zoo door zijn onmenschelijkheid een hel maakt. Dit systeem brengt den proletariër en den bourgeois voort, ruw uitgedrukt, d.w.z. het schept twee klassen van menschen, die beide a r m zijn, de eenen, kort uitgedrukt, omdat zij h o n g e r hebben, lichamelijk en misschien nog meer naar de ziel, de anderen, omdat zij v e r z a d i g d zijn, lichamelijk en meer nog geestelijk.

En nu zouden wij het misschien met de bewering durven wagen, dat de intellectueelen op hun wijze deze dubbele armoede in zich besluiten. Zij zijn verzadigd, verzadigd van kennis, verzadigd van nadenken, verzadigd van analyse, van geschiedenis, van cultuur, daarom hebben zij honger, honger naar leven, honger naar werkelijkheid, honger naar nood, naar waren levensnood. In deze armoede van oververzadigdheid en van honger geraken zij nu in allerlei verkeerdheid, juist als de anderen, alleen nog verkeerder, omdat het meer gesublimeerd is. (Ik gebruik de uitdrukking met opzet!) Om aan hun verkeerde geestelijkheid een tegenwicht te geven, loopen ze hoog weg met dingen, die het tegendeel beduiden: met sport, jacht, geld, mooie villa, automobiel. Zij vervallen tot het ploertendom. In elk geval zijn zij zieke, schimachtige menschen, menschen wien het, als den proletariër en den bourgeois aan wortels diep in de aarde ontbreekt.

Met name ontbreekt het hun aan één ding in het bijzonder. Om dit te vinden moeten wij nog een schrede omhoog. Er is een kriterium van echte menschelijkheid, dat wij stellig alle als zoodanig erkennen; dat is de eerbied, eerbied voor ons zelf, voor den medemensch, voor wat boven ons is gesteld en wat aan ons is ondergeschikt. Gij bemerkt wel, dat ik zinspeel op Goethe's wonderbare uiteenzetting van den viervoudigen eerbied in Wilhelm Meister. Deze bestemming hangt ten nauwste samen met die, welke wij zooeven genoemd hebben. Wanneer de mensch doel in zich zelf is, eigenwaarde, onmiskenbare waarde heeft, dan is hij een heiligdom. Het heilige echter eischt eerbied. Eerbied is de huivering van den mensch tegenover God, eerbied voor den mensch, de huivering voor God in den mensch. Wij staan hier in het Allerheiligste, daar, waar godsdienst en zedelijkheid, God en Mensch één zijn. Wij staan op de rots, waar de tempel der humaniteit zich verheft. Want alle humaniteit is gegrond in den eerbied. In juist dezelfde mate hebben wij met menschelijkheid te doen als wij eerbied aantreffen. Alle cultuur, alle opvoeding, alles wat groot en heilig is in den mensch wortelt ten slotte daarin.

Zou het wel een toeval zijn, dat Carlyle, wien het woord van Goethe over den viervoudigen eerbied een sleutel geworden is, die hem den toegang tot God en tot den mensch gaf, de heraut werd van het heldendom en van de heldenvereering? Dit is het juist wat bij hem den held uitmaakt, deze diepe eerbied voor het heilige in het geheim van wereld en mensch. De geest van

scepsis verlamt de ziel en de redeneering van al te verstandige overpeinzing brengt slechts Mephisto te voorschijn. Maar tot het heldendom behoort noodwendig G e l o o f — geloof niet in den zin van geloofsbelijdenissen, maar geloof als kracht der ziel, allen raadselen des levens en duisternissen van het lot, evenals allen tegenstand van menschen met een fier „en toch" tegemoet te treden, den diepen, machtigen zin der werkelijkheid door alle omhullingen en verwikkelingen heen te verstaan en het onmogelijke mogelijk te maken. Zulk een in het geloof geworteld heldendom verlangt hij in het bijzonder echter van den clerus, d.w.z. de geestelijke leiders der volkeren.

En hoe staat het nu daarmee bij ons? Is het kenmerk van den intellectueel niet juist het g e b r e k a a n e e r b i e d, de gewoonte zich door niets te laten imponeeren, tot Mephistophelisch geredeneer toe? Is het niet de onmacht tot geloof of zelfs tot geestdrift, de verlamming der ziel, die vanwege de theoretische overlegging, welke naar haren aard geen einde heeft, niet tot het b e s l u i t kan komen? Is het niet die krankheid van ziel, die wel een genoegen erin vindt, met alle mogelijkheden een interessant spel te spelen maar voor de beslissing vreest als voor den dood? Maar wat blijft dan ook over, wanneer eerbied en geloof, die het heldhaftige in den mensch vertegenwoordigen, wijken? Of, zooals gezegd is de Mephisto, òf de philister! Zoo krijgen wij als ontaarding van den intellectueel dien b e s c h a v i n g s p h i l i s t e r, die door Nietzsche genoegzaam geteekend is. Die bijzondere vorm van hoogmoed ontstaat, die overal optreedt, waar de eerbied wijkt. Maar de philister als zoodanig is, zoolang hij enkel philister is, alles eerder dan een mensch. Hij is daarvan op z ij n weg even ver verwijderd als Mephisto op den zijnen.

Maar gelijk overal in het zieleleven zoo speelt ook in deze zielewereld der intellectueelen de contrastwerking een groote rol. Uit de verfijning vervallen zij in de ruwheid en van den twijfel in een of ander kras geloof, liefst in een geloof aan iets door en door ongeestelijks als macht en geweld. Daardoor komt het, dat wij in deze kringen soms een brutaliteit vinden, die wij bij een eenvoudigen boer of arbeider niet licht zullen aantreffen. Zoo komt het, dat de intellectueelen in deze tijden de bekende rol hebben gespeeld.

Helaas moeten wij in het algemeen de vraag stellen, waar komt ons van uit onze academische wereld ook maar een zweem van fijner, edeler, hooger menschennatuur tegemoet?

Wij smachten dikwijls daarnaar, gelijk de wandelaar in de drooge steppen naar frisschen wind.

Dit intellectualisme wordt nog het best begrepen, wanneer wij het erkennen als een v l o e k, als den vloek van een r ij k-d o m, die in den grond a r m o e d e is. Want tegenover dezen intellectueelen rijkdom staat die armoede, die uit de diepte van geestelijk ontberen, om licht, om inzicht, schoonheid, geestelijke vrijheid roept. Dat deze armoede en dit verlangen naar bevrijding aanwezig is en in welken vorm, toonen ons de documenten in welke het proletariaat zelf zijn leven en lijden schildert en die niet voor niets den titel „Aus der Tiefe" [1]) dragen. Er is weinig, dat zoo schokt en zulk een aanklacht is. Hier hebben wij dus ook weer de tegenstelling van gelukkige bezitters en proletariaat, slechts overgebracht op het gebied van geestelijke cultuur.

Ook hier een middenstand, die der zoogenaamd h a l f-b e-s c h a a f d e n. Het zijn zij, wien het gelukt, zich ten minste een gedeelte van dat klassevoorrecht toe te eigenen, echter op zoodanige wijze, dat deze beschaving er slechts buiten op ligt en zij zich in hun gehuurde kleederen bijna nog ongelukkiger gedragen dan de beschaafde proletariër in zijn lompen en zijn openlijke armoede. De half-beschaving is een poging de kloof, die ons beschavingssysteem maakt, te overbruggen, een poging, die echter juist de kloof eerst duidelijk aantoont en op deze wijze een aangrijpende aanklacht is tegen dit systeem en de geheele maatschappelijke orde, waarvan het een deel is.

Want achter de intellectueele tegenstelling van rijkdom en armoede staat de s o c i a l e. De intellectueel leeft van den arbeid der intellectueel armen. Het intellectualisme rust op s o c i a a l o n r e c h t. Dat is zijn vloek, is althans een deel daarvan. En evenals de antieke cultuur voor alles ook aan dit sociaal onrecht, waarop zij rustte, is ten gronde gegaan, zoo ook de hedendaagsche, waarover straks nog meer gezegd zal worden.

Zoo worden de intellectueelen het oordeel over het systeem, waarvan zij de vrucht zijn.

[1]) „Uit de diepte".

VIERDE VOORDRACHT.

Wij zijn met onze kritiek op het hedendaagsche opvoedingssysteem, in het bijzonder op het academische, tot een einde gekomen. Nu wacht ons de nog veel moeilijker taak aan te toonen, hoe wij ons den nieuwen bouw voorstellen, die naar onze meening uit te voeren is. Vóór wij echter daartoe overgaan: nog enkele opmerkingen, die tot het kritisch gedeelte van onze taak behooren.

Misschien is het niet ondienstig nogmaals te verklaren, dat het niet in onze bedoeling lag al het goede en groote, dat de universiteiten ook in een tijd van geestelijken achteruitgang verricht hebben, te loochenen. Wij willen niet de inrichting in haar geheel veroordeelen en evenmin de persoonlijke waarde der menschen, die in dit systeem werkten, of de beteekenis van hun arbeid bestrijden. Wij hebben alleen het systeem aangevallen en dit zeker met de meest mogelijke scherpte. Het heeft zijn tijd gehad. Maar het heeft in dien tijd groot werk getrouw verricht en elk systeem verleent aan menschelijke deugdelijkheid en zuiver willen een zekere maat van goede vruchten.

Het is echter niet in strijd met deze opmerking, als wij verklaren, dat onze kritiek op verre na niet aanspraak maakt op volledigheid. Wij hebben het dieplood neergelaten en getracht het kwaad tot op den bodem toe te peilen, hebben eenige overheerschende gezichtspunten naar voren gebracht, van waaruit de bonte veelheid van op zich zelf staande misstanden een algemeene beteekenis verkrijgt, maar wij verbeelden ons geenszins alles of ook maar al het wezenlijke gezegd te hebben wat te zeggen zijn zou. Wij hebben enkele dingen uitgesproken, die juist ons, zooals wij de dingen zien, van wezenlijke beteekenis schijnen te zijn en hebben daarmede naar recht-

vaardigheid gestreefd. Anderen echter, die een even kritischen blik als wij hebben, zullen weer gansch andere gezichtspunten naar voren brengen en geheel andere bijzonderheden in het licht stellen. Een zoo belangrijk onderwerp, dat in den grond niets meer of minder is dan onze geheele cultuur van een bepaald gezichtspunt uit gezien, laat een oneindige hoeveelheid mogelijke beschouwingswijzen toe. Het gaat daarmee als met het sociale vraagstuk. Hoe lang is daar al niet over gesproken, ten deele ook door de meest beteekenende geesten, en toch kan men het altijd weer zoo anders bezien, alsof nog in het geheel niets belangrijks erover zou zijn gezegd.

Het zou daarom ook te begrijpen zijn, wanneer onze kritiek op aanhangers van het huidig systeem en misschien ook op hen, die er sceptisch tegenover staan, volstrekt niet zoo overtuigend werkte, dat zij het in gedachten reeds in stukken zouden zien liggen. Rome is niet alleen niet in één dag gebouwd maar ook niet in één dag verwoest. Ook in dit verband kunnen wij het sociale vraagstuk herinneren: hoevele stooten tot de afbraak waren niet noodig, voordat het zoo langen tijd heerschende maatschappelijk systeem ten gronde lag! Zoo zal het ook met ons opvoedingssysteem gaan. Zijn revolutie heeft een aanvang genomen maar nog vele aanvallen zullen noodig zijn en van allerlei kanten, voordat het geheel overwonnen zal zijn en verslagen. Als de o n z e maar uit de w a a r h e i d is en eenig gewicht van waarheid heeft, kunnen wij voorloopig tevreden zijn.

Daar echter het positieve steeds een meer daadwerkelijke kritiek is dan het negatieve, moet het nieuwe, dat wij thans uiteenzetten zullen, in de mate, dat ons dat gelukt, onze kritiek niet alleen verhelderen maar ook tot versterking dienen.

Waar zullen wij met dit nieuwe beginnen? In twee opzichten heeft naar de analyse, die wij ervan gaven, het tegenwoordig systeem gefaald: het was s o c i a a l en g e e s t e l i j k verkeerd georiënteerd. Bij deze twee punten zal ook de omkeer en nieuwe schepping een aanvang moeten maken.

Onderstreepen wij dan eerst met nadruk: a a n e e n r e v o l u t i e v a n o n s o p v o e d i n g s w e z e n g a a t e e n s o c i a l e o m k e e r v o o r a f. Wij willen eerst in algemeene omtrekken trachten aan te toonen, hoe wij ons dit voorstellen, om het dan ook hier aan latere toelichtingen over te laten het beeld kleur en meer concrete trekken te verleenen.

Herinneren wij ons, dat onze geestelijke cultuur van den so-

cialen grondslag af aan bederf onderhevig is geweest. Want dit fundament was onrecht en slavernij. Wij hebben er reeds op gewezen, dat het niet de eerste maal is in de geschiedenis, dat dit geval zich voordoet. Henry George, de groote en nog steeds te weinig tot zijn recht gekomen Amerikaansche maatschappelijke hervormer, toont in het geweldig laatste hoofdstuk van zijn boek over „Vooruitgang en Armoede" aan, hoe de antieke cultuur met al haar heerlijkheid aan het sociaal onrecht, waarop zij was opgebouwd en dat in de slavernij van de massa zijn meest barre uitdrukking vond, ten gronde is gegaan en voorspelt — omstreeks het zestigste jaar van de vorige eeuw — aan de onze, wanneer zij zich niet snel verandert, eenzelfde lot, dat reeds ten deele in vervulling is gegaan. Wij zelf zijn in onze kritiek op de geestescultuur steeds weer gestuit op dien vloek, die gelegen was in de omstandigheid, dat deze zich van den bodem van den het volksleven dragenden arbeid, van den nood en de verwachting van het volk, had losgemaakt en zaak van een klasse, ik zou haast zeggen van een kaste, geworden was. Ook heden ten dage is het een soort slavernij, waarop de heerlijkheid onzer cultuur rust. Het is sociaal onrecht, dat zich aanklagend tegen haar trotsche muren verheft. Uit de diepte van den socialen afgrond komt het gerommel van een aardbeving, die, haar in puin storten wil. Het is vóór alles het mammonisme, waartoe juist ons academiewezen, meer dan velen vermoeden, vervallen is. Mammonisme echter is misschien wel de ergste vorm van ongeestelijkheid en vandaar moest wel vloek en verderf uitgaan.

Daarom dus eischen wij, opdat een nieuwe cultuur kan worden, in de eerste plaats een socialen omkeer, als haar materieelen en tegelijk haar geestelijken g r o n d s l a g.

Wij eischen een nieuwe m a a t s c h a p p ij-o r d e en wel eene, die niet haar uitgangspunt heeft in het kapitaal en de machine maar in den m e n s c h en de menschelijke z i e l, d.w.z. waar kapitaal en machine niet meer over den mensch heerschen maar hem dienen. Wij verlangen een s o c i a l i s t i s c h e orde, in dien bepaalden zin, dat het maatschappelijk leven niet een roofdierenkamp zij van allen tegen allen, welke leiden moet tot vernietiging van de zwakken en ten slotte ook van de sterken, welke de gemeenschap doet uiteenvallen in een egoïstisch atomisme en heendrijft naar de uitbarsting van een wereldoorlog, maar dat het g e m e e n s c h a p verwerkelijke en zich oriënteere aan de beteekenis en de waarde van de ge-

meenschap. En wij verlangen een democratische orde, in dien zin, dat daarin recht en waarde van elk afzonderlijk lid der gemeenschap, hoe dan ook, tot uitdrukking kome. Wij verlangen als grondslag eener nieuwe cultuur niet panem et circences [1]), gelijk het slaafsche gepeupel van de ondergaande oude wereld, maar panem et libertatem, brood en vrijheid, voor het verloste volk van een nieuwe wereld, brood, dat als grondslag van den geest noodig is — brood in den ruimsten zin van het woord, een gezonden en voldoenden, ja zoo mogelijk overvloedigen levensgrondslag op elk sociaal gebied — brood, dat zelf al een stuk geest is, geest uitstraalt — en vrijheid, vrijen arbeid, arbeid van vrije menschen, eerbied voor het heiligdom der autonomie van elken mensch, vrijheid in denken, vrije ademhaling der ziel, vrijheid om mensch te zijn, cultuurvrijheid. Dan kunnen wij met den herbouw der cultuur een begin maken.

Anders uitgedrukt, zoo, dat het misschien minder misverstand wekt: wij verlangen een arbeidscultuur, d.w.z. een cultuur, welker grondslag en uitgangspunt de arbeid is. De arbeid en niet het geld en de techniek als zoodanig met hunne heerschappij van den mensch over den mensch en hun uitbuiting van den mensch door den mensch. Elkeen zal daarin te arbeiden hebben, al zal het misschien niet voor elk zijn in den zin, waarin Tolstoy het bedoelt met de zeis en den ploeg of als soldaat van een arbeidscompagnie in den zin van een bepaald soort socialistische toekomstfantasieën. Het moet zoo zijn, dat ieder dien arbeid verricht, voor welken hij het meest geschikt is en die hem ook het meeste goed doet, waarbij de verhouding van zoogenaamde lichaams- en geestesarbeid niet in een geestelooze nivelleering vervallen mag; maar hij moet een arbeid verrichten voor de gemeenschap, een noodzakelijken arbeid, een arbeid, die met de samenleving der maatschappij innig verbonden is.

In het algemeen moet alle arbeid van hieruit hare beteekenis verkrijgen. Het moet geen toevallig werk zijn en geen dwangarbeid, zooals nu, maar arbeid vanuit een zinrijk geheel, voor zulk een geheel — organische arbeid. Dit beteekent, dat alle arbeid weer ziel verkrijgt en daarmede vreugde. Dit beteekent, dat door geheel den maatschappelij-

[1]) Brood en spelen.

ken arbeid weer een eenheid stroomt, dat zij van een slagveld een tempelbouw wordt, gewijd is in alle deelen, in het kleine en het allergeringste, ook in het grove en schijnbaar enkel uiterlijke, ook in het materiëele en technische. Dit wil zeggen, dat de arbeid van den mensch weer in hoogeren zin tot beroep wordt, zooals slechts de dienst in een zinvolle gemeenschap genoemd kan worden, ja, het wil zeggen, dat zij tot een roeping worden kan, tot een individueele zending, tot een taak in den hoogeren zin van Carlyle. Schablonenachtige gelijkheid zou dit ipso facto [1]) niet beteekenen, maar enkel zedelijke gelijkheid, erkenning van de stellige waarde van elken mensch, ook van den geringsten, en gelijke voorwaarden voor het opstijgen tot hoogere vormen van arbeid voor de gemeenschap.

Zoo zou de arbeidscultuur zijn, die wij bedoelen. Zij zou socialistisch zijn, wijl door de gemeenschapsidee gedragen, en zij zou democratisch zijn, wijl zij bedacht zou zijn op de grootst mogelijke vrijheid van iederen enkeling in de gemeenschap. In een zoodanig georiënteerde gemeenschap zou zoowel het mammonisme als sociaal beginsel (hoewel misschien nog niet geheel als innerlijke macht) als ook het klassenonderscheid overwonnen zijn. De slavernij zou opgeheven zijn. Want de tegenstelling van slaven en vrijen zou met die van uitbuiters en uitgebuitenen wegvallen. De vrijheid zou eindelijk voor allen zijn. Daarmede zou ook een nieuwe aristocratie geschapen zijn; de aristocratie van hen, die de gemeenschap het meest en het best zouden dienen. Daarmede is dan ook meteen gezegd, dat dit een orde zou zijn, aan welke men den naam van „Christelijke" in den schoonsten zin van het woord niet zou mogen onthouden. [2])

Het is echter duidelijk, dat in een zoodanige gemeenschap ook geen opvoedingsvoorrechten meer kunnen bestaan. Als die er nog zijn, dan alleen de door de natuur zelf gewilde individueele begaafdheid, maar niet van geld of stand.

---

[1]) Door het feit zelf.

[2]) Voor de lezers, die het hiermede vereischte socialisme nader zouden willen leeren kennen, verwijs ik naar mijn geschriften: „Das Evangelium und der soziale Kampf der Gegenwart", „Die neue Schweiz", het mede door mij uitgegevene „Sozialistische Programm" (Trösch, Olten) en op het door mij mede geredigeerde tijdschrift „Neue Wege" (Basel, Zbinden.).

Daarmede stort echter om te beginnen onze zoogenaamde hoogere beschaving, in het algemeen een groot deel van onze cultuur, ineen, zooals deze verandering in ander opzicht de revolutie van het geheele opvoedingssysteem ten gevolge hebben moet.

De consequenties van een arbeidscultuur zullen wij echter toch nog duidelijk genoeg kennen. Stellen wij slechts nog eenmaal vast, dat daarmede het arbeidsbeginsel is afgekondigd voor geheel onze maatschappelijke samenleving en onze geheele cultuur.

Het komt er echter op aan dit niet oppervlakkig te nemen. Wij hebben het woord arbeid genomen in een zeer intensieve beteekenis, hebben het niet alleen technisch maar innerlijk, geestelijk bedoeld. Arbeid in den zin, waarin wij het bedoelen, is slechts daar, waar de arbeid zin heeft. Een zoodanige beteekenis kan zij echter slechts vanuit de idee verkrijgen. Ik gebruik juist dit woord met een zekere opzettelijkheid, die gij uit het voorgaande nu zonder meer zult begrijpen. De arbeid, zeiden wij, verkrijgt beteekenis vanuit de gemeenschap, zij moet in haar organisch ingevoegd zijn, moet aan haar dienstig zijn. Alleen zoo wordt zij beroep, roeping, taak; voegen wij er aan toe: godsdienst.

Wanneer dit echter zoo is, moeten wij nog een schrede verder gaan. Zal de arbeid hare beteekenis uit de gemeenschap verkrijgen, dan moet deze zelf een beteekenis hebben. D.w.z.: zij moet een idee dienen, moet daarin hare waarde, hare stellige waarde vinden. Deze waarde echter moet geankerd zijn in een laatste waarde, waartoe alle andere terug te brengen zijn: de zin der gemeenschap moet gegrond zijn in den zin van het geheel der werkelijkheid. Hij moet de uitdrukking zijn van een al-omvattenden zin der werkelijkheid en wel een geestelijken, zedelijken, laten wij zeggen, menschelijken zin. M.a.w.: een arbeidscultuur, gelijk wij die verstaan, is slechts mogelijk op den achtergrond en het fundament van een geestelijk-zedelijk geloof en een vernieuwing van de cultuur slechts mogelijk door een religieuse vernieuwing.

Daarmede zijn wij tot het hart van het geheele probleem doorgedrongen. Steeds weer, wanneer wij doordrongen tot de wortels van het kwaad, waaraan met onze geheele cultuur ons opvoedingswezen lijdt, stieten wij op hetzelfde punt: het ontbrak aan een bevestigd en gegrond zijn in een laatste waarheid,

een idee, een ideaal, het ontbrak aan een geestelijke eenheid, den hoeksteen van het huis. D a a r ligt ten slotte de oorzaak van het verval: het verval van het Eene in het vele, waardoor de eenheid vergeten werd; van het geheel in de deelen; van den geest in de materie; van het qualitatieve in het quantitatieve; van de ziel in de zaak; van de vrijheid in het mechanisme; van den mensch in de techniek; van het Ideaal in de idealen; van de eene werkelijkheid Gods en den onverdeelden dienst van Hem in de vele goden met hun elkander bestrijdende afgodsdiensten. Met de absolute waarde van den mensch ging ook de democratie verloren, het sociale leven ontaardde in mammonisme en oorlog, demonische machten als nationalisme, imperialisme en militarisme, staatsverheerlijking, intellectualisme maakten zich van de enkelen en de volkeren meester, brachten ze onder hunne heerschappij en vernederden ze, zooals demonen dat gewoon zijn te doen, maakten ze traag en onrustig, oververzadigd en hongerig, en dreven naar de grootste ineenstorting, die de geheele geschiedenis der menschheid kent.

Ten slotte vind ik de laatste uitdrukking voor dit gebeuren, als ik zeg, dat de diepste wortel van dit verval en dezen val in de **afval van God**. Maar dan moet ik noodwendig daarop laten volgen, dat ik de genezing ten slotte slechts in den **terugkeer tot God** kan vinden.

Geachte vergadering! Ik ben mij heel goed bewust daarmede iets te zeggen, hetwelk in sommigen Uwer, misschien in velen, een zekere bevreemding opwekt, hen misschien tot heftigen tegenstand prikkelt. Afval van God! Terugkeer tot God! Religieuse vernieuwing! Leuzen, die U een zekeren angst inboezemen. „God," „religie," dat zijn zwaar belaste woorden. Zij doen denken aan bijgeloof, dwang, leugen en huichelarij. Velen Uwer zouden dat wat ik zeggen wil, terwijl ik deze woorden gebruik, gewilliger aanvaarden, wanneer ik slechts andere, meer algemeene uidrukkingen had gekozen. Daarbij komt, dat deze woorden velerlei beteekenis kunnen hebben — hoe verschillend kunnen zij worden verstaan! Zoo moet ik dan wel vreezen, dat de geestelijke eenheid, die ons tot op dit oogenblik misschien verbonden heeft gehouden, nu zal ophouden te bestaan en velen Uwer mij niet meer kunnen en willen volgen.

En toch, geachte aanwezigen, houd ik dat gevaar ook weer niet voor zoo heel groot. Ik heb het mijzelf gezegd en gij zult

het bij Uzelf ook wel denken, wanneer wij tot hier toe een tusschen ons bestaande groote geestelijke eenheid ontdekt hebben en in gezindheid en oordeel aangaande ons geheele cultuurprobleem wezenlijk overeenstemden, dat wij dan nu toch niet door woorden en formules gescheiden kunnen worden. Wij zijn dan toch van één en geest en één van zin en putten uit éénzelfde bron, of wij die nu zoo of anders noemen. Daar komt echter nog niets anders bij. De afwijzing van alles wat met het woord „God" of „religie" te maken had behoorde toch eigenlijk tot het tijdperk, dat nu achter ons ligt. Wij zijn wederom vrijer en ruimer geworden.

Overigens weten wij ook, waaraan die afwijzing te wijten is en het is zeker hier de plaats daar eenige oogenblikken bij stil te staan. Zij zou kunnen voortkomen uit onverschilligheid en dan zou zij deel uitmaken van geheel de cultureele verzadigdheid, den roes der techniek en de innerlijke verdorring van dezen tijd. Daarover spreken wij niet eens. Zij zou echter ook hartstocht kunnen zijn en dan was zij het gevolg van den toorn over een verkeerde religie, een ontaarden godsdienst. En deze toorn zou ten volle gerechtvaardigd zijn. Wij willen nu nog als aanvulling van al het tot nu toe gezegde het feit naar voren brengen, dat het verval der cultuur zijn hoogtepunt vond in een verval der religie. Ook de religie en zij eerst recht was van God afvallig geworden. Dat wil zooveel zeggen als dat zij geen levenden God meer had, zij was zelf geen levende macht. Zij was half dood. Zij had zich van de waarheidsbronnen verwijderd en boezemde velen van de meest eerlijke zielen wantrouwen in. Zij had geen kloeke gedachte en machtige woorden en kon daarom ook vele der vurigste naturen niet voor zich winnen of bevredigen. Zij was in vele opzichten dienares van de wereldmachten geworden, gespannen voor haar triumphwagen, en verwekte daardoor juist toorn en afschuw bij diegenen, die in tegenstelling met de bestaande orde der dingen naar een nieuwe wereld streefden. De essence van geest en ziel werd gemist en daardoor kon van hier uit geest en ziel in de wereld niet komen. Zoo verviel juist van hieruit de geestelijke eenheid der cultuur. Zoo vond de goddeloosheid der cultuur haar hoogtepunt in een goddelooze religie. Zoo kon het gebeuren, dat onder de meest religieusen er velen waren die de religie haatten en enkelen van de grootste Godzoekers van God niet meer wilden hooren. Hun verontwaardiging was

die van den honger — van den ongestilden, hoewel misschien enkel onbewusten honger naar God, den werkelijken God, naar een godsdienst, die niet slechts waarheid, maar de waarheid zou zijn, naar een machtig, gloedvol vervuld zijn der ziel met het hoogste leven. Zij was er niet. Zoo maakte zich ook de cultuur van deze centrale macht los en kwam begrijpelijkerwijze terecht bij afgodendienst, leegte en verwarring. Zoo is de geheele cultuur godsdienstloos geworden in den diepsten en slechtsten zin.

Daarom beteekent onze eisch eener religieuse vernieuwing in de eerste plaats die eener vernieuwing van den godsdienst zelf en die van den terugkeer tot God de afwending van valsche goden, ja van een valschen god tot den waren God en zijn dienst. Drie revoluties, zeg ik moeten zich voltrekken en zijn ook reeds bezig zich voor onze oogen te voltrekken; de politieke, de sociale en de religieuse; deze laatste is van deze de grootste. In haar komen de andere eerst tot haar einde, wordt haar eigenlijke beteekenis duidelijk; uit haar echter ook putten zij haar laatste kracht. En, voeg ik eraan toe: uit deze drievoudige revolutie zal vanzelf een vierde voortkomen: die van onze geestescultuur, in het bijzonder van ons opvoedingswezen.

Eene eindelijke religieuse oriënteering van geheel onze cultuur — dat is het, waar de paedagogische revolutie heen leidt. Daarin eerst zal zij tot rust komen. Het is een voor velen paradoxaal klinkende zin, maar ik moet hem met allen nadruk uitspreken. Gij weet dat ik daarmede niet een geestelijke levensverenging bedoel, niet de heerschappij van een kerk, geen priesterlijke machtsbegeerten, maar van dat alles precies het tegendeel: een nieuwe macht van den geest, een op nieuw zwaar wegen en diep beleefd worden van de ziel, een stijgen tot nieuwe hoogten, een laatste, waarachtige, het meest innerlijke rakende bevrijding, die alle andere eerst zou bevestigen en bekronen en uit welke nieuwe bevrijdingen zouden voortvloeien, gelijk de dauw uit het morgenrood.

Daarom ben ik er toch ook wel gerust op, dat wij allen elkander toch wel verstaan, als wij van God en religie, van religieuse vernieuwing en terugkeer tot God spreken. Wij gevoelen allen, dat ons iets ontbreekt, iets van laatste waarde, heel diep en van ontzaglijke draagwijdte. Al onze nooden en

al onze verwachtingen dringen met geweld daarheen. Wij allen hebben genoeg van die opervlakkigheden, waar tot voor kort velen genoegen mee namen. Wij doorzien de holheid van bepaalde verlichtingsphrasen, wij kunnen van den wetenschapscultus op zich zelf in het luchtledig van het intellectualisme niet leven; wij verlangen — ja, waarnaar eigenlijk, indien niet naar God? Wij verlangen er naar, Hem wederom opnieuw met dien naam te mogen noemen, allen afgodendienaren, allen heiligschenners en filisters ten spijt, in een nieuwen zin, met nieuwen durf, als woord voor het allergrootste en allerbeste, het meest radicale en meest revolutionaire, dat immers het alleroudste heiligdom van den mensch is — God, God, Verlosser!

Wij kunnen niet anders, wanneer wij vooruit willen. Wij zijn reeds in Gods weg gegaan, zijn al op den weg, die naar God leidt.

Laten wij dan nu de zaak weer opvatten bij den eisch van sociale hervorming. Wanneer deze zelf een hoogere menschelijke waarde zou moeten hebben en tot grondslag eener nieuwe cultuur worden, dan zou haar een zin moeten eigen zijn en wel een zedelijke zin. Zij moest gegrond zijn in een geestelijk-zedelijke absoluutheid. Daarin moest zij een heiligdom bezitten. Dit absolute moest naar voren komen in de absolute waarde van iederen mensch, in de waarde van zijn persoonlijkheid. Dit is de grondslag van alle democratie. Zonder deze onderstelling verliest zij haren zin. Zij is ook de grondslag van elken arbeid, die niet enkel machinewerk maar arbeid van de ziel, niet enkel slavendienst maar menschenwerk zal zijn. Want in zulk een arbeid moet iets van het eeuwige tot uitdrukking komen, een onbetwistbare waarde; hij moet deel uitmaken van een rijk van oneindige beteekenis; hij moet in zekeren zin godsdienst zijn. Slechts in God kan de arbeid vrij gemaakt worden, slechts met God is arbeid waarlijk arbeid. Dat ondervindt op zijn wijze de ware kunstenaar in het bijzonder levendig, maar het geldt voor elken arbeid, gelijk dan ook alle arbeid slechts in die mate arbeid is, als zij deel heeft aan de kunst. Alle arbeid behoeft inspiratie. Zij moet schepping zijn, schepping echter is goddelijk werk.

Wij hebben echter ook verklaard, dat arbeid slechts zin heeft in de gemeenschap. Hij moet dienst aan de gemeenschap, menschendienst in den meest verheven zin zijn. Maar de gemeenschap moest zelf een zin hebben en zij kon dezen zin

enkel putten uit den oer-grond der dingen, uit een laatste waarheid, uit het absolute. Wat is dit echter anders dan God? Alleen in een wereldbeschouwing wordt arbeid een beroep, een taak, een zending. Aan een zinvolle en bezielde arbeidscultuur moet een zinvolle en bezielde wereldorde voorafgaan; de mensch heeft God noodig, evengoed als God den mensch en het rijk des menschen stort zich uit in het Godsrijk, gelijk het Godsrijk het rijk des menschen voortbrengt.

Deze dingen hangen zóó tezamen, dat geen mensch zich daaraan onttrekken kan, die in het algemeen samenhangend denken kan en moet. Wie de sociale vernieuwing stelt, stelt de religieuse — wie den mensch stelt, den geestelijken mensch, niet enkel den natuurlijken, die stelt God. Nog moge het zoo zijn, dat velen dezen samenhang enkel onbewust in zich meedragen en voor bepaalde woorden terugschrikken, maar zij zullen zichtbaar en bewust worden met den groei van een nieuw innerlijk leven. En als dit eenmaal zoover is, dan komt eerst de groote doorbraak in een nieuwe wereld.

Wij kunnen dat wat ons als doel der huidige ontwikkelingen en als absolute noodwendigheid voor den geest staat ook op deze wijze samenvatten, dat wij met een mij niet zoo heel sympathiek maar in dit verband misschien toch bruikbaar woord zeggen: wij moeten wederom een religieuse cultuur verkrijgen.

Sta ons toe, dat wij dit woord door een geschiedkundige beschouwing verduidelijken. De middeleeuwen waren in het bezit van zulk een religieuse cultuur en zij maakte hare grootheid en het geheim van hare vruchtbaarheid uit. Haar ideaal was de theocratie, dat wil zeggen de heerschappij van God over alle leven. Al het bonte cultuurleven kwam uit deze ééne Bron, ja, wij moeten zeggen: een zoo groote individualistische bontheid was juist daarom geoorloofd, omdat zij door de eene alomvattende Idee werd tezamen gehouden. Daarom hadden de middeleeuwen toch ook veel vrijheid. Het ideaal van de Godsheerschappij kan zijn eigenlijken zin, n.l. dat het den menschen vrijheid geven wil (Deo servire libertas) [1]), nooit geheel verloochenen en zeker niet, wanneer de theocratie christocratie wil zijn. Maar het orgaan van de christocratie was de kerk. Zij was het zichtbare rijk van Christus,

[1]) God dienen is vrijheid.

de menschelijke vertegenwoordigster van de heerschappij van God. Dat dit systeem machtig was, laat zich evenmin ontkennen als dat het grove fouten had, in het bijzonder deze eene, dat het een dooreenmenging veroorzaakte van geest en macht, van Godsrijk en wereldrijk. En de tijd kwam, dat de volkeren deze soort van heerschappij niet langer verdroegen. De wereldlijke renaissance zoowel als de religieuse reformatie deden het kerkelijk systeem uiteenspringen en de laatste zelfs nog grondiger dan de eerste.

Daarmede verviel de eenheid van de Westersche cultuur. Dat daarin een groot gevaar lag vermoedden toen reeds niet alleen de verdedigers van het oude, welker besten door angst in dit opzicht bewogen werden maar ook de revolutionaire leiders van het nieuwe. Daarom hechtten deze er waarde aan zich katholiek te noemen en bij de katholieke kerk te blijven. Een vrije wereldcultuur maakte zich dan ook van de religieuse in engeren zin los. Wetenschap, kunst, zedelijkheid, politiek en sociaal leven werden zelfstandig. Het gebeurde onder hevigen strijd, welke zich in dien tusschen kerk en staat en tusschen gelooven en weten concentreerde. Het wereldleven trachtte steeds meer zich naar zijn eigen wet, d.w.z. naar enkel natuurlijke regelen, die maar al te zeer naar zelfzucht en zelfvergoding overhellen, te vormen. Een steeds sterker aanzwellende vloedgolf sloeg tegen de boven de natuur staande wereld aan, die het Christendom verdedigt. In steeds nieuwe vormen traden de antieke idealen als mededingers in den strijd met de christelijke. Zeer zeker ontbrak het niet aan tegenstroomingen. De christelijke geest drong in het bijzonder op politiek, sociaal en ethisch gebied zoo machtig overwinnend naar voren, dat Nietzsche, die de dingen in dit licht gezien heeft, er geheel door in vertwijfeling raakte. Hij zag n.l. in het moderne humaniteitsideaal, de moderne democratie en het individualisme, waaruit zij ontspringt, geheel en al een vrucht van het Evangelie en een overwinning van Christus.

In ieder geval ontstond op deze wijze een zekere verscheurdheid in de cultuur. Deze te overbruggen, geloof en weten, Christendom en oudheid, religie en cultuur tot een nieuwe eenheid te verbinden, dat was de grootsche poging van het idealisme, dat in het Duitsch Idealisme van het eerste derde gedeelte der laatste eeuw zijn hoogtepunt bereikte. Daarin bestaat wel de wereldhistorische beteekenis van dit

verschijnsel. Wij hebben echter gezien, hoe snel dit werk ineen is gestort, bijna zoo snel als dat van Bismarck, waarvan het toch zoo zeer verschilde. De Idee verloor spoedig hare heerschappij. Een wereldcultuur ontplooide zich, die niet alleen alle christelijke oriënteering inboette, maar ook geest en ziel in het algemeen, en die op verwarring, chaos en katastrophe uitliep. Nadat eerst de eenzijdig vooropgezette eenheid tot een fiasco had geleid, deed dit nu de eenzijdig vooropgezette vrijheid.

En welke is nu voor ons de weg, die uit chaos en katastrophe leidt? Wij hebben wederom de eenheid te zoeken, wij moeten uit de ziel- en geesteloosheid van het leven uit, als uit de Babylonische spraakverwarring. Deze eenheid vinden wij in een den menschen nieuw aangrijpend grootsch Ideaal. Wij vinden haar in een religieuse cultuur. Dieper en schooner gezegd: wij vinden haar wederom in de idee van de theocratie, van de heerschappij Gods. Maar in onderscheiding met de middeleeuwen moet het eene vrije theocratie zijn, eene, die met verachting van allen dwang, enkel steunt op de macht der waarheid en liever vervolgd dan begunstigd wil worden. M.a.w.: in de plaats van de kerk treedt het Godsrijk. Dit is niet een religieuse organisatie, die zich van het overige leven afzijdig houdt, maar de werkelijkheid van den levenden God zelf, die niet woont in een of anderen tempel maar de geheele wereld tot tempel heeft. Het zal zijn weg vinden in de vormen van het wereldleven, welken het echter een nieuwen zin geven zal, die echter slechs hun oorspronkelijk verloren gegane en nu weer nieuw gevondene zin is. Het is de wereld, maar de verloste en wedergeborene. Daarin bestaat niet een afzonderlijke godsdienst, omdat alle handeling godsdienst zijn wil. Alle wereldleven wordt op deze wijze door God beheerscht, maar tot vrijheid en in vrijheid. Het is het Katholieke ideaal op Protestantschen grondslag verwerkelijkt. Nieuwe eenheid in nieuwe vrijheid, de een de andere dragend. Kunst, wetenschap, zedelijkheid, staat, maatschappij, internationale en nationale bemoeiing, alles in vrijheid het Godsrijk dienende — dat is het nieuwe, dat voor onze oogen opkomt als doel en als redding, dat is de nieuwe religieuse cultuur.

Deze religieuse cultuur, geachte aanwezigen, is het alleroudste en tegelijk het allernieuwste. Uit haar is al het menschelijke voortgekomen en tot haar streeft de menschheid terug en

vooruit. Het Rijk Gods is meer dan alle kerken, maar ook meer dan alle religies, ja dan religie in het algemeen. Want het is de alomvattende Werkelijkheid Gods zelf. Het is ook meer dan het C h r i s t e n d o m. Maar niet meer dan C h r i s t u s. Want Christus is meer dan het Christendom. Hierin is zijn geheele waarheid niet uitgeput, noch bereikt hij zijn hoogte, zijn diepte en zijn wijdheid. Datgenen, wat wij Christendom noemen, is slechts historisch bepaalde, grootsche, maar ontoereikende vorm van de Christuswaarheid. Deze dringt niet alleen boven alle kerken en confessies maar ook boven alle religies uit, in de toekomst in, een volledige heerschappij Gods over alle werkelijkheid tegemoet, die tegelijk een volkomen v e r l o s s i n g van alle werkelijkheid beteekent; zij dringt naar de volledige werkelijkheid Gods en de volledige werkelijkheid des menschen, de vereeniging van God en mensch in het Godsrijk, dat tegelijk menschenrijk en het menschenrijk, dat tegelijk Godsrijk is. Daarin gaan alle religies onder, omdat allen daarin vinden wat zij gezocht hebben; daarmede komt de groote eenheid en verzoening der menschheid en van alle menschelijk leven; daarin komt tot vervulling het woord van den Eenen Herder en de Eene Kudde en verkrijgt het zijn oorspronkelijke grootheid terug.

Dit nieuwe gaan wij tegemoet, wij allen, of wij het weten of niet, of wij willen of niet. Wij worden van de meest verschillende wegen naar deze reddende waarheid heengedrongen. Uit God alleen putten wij het leven, dat ons verzadigt, zoodat wij niet meer dien wolvenhonger hebben, die ons tegen ons zelf en tegen elkander ophitst; uit God een rijkdom, die ons van begeerte naar macht en bezit bevrijdt; uit God de eenheid, die uit enkel atomen gemeenschap maakt; uit God de scheppende vreugde, die in den arbeid gelukkig en de ware arbeid is; uit God de liefde, die gaarne geeft en dient. Hierin wordt het socialisme en de democratie vervuld. Want hier ontstaat een gemeenschap, die op broederschap berust, maar op v r ij e broederschap. Eerst wanneer de zielen wederom uit deze Bronnen gevoed worden, is de nieuwe wereld mogelijk.

Geachte Vergadering! Hier onderbreek ik mijn betoog, om U te antwoorden op twee vragen, die gij stellig reeds lang zult gesteld hebben.

Gij zult vragen, hoe ik dan de e e n h e i d bedoel, waarvan ik zooveel gesproken heb en aan welke ik zoo groote waarde hecht. Misschien is dit op zich zelf reeds enkelen onder U

vreemd. Het dunkt U geheel in den geest van het Katholicisme en van een zeker centralistisch socialisme. Even waardevol als, zoo niet gewichtiger dan, de eenheid acht gij de vrijheid. Of ik dan misschien van meening ben, dat b.v. aan onze Hooge Scholen een geestelijke eenheid, een bepaalde wereldbeschouwing voor allen verbindend moet zijn? Of dat ik aanneem, dat die zich van zelf vormen zal? Zou dit geen utopie zijn? En nog, als het mogelijk ware, zou het dan begeerenswaard zijn?

Het antwoord hierop is wel niet moeilijk. Dat ik niet behoor tot diegenen, die om de eenheid de verscheidenheid en zelfs de vrijheid vergeten zouden, zult gij zonder meer zeker van mij aannemen. Niet voor niets heb ik op het democratisch beginsel met zijn individualistischen grondslag steeds zoo sterk den nadruk gelegd. Ik ben echter van meening, dat de eenheid, die ik bedoel, juist de onderstelling en de voorwaarde is van alle vrijheid. En ik geloof verder, dat deze eenheid in de vrijheid ook feitelijk zou tot stand komen, voor zoover dit noodig is. Want zeker zal verscheidenheid en geestelijke strijd blijven maar door een eenheid gedragen. Dat zulk een eenheid, uit ons atomisme uit, bezig is tot verwezenlijking te komen is mijn vaste overtuiging.

En dit zal nu het nieuwe type zijn: eenheid in de vrijheid en zelfs eenheid in de religie op den bodem der vrijheid.

Vergelijken wij dit nieuwe cultuurtype met het andere, dat wij destijds hebben uiteengezet.

Met het katholieke (kort uitgedrukt deelt het de eenheid en wel de religieus georiënteerde eenheid. Boven alle cultuur staat wederom het theocratisch ideaal: zij wil God dienen, Gods eer verheerlijken. Alle kennis wordt wederom theologie, d.w.z. Godskennis; alle wetenschappelijke arbeid Godsdienst — en dat alles met bewustheid. De strijd tusschen gelooven en weten bestaat in dezen zin niet meer. Maar gelijk van zelf spreekt, dat alles niet in naam van het een of ander uiterlijk gezag, of dit nu kerk heet of staat, maar in algeheele autonomie, enkel in overeenstemming met het gebod der waarheid. Ook de niet-christen of de atheïst zou evenals voorheen rustig aan deze school kunnen arbeiden en voor zijn denkwijze kunnen opkomen, ja, hij zou

er zelfs noodig zijn. De geheele atmosfeer echter zou een andere geworden zijn. Wij zouden het beginsel van het Katholicisme hebben, verbonden met dat van het Protestantisme. Niet in de Kerk zou de nieuwe eenheid vertegenwoordigen maar het Rijk Gods. Wij zouden geleerd hebben, om met het woord van een groot theoloog te spreken, in de vrije lucht vroom te zijn. De ziel der cultuur zou verlost zijn van haar verschrikkelijke verdeeldheid, echter niet door dwang maar juist door de eindelijk juist begrepene vrijheid.

Wat echter het idealistisch cultuurtype aangaat, zijn ideaal van eenheid en vrijheid zou op harmonische wijze verwezenlijkt zijn. En toch zouden wij het een schrede te boven zijn. Het intellectualisme, dat het aankleefde, zou aan den wortel zijn afgesneden. Want in de plaats van de „Idee" zou iets veel rijkers, iets veel werkelijkers gekomen zijn. De geest zou van zijn aristocratische hoogte zijn afgedaald en in een veel nauwer verband met de volksgemeenschap zijn getreden. Wij zouden een cultuur hebben, die veel eerder tot een algemeene volkscultuur zou kunnen worden. Het oude kastenonderscheid zou in het rijk der cultuur zijn opgeheven. Wetenschap, philosophie, geleerdheid, hoogste cultuur zou niet meer zaak zijn van enkele uitverkorenen, wier beroep enkel in den geldbuidel gegrond was maar van het geheele volk en, voor zoover bijzondere roeping en begaafdheid in aanmerking kwamen, van de door God en de natuur verkorenen.

Met één woord: het nieuwe type zou het beste van het katholieke ideaal met het beste van het idealistische op hooger niveau verbinden.

Maar dit alles wordt veel duidelijker, wanneer wij het beeld van de nieuwe Hooge School zullen teekenen. Gaan wij eerst nog tot de tweede vraag over.

Ik verlang een religieuse vernieuwing en zou de nieuwe oriënteering der cultuur verbonden willen zien aan een nieuwe wereldbeschouwing, een nieuwe religieuse eenheid. Maar daarop zult gij mij waarschijnlijk tegenwerpen: is dat dan een zaak, die van ons afhangt? De sociale revolutie kunnen wij misschien tot stand brengen — misschien — daartoe kan men ons dus opeischen — maar de religieuse kan toch niet door ons worden voortgebracht! Een nieuwe wereldbeschouwing, een nieuwe geest, een nieuwe Godskennis en Gods-beleving moet

over de menschen komen, bijna als tegen hun wil in. Daartoe helpt eischen en aandringen in het geheel niets. Al zijn wij ook nog zoo overtuigd van hare noodzakelijkheid, wij kunnen haar toch niet naderbij brengen. Wat moeten wij dan intusschen doen?

Dat is Uwe bedenking. Wat antwoord ik daarop?

Mijn antwoord is drieledig.

In de eerste plaats spreek ik enkel mijn overtuiging uit, dat deze nieuwe religieuse oriënteering niet alleen komt maar ook reeds aanwezig is. Zij licht overal op. Zij breekt door in de philosophie en de natuurwetenschap, evenals in de rechten en de medicijnen, en zij is er aan toe de religieuse wereld zelf te veranderen. Overal doet zich nieuw gebied voor, overal doet de bijl der pionieren zich hooren. Een nieuw idealisme verdringt niet alleen het materialisme maar ook het positivistisch empirisme en het naturalistisch monisme. En reeds gaat dit idealisme verder en spreekt van God en Christus. Reeds zijn de teekenen zichtbaar, dat het nieuwe willen doordringt in het ontzielde en veratomiseerde, aan de veelheid overgegevene wetenschapsbedrijf, dat het Leven zich daarin beweegt, de mensch voor zijn rechten opkomt en een nieuw cultuurideaal zich verheft. Wij verkondigen dus geen utopieën maar werkelijkheden, die er zijn en bezig zijn te worden. Intusschen geven wij slechts onze eigen manier van de dingen te zien en laten haar zooveel mogelijk doorwerken, in het vaste vertrouwen, dat zij, al is zij natuurlijk niet de geheele waarheid noch de enige waarheid, toch uit de waarheid voortkomt en in de richting van de waarheid wijst.

Maar ik kom nog met een tweede antwoord. Alleen al het inzicht, zeg ik, dat ons iets ontbreekt, ja, dat het voornaamste ontbreekt, is van beslissend en revolutionair gewicht. In tweeërlei opzicht.

In de eerste plaats leeren wij daarmede kennen wat aan den huidigen toestand verkeerd is. Wij leeren begrijpen waar de wortel van het kwaad schuilt. Van deze kennis uit kunnen en moeten wij overgaan tot een verbranden van het vele, het zeer vele, dat zich op opvoedingsgebied aan doode stof, aan gekunstelds en verkeerds heeft opgehoopt. Zulke branden zijn van tijd tot tijd voor de geheele cultuur of ook wel voor enkele harer vertakkingen noodig. De vogel Phoenix moet in de vlammen ondergaan, om schooner uit de asch wederom te voorschijn te treden. De verbranding van de Alexandrijnsche bibliotheek,

welke aan Kalief Omar toegeschreven wordt, zou van dit gezichtspunt uit een niet zoo zinnelooze barbaarschheid geweest zijn als men op het eerste gezicht wel zou kunnen meenen. In ieder geval zou zich uit dit weten een zeer vruchtbaar n e e n ontwikkelen. En dat is reeds veel. Wij zouden onze diepe armoede inzien en dat zou een groote schrede vooruit zijn in de goede richting. Want op alle gebieden is reeds veel gewonnen, wanneer een schijn-rijke inziet, dat hij arm, misschien straatarm is. Dan is er tenminste weer kans, dat hij nog eens rijk wordt.

Maar bij dat negatieve komt ook dadelijk iets p o s i t i e f s. Want wij kunnen ons nu opmaken om het b e t e r e te zoeken. Ook dit zou spoedig een omvorming geven van geheel het academisch bedrijf. Wanneer wij wisten, dat wij de verloren idee, de verdwenen geestelijke eenheid zoeken moeten, dan zouden wij overal bepaalde wezenlijke, groote, oude, ja levensvragen, die eeuwigheidsproblemen zijn, naar voren brengen. Het zijn immers, ik leg er den nadruk op, ten slotte toch altijd weer dezelfde. Wij zouden stellig niet met o p l o s s i n g e n aankomen, althans niet overal, maar reeds de nieuwe p r o b l e e m s t e l l i n g zou een groote winst en een groote omkeer zijn. Ten slotte is juist de taak van ware cultuur, van cultuur, zooals wij haar ons denken, minder gelegen in het geven van bepaalde oplossingen, als wel in het stellen van vragen. Dit geheim kunnen wij steeds weer opnieuw van Socrates leeren.

Om nog concreter te worden, zouden wij, wanneer wij dit eene eenmaal hadden ingezien, b.v. de p h i l o s o p h i s c h e o n t w i k k e l i n g aan den top van alle hoogere ontwikkeling stellen, zeker niet in den geest van de tegenwoordige philosophie-studie, maar veeleer als een noodiging om stil te staan voor de groote eeuwigheidsproblemen, die de philosophie behandelt.

In het kort, wanneer wij met betrekking tot dit hoogste nog in een tijd van z o e k e n zouden staan, dan zou juist dit zoeken een geheel nieuwe oriënteering voor onze cultuur zijn, dan zou dat juist onze taak, onze eenheid zijn, een stroom van nieuw leven.

Maar wij mogen nog wel een stap verder gaan en daarmede een derde antwoord geven, dat eigenlijk alreeds in de vorige begrepen is. Wanneer n.l. de dingen zóó zijn, dat wij nu reeds het licht hebben voor een n e e n, dan staat het wel vast, dat

dit licht uit een j a voortkomt, dat ons alleen nog maar niet duidelijk en omlijnd genoeg geworden is om het te kunnen formuleeren. Wij zouden het v e r k e e r d e niet zoo duidelijk herkennen, wanneer wij niet reeds een voorstelling hadden van het w a r e. Achter de verwoesting staat reeds het plan voor den nieuwen bouw. Wanneer wij zoo onwederstandelijk in een bepaalde richting worden gedreven, is dit een bewijs ervoor, dat daar een volledige oplossing ons wacht. De belofte draagt steeds den waarborg der vervulling in zich, want beide komen voort uit dezelfde levensbeweging. Daarom, al staat het nieuwe ook nog in den aanvang van de lente, moet nog een tijd van wachten volgen, moge ook de groote doorbraak eener nieuwe cultuur nog niet van binnen uit gekomen zijn, wij zien getroost vooruit: wat ons in het hart gelegd is als de nieuwe waarheid, dat zal in vervulling gaan. Met de sociale zal de religieuse revolutie komen. *)

Uit de vereeniging van religieuse en sociale echter ontstaat de p a e d a g o g i s c h e revolutie.

---

*) Met betrekking tot de uitweidingen over de religieuse vernieuwing verwijs ik naar mijn boek „Dein Reich komme" en het tijdschrift „Neue Wege".

VIJFDE VOORDRACHT.

Uit de vereenigde religieuse en sociale ontstaat, principiëel gesproken, de paedagogische revolutie. Dat was de zin, waarmede wij onze laatste voordracht beeindigden. Laat ons nu over de beteekenis daarvan nadenken.

Wij zullen, wanneer genoemde revoluties eenmaal voltrokken zijn en in de mate waarin zij zich voltrekken, dien g e e s t wederom terugwinnen, welks afwezigheid ons is voorgekomen te zijn de laatste oorzaak van al het kwaad waaronder wij tegenwoordig te lijden hebben — niet meer enkel veel geest maar geest, é é n e n geest, d.w.z.: een hoog en alomvattend zedelijk ideaal, dat uit het religieuse voortkomt en daarin grond en zekerheid heeft. Wij zullen wederom eenvoudige, groote en noodzakelijke, niet kunstmatig aangebrachte en zelf bedachte doeleinden hebben voor het leven van den enkelen mensch, van het geheele volk en van de volkerengemeenschap. In deze zullen wij de verlangde en zoo hoog noodige eenheid bezitten. Van deze doelstellingen uit zal alle leven zich nieuw ordenen en zal uit den chaos een kosmos worden.

Ook de w e t e n s c h a p p e l i j k e s t u d i e zal van hieruit vanzelf haren weg vinden aangegeven. In samenhang met een zinrijke wereld zal zij zelf z i n verkrijgen en daardoor van haar kant ook weer zingevend, verhelderend, sterkend en bevrijdend werken. Er zal uit deze nieuw ontdekte bron ongetwijfeld een nieuwe p h i l o s o p h i e voortkomen en deze zal eenerzijds het weten met zijn oorsprong in de absolute waarheid verbinden, zoodat het zich niet te pletter loopt aan het eindige en betrekkelijke en anderzijds geweldige levenwekkende stooten geven, waardoor het de oogen geopend worden voor nieuwe mogelijkheden, nieuwe methoden en nieuwe velden van arbeid en strijd. Deze philosophie zal harerzijds niet, ver van het

leven van den dag, gedreven worden in een geheimzinnig allerheiligste en ook niet enkel zich beperken tot gehoorzaal en laboratorium, maar zij zal, als steeds in haar beste tijden, midden in de hitte van den strijd der dagen staan, zonder dat dit schade beteekent voor haar eeuwigheidskarakter, ja, juist ter wille daarvan; zij zal van hare bemoeiïngen hiermede prikkels ontvangen, welke zij met klare en machtige woorden zal beantwoorden. Wederom daagt F i c h t e ' s gestalte als voorbeeld op.

De eenheid van het g e h e e l e leven zal weer hersteld zijn. Wij zullen niet meer hebben als tegenwoordig hier religie, daar kunst, daar zedelijkheid, daar sociaal leven, daar politiek, daar paedagogie, in één woord datgene wat ik het l o k e t j e s s y s t e e m van het leven noem, maar é é n leven, dat in al zijn vormen geheel en al bijeenbehoort, dat slechts in een veelheid van vormen zijn volle beteekenis doet zien, maar é é n beweging, é é n stroom, é é n strijd, é é n opgang is naar het licht. Dat zal ook in o n s z e l f weer eenheid brengen waar wij zelf door de versplintering van het leven nu zoo verbrokkeld worden. Dan zal a l l e leven genezing vinden.

De k u n s t behoeft genezing. Ook de kunst is aan haar isolement ziek geworden. Zij is om zoo te zeggen voor de menschen tot toeval geworden, luxe, decoratie van het leven, niet verkondigster van de groote dingen van God en mensch, profetes, leidsvrouw, bezielende kracht. Daarmede heeft zij haar e r n s t verloren, daarmede echter ook haar hoogste v r e u g d e, voor hen die voortbrengen evengoed als voor hen die genieten. Zij is van de ware levenseenheid losgerukt, willekeurig geworden, aan luimen onderhevig, bizar. Zoodra zij zich van het enkel conventioneele had bevrijd, heeft zij eerst haar taak gezocht in een fotografische weergave van de werkelijkheid, in een ideeënloos empirisme, dan weer in een symbolisch idealisme, dat zich te ver van de werkelijkheid verwijdert. De analogie met het specialisme en het intellectualisme komt van zelf naar voren. Zij is toen in een aesthetendom ontaard, dat afgoderij pleegde met de kunst en haar tegelijkertijd naar beneden haalde, haar in ieder geval beroofde van haar vruchtbare levenssappen.

De z e d e l ij k h e i d behoeft genezing. De zedelijkheid was door haar isolement in dezelfde ontaardingen vervallen. Zij was veelal ook moraal om de moraal geworden. Beroofd van een samenvattend en noodzakelijk doel, verviel zij of tot louter

conventioneele moraal, philisterachtigheid, geverniste beestachtigheid, utilitarisme, of zij nam in haar honger naar het ware leven haar toevlucht tot allerlei nieuwe en oude idealen, had nu eens een bevlieging voor het zich maar uitleven tot in het oneindige, dan weer voor de algeheele overgave, dweepte nu eens met Nietzsche en dan weer met Tolstoy, had een hang naar sociaal werk en hield tegelijkertijd bespiegelingen over de verzorging van het persoonlijke leven. In het kort: ook zij vond a f g o d e n uit en gevoelde zich daarbij ongelukkig en onvrij. Het ontbrak aan de gezondheid, de natuurlijkheid en noodwendigheid van datgene wat uit de waarheid zelf stamt en uit het absolute voortkomt.

De r e l i g i e behoeft genezing. Want ook de religie onderging zelve dit lot. Afgedwaald van den Eenen, Wiens werkelijkheid, macht en eer zij had moeten vertolken, geraakte zij in allerlei religieuse pogingen. Zij wierp zich terstond in het groote wereldgebeuren, zonder daartoe de noodige zelfstandigheid te bezitten en trok zich dan weer in zich zelf terug, om daar willekeurig en onvruchtbaar te worden. Ook zij werd religie ter wille van de religie. Zij koesterde zich zelf, maakte zich tot God. Of ook, zij hielp de wereld zich goden te maken door daarbij de wijding en de valsche absoluutheid te verleenen. Maar ook hier ontbrak het wederom aan een diepsten e r n s t. Met haar werd een wat grover of fijner spel gespeeld. Zij was niet de geweldige noodwendigheid van alle levende zielen, zooals echte religie behoorde te zijn. Zij was een loketje, naast andere.

A l l e leven behoeft genezing. Want gelijk wij hebben aangetoond, ging van het centrum uit de verbrokkeling op a l l e leven over. De politiek raakte haar beheerschende idee kwijt en werd een strijd van losgemaakte, zich zelf verheerlijkende, maar in afgoderij niet bevredigde, hongerende, collectieve zelfzuchtigheden. Volk, staat, ras, taal, alles stelde absolute eischen, terwijl het zich van de levenseenheid losmaakte en het spel eindigde in zinneloosheid en chaos. Het sociale leven ging denzelden weg en leidde tot burgeroorlog. Ook hier maakten zich de elementen, die zich dienend aan het geheel ondergeschikt hadden moeten maken, daarvan los en achtten in zelfvergoding enkel zich zelf. Machine, winst, kapitaal, klasse-machten, die door een overmachtigen zin van het geheel zouden moeten worden beheerscht, werden tot heerschers en goden en brachten verwarring, slavernij en ellende. In de paedagogie nu, in

het ideaal van opvoeding en onderwijs, werd geheel dit noodlot van den tijd weerspiegeld.

In het kort, het was de oude, dikwijls aangehaalde geschiedenis van den Babylonischen torenbouw, die een van de goddelijke waarheid afgedwaald en zich zelf vergodend geslacht tot stand brengen wil, die echter in verwarring en katastrophe eindigt. Wij spreken echter van een uitstorting des geestes op Pinksteren, die deze eenheid herstelt en de spraakverwarring opheft. Dat is het wat de revolutie die wij bedoelen moet bewerken. Zij maakt van het gescheidene een samenhangend levend geheel. Kunst, zedelijkheid, wetenschap, religie, politiek, maatschappij, opvoeding — het zijn allemaal niet meer elkander vreemde, enkel naar de buitenzijde verbondene grootheden, niet meer loketjes, maar wel verschillend geaarde, doch in den grond en in bedoeling gelijke uitingen van het éénе leven, het ééne willen, één trek en één drang naar het ééne beginsel, naar den geest, naar vrijheid, naar God, naar den mensch. Dus is er niets dat los staat van het andere. Alles dus van gelijken ernst, even beteekenisvol en noodzakelijk. Ook de opvoeding dus één en niet velerlei. Wetenschap en kunst dus niet minder uitdrukking van dit Eene dan politiek en maatschappelijk leven. Alles dus een organisme, een gemeenschap; alles vol van zin, vol van ziel, vol levenwekkende kracht, vol arbeidslust, vol vreugde, vol liefde; alles door eenheid vrij en door vrijheid één gemaakt.

Ook de wetenschap. Bij haar willen wij nog eens even stilstaan. Steeds weer hebben wij ons over haar verval in vakken en specialiseeringen beklaagd. Daartegenover stelde zich het beeld eener wetenschap, die vanuit de goddelijke Intuïtie of het geloof hare eenheid verkreeg: het katholieke ideaal. Daarna een poging met gelijk bedoelen van uit de philosophische idee. Fichte's wetenschapsleer was het machtigste voorbeeld van dit laatste, het idealistisch type. Wat wij op het oog hebben, wil, naar wij aangetoond hebben, een hiermede verwante maar toch ook nieuwe stijl zijn. Evenals de katholieke vindt ook deze de eenheid in God, echter niet op den grondslag der georganiseerde religie, maar op dien van het Rijk Gods; niet eene door autoriteit van buiten af opgelegde maar eene, die opgegroeid is uit een vrij waarheidsonderzoek. Evenals de idealistische vindt deze de eenheid in die strooming, die van het absolute uitgaat en tot het absolute terugkeert, maar hij verstaat het absolute niet meer

intellectualistisch. Het is hem niet meer een op zich zelf staande, te construeeren waarheid, maar een zaak van realiteit: de levende God, niet de Idee; het worden van eene nieuwe wereld, niet de omzetting van wereld in wetenschap. Daartoe wijst hij van zich in de plaats van de kerk den staat te stellen, maar schrijdt over kerk en staat heen voort naar het Rijk Gods. Uit dit Rijk komt de nieuwe eenheid in de vrijheid voort.

En de eenheid der wetenschap komt weer tot stand. De vakken verdwijnen; er is maar één weten; alle weten heeft maar één zin en kan slechts vanuit het geheel begrepen worden. Wie weten wil moet het geheel voor oogen hebben, al het andere is maar verminking. Natuur en geest, religie, philosophie, kunst, geschiedenis, taal, recht, politiek, maatschappij, lichamelijk leven — alles een eenheid, geen van die is zonder het andere te verstaan. Alle vakken slechts aanduidingen voor de verschillende vormen van de ééne waarheid, slechts kategorieën voor een bepaalde arbeidsverdeeling, meer niet. Slechts één wetenschap; allen, die weten willen, maar één ding leerend, ééne gemeenschap — niet een multiversitas [1]) maar een universitas [2]).

Daarmede hebben wij de paedagogische omwenteling nagegaan meer vanuit de religieuse. Het zal zeker van belang zijn haar ook van de sociale uit te bezien. Beide zijn wel ten slotte één, maar dit ééne doet zich allereerst in de twee verschillende vormen aan ons voor en hun afzonderlijke beschouwing kan ons helpen de waarheid, waarom het hier gaat, volledíger en duidelijker te begrijpen.

De sociale omwenteling, zooals wij haar in groote trekken hebben uiteengezet, geeft een nieuw beschavingsideaal. Ik zou het zoo willen zeggen: zij voor het eerst maakt beschaving mogelijk in de ware en oorspronkelijke beteekenis van het woord.

Om ons dat duidelijk te maken hebben wij een kleinen omweg in te slaan, een weg echter, dien wij afgezien hiervan toch eenmaal zouden hebben moeten gaan. Wij vragen ons n.l. af, wat dan beschaving eigenlijk is. Stellig is het noodzakelijk, dat wij het hier over eens worden, nadat wij zoo langen tijd over dit onderwerp hebben gesproken.

Beschaving (Bildung) komt van „beschaven" (bilden). Voor

---

[1]) Veelheid. [2]) Saamhangende eenheid.

zoover wij weten is het de vertaling van het woord c u l t u u r en worden beide woorden door velen (o.a. door Nietzsche) door elkaar gebruikt. Wat echter is cultuur? Cultuur, kunnen wij zeggen, is datgene wat den mensch boven het enkel natuurlijke verheft. Het is het rijk des g e e s t e s, dat boven de natuur uitstijgt. Hiertoe behooren zedelijkheid, kunst, wetenschap, bepaalde politieke en sociale gemeenschapsvormen. Sommigen rekenen ook de religie als daartoe behoorende, terwijl anderen tusschen haar en cultuur onderscheid maken. Zoo schijnt cultuur een op zichzelf staand iets te zijn, een als het ware van menschen onafhankelijke wereld, die waarde heeft in zich zelf en den mensch voor zich opeischen kan. Zelfs bij Nietzsche heeft zij merkwaardig genoeg in tegenstelling met zijn geheele overige denkwijze, heel dikwijls deze beteekenis. Ook de afscheiding harer afzonderlijke gebieden van elkander, het loketjessysteem, treedt haast als van zelf in. Wij moeten echter de vraag stellen: wat de zin van alle cultuur is en dan kan het antwoord niet twijfelachtig zijn: d e z i n v a n a l l e c u l t u u r i s d e m e n s c h. De geest, die zich in de cultuur vertoont, is juist de mensch, die zich los maakt uit de heerschappij van het enkel natuurlijke. De veelvoudige vertakkingen van de cultuur zijn de verschillende uitdrukkingsvormen voor den é é n e n zin des menschen. Deze echter is wel geen andere dan de v r i j h e i d (autonomie). De mensch, hebben wij gezegd, wordt mensch, zoodra hij erkend wordt als iets dat waarde heeft in zich zelf, onvoorwaardelijke waarde. Dat is de zin der p e r s o o n l i j k h e i d in onderscheiding van het ding. Hier stonden wij voor een heiligdom. E e r b i e d was de erkenning van dit heilgdom. In den eerbied voor zich zelf en anderen kwam het specifiek menschelijke naar voren. Dit menschelijke was echter tegelijk het g o d d e l i j k e. In dit heiligdom woonde God.

Daarmede hadden wij toch, dunkt mij, wel den zin van alle cultuur getroffen: wat zij wil is de m e n s c h en wel de p e r s o o n l i j k e m e n s c h, de mensch als g e e s t en als v r i j h e i d, de zich zelf en anderen h e i l i g geworden mensch.

En b e s c h a v i n g kan niets anders bedoelen. Haar doel kan slechts dit ééne zijn: de vrije, geestelijke, persoonlijke, of, om met Nietzsche te spreken, de h o o g e r e mensch. Anders gezegd: beschaving is menschwording van den mensch.

Daaruit volgt nu, dat het beschavingsideaal steeds overeenkomt met het menschheidsideaal en dat de geschiedenis der

beschaving volgt op de menschwording van den mensch. Enkele dezer phasen zullen wij in het kort aanduiden.

Aan den aanvang der cultuur heeft de beschaving iets d e m o c r a t i s c h. Zij is in ongeveer gelijke mate aan allen eigen. In het algemeen staat aan den aanvang van de cultuur de collectieve levensvorm, het socialisme, ja het communisme. Daarna ontstaat langazmerhand de individu, d.w.z.: de mensch leert zich zelf kennen en handhaven als individueel wezen. Daarmede neemt de cultuur een wending naar het aristocratische. Op haar best wordt zij het voorrecht van een k l a s s e, van welke zich misschien weer enkele bijzonder begaafden afzonderen. Het meest glorieuse type van deze soort is de a n t i e k e c u l t u u r, zooals zij zich in het bijzonder bij de G r i e k e n vertoont. Als het echter waar is, dat de Grieken, gelijk men wel beweert, de i n d i v i d u a l i t e i t hebben ontdekt, dan is dit nog niet de p e r s o o n l i j k h e i d, d.w.z. de onvoorwaardelijke waarde van den mensch als mensch. Daardoor konden zij de s l a v e r n ij dulden, d.w.z. zij konden bepaalde menschen als een z a a k, als een waar beschouwen. Deze geheele beschaving was gegrond, gelijk wij meermalen hebben aangetoond, op de slavernij. Diensovereenkomstig was ook haar geaardheid, gelijk wij eveneens hebben getracht duidelijk te maken. Het intellectualisme berust op een opvatting der waarheid, waarbij deze slechts voor een élite toegankelijk is en ook alleen maar voor zulk een élite toegankelijk behoeft te zijn.

Geheel anders het C h r i s t e n d o m. Dit eerst heeft de p e r s o o n l i j k h e i d ontdekt. Het openbaart de oneindige waarde van de z i e l, verheft met hartstocht de ziel boven alle dingen. Alles wat slavernij is heft het allereerst in beginsel op en dan ook metterdaad door een aantal conflicten van wereldhistorische beteekenis. Zonder nu juist op de een of andere wijze op cultuur uit te zijn, verschaft het toch een nieuw cultuurideaal. Hier komt de idee van g e l ij k h e i d boven, die tot de vrijheid en broederschap behoort. De waarheid wordt een voor allen toegankelijk goed. Want haar bron is niet het weten maar het geweten. Het reine hart is het, dat God ziet, niet het beredeneerende of speculeerende verstand. De beteekenis van den mensch is niet gelegen in kennis maar in liefde. Hij behoort niet tot een kaste van bevoorrechten, die zich baden in aesthetische en theoretische levensheerlijkheid, maar tot de gemeenschap van b r o e d e r s, in welke hij door geloof en door liefde het rijk Gods verwerkelijkt.

Uit de diepte van dit nieuwe ideaal is in den loop van den tijd zoowel het democratische als het socialistische opgegroeid. Het heeft met het aristocratische gevochten, heeft hiermede steeds nieuwe compromissen gesloten. Hier en daar heeft het een machtige doorbraak beleefd; in de gedachten van Pestalozzi en het beginsel van de algemeene lagere school. Watzich echter in onze dagen aankondigt is de volledige overwinning van dit beginsel en dat is juist een deel van de paedagogische revolutie, die nu begint.

Daarmede zijn wij met een omweg weer in de hoofdlijn van onze bespreking teruggekeerd. Wij wilden aantoonen, hoe de paedagogische omwenteling uit de sociale voortkomt. Nu herinnert gij U wel, hoe wij van deze verklaard hebben, dat zij in de plaats van het ding, in concreto van de machine, het kapitaal, de techniek en de winst, wederom den mensch in het middelpunt van het sociale leven stelt en hem tot uitgangspunt neemt, zoodat bij alle sociaal werk dat, waarop het zou aankomen, steeds weer de waardigheid, de vrijheid en het welzijn des menschen zou zijn en hij beschouwd zou worden als het eenig waardevolle, het meest waardevolle van alle waarden, op welks verzorging, eerbiediging, rechtvaardige behandeling het overal aankomen zou. Dat is de zedelijke beteekenis van alle socialisme dat dezen naam verdient. Alle waar socialisme is humanisme. Daarin ligt tegelijkertijd uitgedrukt dat alle sociaal leven op deze wijze van zelf ook opvoeding zou worden. Voegen wij daaraan nog toe, dat dit beginsel ook in het politieke leven tot zijn recht zou moeten komen, dat ook daar niet een abstracte staat of een abstract volksgeheel maar de levende en individueele mensch onvoorwaardelijk uitgangspunt zou moeten zijn en herinneren wij ons, dat het ideaal van gelijkheid (wel te verstaan niet in den oppervlakkigen zin) daarbij komt; van gelijkheid van sociale rechten, ook in zekeren zin gelijkheid van bezit, in ieder geval van recht op alle cultuurgoederen. Dan komen wij tot een fundamenteele gevolgtrekking voor de paedagogische revolutie: ook voor haar wordt de mensch in den volledigen zin van het woord tot middel en uitgangspunt — de mensch en niet een of andere abstracte en algemeene macht. En wel iedere mensch, zonder uitzondering. Wij komen dus terug tot het ideaal, dat de opvoeding zoo lang reeds voor oogen heeft gestaan, tot het humanisme. Wij komen er langs

onzen weg, wij nemen het in een nieuwe beteekenis, maar wij verheugen ons erin te mogen uitroepen: wat wij willen, is niet een of ander philister- of zelfs barbarendom maar een nieuw humanisme, ja de voleinding van het humanisme, het humanisme voor allen, het christelijke, democratische, socialistische, het menschelijke en goddelijke humanisme.

Daarmede overwinnen wij een van de grootste kwalen, die het huidig systeem aankleven: en wel het onmenschelijke, het abstracte, molochachtige. Wij offeren den mensch niet meer aan een of andere cultuur of algemeene beschaving, maar offeren alles aan hem, zeer zeker niet, opdat hij zelf een afgod en Moloch worden zal, maar opdat hij zich zelf offere aan de broeders in den zin van dat woord: Je veux l'homme maître de lui-même, afin qu'il soit mieux le serviteur de tous.[1])

Om echter een helder inzicht hierin te verkrijgen, moeten wij dadelijk nog een eind verder gaan. Wat wij aan ons hedendaagsch systeem hebben gelaakt, was het ontbreken van noodwendigheid, de willekeur en de daaruit volgende verwardheid. Wij hebben echter daarvoor nu twee geweldige tegenmiddelen: den arbeid en de gemeenschap.

Wij hebben een arbeid, in welken wij den mensch stellen en wel een zinvollen arbeid. Deze arbeid komt uit den zin van het leven en van de wereld voort. Zij is noodzakelijk, heilig. Zij behoort echter niet slechts aan den enkeling maar aan de gemeenschap. Zij is dienst van de gemeenschap en in laatste instantie dienst van God.

Daarmede is ook aan alle opvoeding ruggegraat verleend. Wij voeden den mensch op tot deze gemeenschap. Wij voeden hem op voor het eeuwige dat in deze gemeenschap oplicht, voor dat wat wij, het woord kracht bijzettend, haar ideaal kunnen noemen. Wij hebben n.l. nu een ideaal, niet slechts vele idealen maar het ideaal, niet slechts idealen, die in een museum thuis behooren maar levende, niet slechts historische maar tegenwoordige idealen.

Wanneer wij dit gezichtspunt verder nagaan en ons daarbij herinneren wat wij gezegd hebben van de werking, die van de religieuse vernieuwing uitgaat, dan zien wij, dat daarin de genezing van alle kwalen van het tegenwoordig beschavingssysteem besloten is. Laat ons U dit eerst nog in algemee-

---

[1]) Ik wil den mensch meester over zich zelf, opdat hij beter aller dienaar zij.

ne omtrekken aantoonen, om het dan later meer concreet te maken in voorstellen tot den nieuwen bouw.

De heerschappij van het quantitatieve heeft afgedaan; want nu hebben wij wederom een bezield weten, een organisme. Het tot eenheid gewordene beteekent vereenvoudiging en deze beide een oneindige bevrijding, evenzeer als omgekeerd de bonte veelheid een zware last was. In de plaats van de vele idealen komt nu het één ideaal. Het onwaarachtig doel van zoogenaamd algemeene ontwikkeling valt weg. Want wij voeden nu den mensch op voor iets bepaalds; stellig zult gij mij nu niet verkeerd begrijpen, wanneer ik zeg: voor zijn arbeid. Want gij weet dat daarin ligt opgesloten het geheele ideaal, in welks dienst de gemeenschap staat. Dit nu bepaalt de keuze van datgene wat de ontwikkeling noodig heeft als „stof" en waar wij van het quantitatieve denken in het algemeen nu af zijn, komt het voortaan niet meer aan op de hoeveelheid maar alleen op de hoedanigheid. Er komt weer plastiek in de opvoeding. Het spook van de overlading verdwijnt.

Met de heerschappij van het quantum komt echter ook een einde aan het specialisme. Men werkt wel evengoed als voorheen ook aan het op zich zelf staande en geringe en zelfs met een nieuwe vreugde, maar men bedrijft niet langer specialiteitscultus. Want nu weet men weer, wat de menschelijke en goddelijke totaalzin van alle weten en van alle cultuur is. Elk wetenschappelijk werker wordt in het geheel ingeleid, in de wetenschap. Hij leeft daarin als in een nieuwe atmosfeer. De aandacht en toewijding van den steenendrager aan den tempelbouw keert terug. Denken wij slechts aan een van die groote kerkgebouwen uit de middeleeuwen, deze voorbeelden van waren arbeid. Welk een geweldig stuk arbeid en welk een zinvol geheel en — wat nog verwonderlijker is — welk een liefde, een religieuse liefde tot in de kleinste bijzonderheid en welk een deemoed en zelfverloochening in de liefde. Iedere eenvoudige metselaar, die aan dit werk deelnam, wist, waarvoor hij arbeidde, werkte uit den zin van het geheel. Iets dergelijks moeten wij terug krijgen en dat kan ook. Een nieuw universalisme is een kenteeken van het nieuwe humanisme.

Wij zijn bevrijd van het historicisme. Want de beschaving, die wij bedoelen, is een vrucht en ook een orgaan van de levensbeweging van het heden. De lust naar het onderzoek van het verleden verkrijgt wel van hieruit een nieuwen prikkel en de geschiedenis verkrijgt nieuw licht, maar het verleden

worgt niet meer het heden. Men heeft den moed voor het heden weer teruggevonden.

Wij komen los van de ziekte van het intellectualisme. Want geheel deze cultuur is in een aan het intellectualisme tegenovergestelden zin georiënteerd. Wij hebben niet meer dat denken om het denken, het denken in de ruimte, dat deze ziekte voedsel gaf. Alle denken is nu, zonder overigens iets van zijn koninklijke vrijheid te verliezen, toch gebonden aan den arbeid, d.w.z.: aan den nood en de verwachting van de gemeenschap. Het is met het innigste daarvan verbonden. Het heeft daaraan een onuitputtelijke stof en schept tegelijk uit de weer nieuw stroomende eeuwige bron Wij gaan uit van een geestelijke beweging, die aan het denken steeds opnieuw de diepste problemen doet toevloeien en het inhoud geeft. Ook zal hoogere ontwikkeling niet meer het voorrecht zijn van een bepaalden stand en daarmede al dadelijk iets van het element van hoogmoed verliezen, dat zich zoo gemakkelijk hecht aan alles wat aristocratisch is in den slechten zin van het woord. Die rijkdom houdt op te bestaan, die ten slotte tot armoede werd en tot allerlei ontaarding en ellende voerde. In zijn plaats komt nu de deemoed van het dienen en tegelijk de trots van wezenlijken, d.w.z. noodzakelijken arbeid.

Het academische in den slechten zin van het woord houdt daarmede eveneens op te bestaan. Want de wetenschap is wederom een ernstige zaak geworden. Zij is arbeid aan het levende, zij is strijd, hartstocht, profetie. Zij legt weer gewicht in de schaal, want zij heeft in de menschelijke geschiedenis wederom haar woord te spreken. Daardoor wordt zij echter ook weer gevaarlijk, dat wat Kierkegaard en Nietzsche het denken toewenschen. De associatie met levensvervreemding vervalt. Het denken wordt wederom actueel. Het is ten nauwste verbonden met het doen; het stijgt uit den arbeid op; het voedt zich met de levende impulsen, die van de wereld van het absolute en van de taak der gemeenschap uitgaan. Het is niet alleen bevrijd van het geestdoodend gif van het mammonisme, maar ook van de gebondenheid aan een bepaalde gemeenschapsordening. De nieuw opkomende wereld zal de wetenschap (de philosophie altijd inbegrepen) zulk een overvloed van werk verschaffen, dat hare molens niet meer leeg behoeven te gaan. Welke perspectieven opent niet reeds alleen het probleem eener nieuwe gemeenschap! Alle menschelijke problemen krijgen daardoor een nieuw aanzien: de beteekenis van den staat,

van het recht, van de gemeenschap, van den arbeid — alles geweldige nieuwe vraagstukken — deze wederom in samenhang met den zin der natuur en van de geschiedenis, den zin van de wereld en van het leven in het algemeen. En dat alles niet enkel onderwerpen ter bespiegeling, thema's om een doctorstitel te behalen, maar hevige strijdobjecten. Dat bevrijdt de wetenschap voor een geheel nieuw tijdperk (zoo niet voor altijd) van het Alexandrinisme. Het academische raakt zijn verkeerde beteekenis kwijt. En met het academische verliest de „professor" het belachelijke.

Deze consequenties echter zullen wel eerst in ander verband geheel duidelijk en overtuigend worden. Laat ons daarom dit even aanhouden en tot besluit nog een enkel punt aanduiden, dat in onze kritiek op den tegenwoordigen toestand steeds weer boven is gekomen. Wij hebben gesproken van een cultus der wetenschap, die geworden is tot een soort van godsdienst, en zelfs veelal tot een waren afgodendienst. Deze cultus moet tegelijk met de „wetenschap op zich zelf" verdwijnen. Dit soort godsdienst moet ophouden wanneer echte religie naar voren treedt. Iets beters echter zal daarvoor in de plaats komen: de wetenschap zal van afgodendienst worden tot godsdienst. Zij zal haar hoogmoedig isolement, waarin zij bij allen schijn van rijkdom zoo arm was, opgeven en zal zich dienend invoegen in het geheel van het leven. Daardoor zal een nieuwe vreugde haar geworden en nieuwe vruchtbaarheid. Zij zal in vrijheid God dienen. Dan zal zij ervaren, dat alleen in het dienen van God vrijheid is, terwijl afgodendienst slavernij beteekent. Zij zal weer leeren stil en blijmoedig te rusten in het Eeuwige. De vloek van het industrialisme, de concurrentie, de reclamejacht zal van haar afgenomen worden. Zij kan wederom leven voor den geest. Dan beginnen de diepere levensbronnen weer te stroomen. Nieuwe waarheden lichten op. De weergevonden ziel heft uit hare diepten nieuwe landen en werelddeelen van kennis op. Het geheele denkleven wordt overgoten met een nieuwe wijding. Het heeft een verlossing ondergaan.

En waar de wetenschap godsdienst wordt, wordt zij menschendienst. Zij weet zich wederom ten nauwste verbonden met arbeid, nood en verwachting der menschheid. Zij wordt menschelijk. Wederom komt bij ons het woord: nieuw humanisme boven. Deze geest van menschelijkheid zal zich over de geheele hoogere cultuur verbreiden. De wetenschap zal er

door verlost worden van den vloek, dien zij in deze jaren van katastrophe als gewillige hulpe van alles wat onmenschelijk was op zich geladen heeft. Zegen en vruchtbaarheid zal over haar komen. In de plaats van de genialiteit der verwoesting zal de genialiteit van den opbouw komen.

De wetenschap godsdienst en menschendienst — beide in éénen. Daarin vloeien de religieuse en de sociale revolutie samen tot de paedagogische. Laat het mij nog eens zoo mogen zeggen in dien vrijen en ruimen zin, dien gij nu verstaat: zoo treedt in de wetenschap en door haar het R ij k G o d s naar voren, dat tegelijk het rijk des menschen is, en zoo verschijnt opnieuw boven onze school het beeld van C h r i s t u s, Gods en des menschen Zoon, die ook de Verlosser is van de cultuur en de ware Opvoeder.

ZESDE VOORDRACHT.

Wij hebben nu, naar het ons voorkomt, het fundament gevonden voor een nieuwe opvoeding evenals voor een nieuwe cultuur in het algemeen en het lijkt wel, of wij nu ook onmiddellijk het gebouw der n i e u w e h o o g e s c h o o l zouden kunnen oprichten. Maar dan bedenken wij wederom, gelijk wij het in onze kritische beschouwing gedaan hebben, dat de Hooge School enkel de bekroning is van ons g e h e e l e opvoedingssysteem. Wij kunnen dus over de nieuwe Hooge School niet spreken, voor wij weten in wat voor een nieuwe opvoedingsorganisatie zij zal worden ingevoegd, of, om bij ons beeld te blijven, wij kunnen het dak niet plaatsen, voordat wij de daaronder gelegen verdiepingen hebben opgericht — nu daargelaten of het beeld volledig opgaat. Wij zullen dus nog een omweg te maken hebben, om tot het doel te komen, maar wij zullen zien, dat het er een is, die ons dicht bij ons doel voert.

Wij stellen dus de vraag: Hoe zal het nieuwe opvoedingssysteem eruit zien dat met ons ideaal overeenkomt, of neen, zeggen wij het dadelijk bescheidener en met meer vertrouwen: dat met de geestelijke en sociale noodwendigheid van onze en de komende dagen overeenstemt?

Ik antwoord, terwijl ik begin met als een vaandel voor U uit te planten een woord, in hetwelk het nieuwe beginsel gestalte verkrijgt. Het is: V o l k s h o o g e s c h o o l!

Wat wil dat zeggen? Het woord doet ook bij ons den vloed hooger stijgen met steeds sterkeren golfslag. Men bemerkt, dat hier een nieuw ideaal opkomt. Maar nu gaat het dit nieuwe ideaal, gelijk het bijna alle andere idealen gegaan is en gaat: het wordt uitgelegd in den geest van het oude, dat het verdringen wil. Zoo verstaat men dan in den regel onder Volkshoogeschool (Volksuniversiteit) een inrichting tot uitbreiding

van de wetenschap, zoo ongeveer in den zin van de beweging, die met zooveel woorden genoemd wordt „Universiteits-uitbreiding." Men wil de wetenschap populariseeren en daarmede de kloof tusschen de twee kasten van ontwikkelden en onontwikkelden overbruggen. Het is de voortzetting van datgene, waarmede men reeds lang begonnen is, de zoogenaamd populaire uiteenzetting van de wetenschap in den vorm van boeken en voordrachten. Zeer veel edele ijver (daarbij ook wel wat van minder edel gehalte!) werpt zich nu op dit nieuwe werk. Velen wordt het duidelijk, dat het niet langer aangaat de hoogste cultuurgoederen op te sluiten in den engen kring van de zoogenaamd academisch gevormden. Het „sociale schaamtegevoel" begint zich ook op dit gebied te roeren en wel op ernstige wijze. Zelfs hoort men weer spreken van beschavings-communisme. En wij zullen ook hier niet bestrijden, dat in dit teeken allerlei goeds en schoons wordt nagestreefd en gepresteerd.

En toch is het in het geheel niet dat wat w ij bedoelen, als wij van de Volkshoogeschool spreken. Want wij bedoelen e e n n i e u w b e g i n s e l, terwijl het bij deze zooeven genoemde bemoeiingen alleen om een nieuwe t o e p a s s i n g van het o u d e gaat. Men houdt ons opvoedingssysteem in den grond voor goed, het zou alleen zijn kring nog wat wijder moeten trekken. De tegenwoordige Universiteit blijft onaangetast, zij zou alleen nog m e e r universiteit moeten zijn. Het ideaal zou zijn, dat iedere staatsburger en iedere staatsburgeres aan de Lagere school nog zeven jaar gymnasium en vier à vijf jaar universiteit zou kunnen toevoegen. Daar dit niet goed te verwerkelijken is, deelt men het volk maar zooveel van het universitaire mee als men kan. Daar niet ieder professor kan zijn, maakt men toch maar zoovelen mogelijk tot miniatuur-professoren. Daarbij wordt als gangbaar vooropgesteld de hedendaagsche cultuur, de hedendaagsche opvatting van de wetenschap en van de opvoeding. Blijft: het intellectualisme en het ideaal van het quantitatieve. Een weten op zich zelf, dat het epitheton van „wereldvreemdheid" ten eenenmale verdient, wordt het zich verbazende volk ingedragen, zoo ongeveer op de manier waarop men in oude tijden bij de feesten ter eere van de goden wel heilige vaten uit den tempel te voorschijn haalde en aan de menigte ten toon hield.

Welke is de vrucht geweest van deze bemoeiingen en zal het eerst recht zijn, wanneer men ze op nog grooter schaal voortzet? Ik antwoord beslist: e e n v e r e r g e r i n g v a n h e t

tegenwoordige kwaad. Men zal de wetenschap schaden, wanneer men haar hare grondigheid ontneemt, maar nog veel zekerder zal men de ziel van het volk schaden, indien men haar het onmiddellijk besef ontneemt, waarin het volk juist een zoo grooten voorsprong heeft op de intellectueelen en haar in de plaats daarvan met vreemde stof overstroomt. Men kweekt er mee die halve-beschaving, die gelijk wij hebben aangetoond, een veel armoediger zaak is dan de algeheele onontwikkeldheid. Bij sommigen wordt daardoor een zekere inbeelding verwekt, die van beschaving veel verder afstaat dan de onwetendheid, bij anderen een onleschbare dorst naar meer, in geen geval echter grootere rijkdom maar slechts meerdere armoede. Ons volksleven zal daardoor niet in het minst aan diepte winnen, integendeel, en ook de intellectueelen zullen van hun kwalen niet genezen worden. Wilden wij het beste zeggen, dat wij in elk geval over deze poging zouden kunnen zeggen, dan zouden wij enkel kunnen toegeven, dat zij zich tot de kwalen van ons opvoedingssysteem verhouden als de enkele sociale verbeteringen zich verhouden tot die van onze geheele maatschappij. Evenals de sociale reformatie deze denkt te kunnen genezen doordat zij enkele van de meest schrijnende gebreken verwijdert, den arbeidsduur wat verkort, de loonen wat verhoogt, misschien aandeelen in de winst en arbeiderscommissies in de fabrieken instelt, in de meening dat zij daarmede een voldoende socialiseering en democratiseering van ons maatschappelijk leven heeft tot stand gebracht, maar voor de rest het tot op dezen dag bestaande systeem zou willen handhaven, evenzoo vergaat het de paedagogische reformatie, van welke wij een uiteenzetting gaven, op haar terrein. Met hetzelfde gevolg. Zij geneest het kwaad niet, ja naar onze meening maakt zij het zelfs erger.

Wij hebben daarbij meer in het bijzonder die pogingen op het oog gehad, die van boven af komen, n.l. uit academische kringen. Maar precies hetzelfde geldt van die, welke van onder op komen, zooals die in het bijzonder belichaamd zijn in de ontwikkelingsbemoeiingen van de socialistische arbeidersbeweging. Ook hier was tot voor kort het ideaal, dat men zich een zoo groot mogelijk stuk van die ontwikkeling zou willen eigen maken, tot het geheel waarvan alleen de bezittende klasse toegang had.

Wat de waarde van een zoodanige ontwikkeling was onderzocht men in het geheel niet, men had er slechts bewondering

voor. Men aanbad de wetenschap niet minder dan een afgod, juist zooals het de intellectueelen deden, en men verhief als gevolg daarvan de wetenschap als zoodanig boven alles, niet zonder eveneens te vervallen in de dwaling van het quantitatieve. Natuurlijk ook met gelijk resultaat: of, een prat gaan op het bijeengescharrelde bezit aan kennis, dat gewoonlijk leidt tot de een of andere dogmatische gebondenheid aan wat men toevallig juist in zich heeft opgenomen, of een ongelukkig makende wijl niet te stillen honger naar meer, naar het volle en ware weten, dat gelukkiger menschen dan zij in de gewijde hallen der Universiteit mochten ontvangen. Het verging der sociaaldemocratie op dit gebied als op het politieke en sociale: in plaats van, uit het nieuwe ideaal, dat haar wezenlijk voor oogen zweeft, een werkelijk nieuwe wereld het aanzijn te geven, een nieuwen stijl te vinden, legde zij het veel te zeer in den zin van het oude uit en richtte zij haar verlangen en haar bemoeiingen veel te veel erop, om in politiek, maatschappelijk leven en cultuur enkel de erfenis van de bourgeoisie te aanvaarden. Zij werd daarmede echter niet rijk maar enkel armer.

Wij zeggen echter nogmaals: zoo stellen wij het ons niet voor, wanneer wij spreken van de Volkshoogeschool. Wij bedoelen een n i e u w beginsel, een werkelijk n i e u w e n stijl; wij bedoelen — dat durven wij zonder zelfoverschatting te zeggen, omdat het ten slotte niet onze eigen uitvinding is — iets niet te vergelijken beters, grooters, diepers.

Wat dan?

Om hierop het antwoord te geven moeen wij de kwestie nogmaals principiëel overwegen.

Wij moeten ons hiertoe nog eens de vraag stellen, w a t o p v o e d i n g e n w a t w e t e n s c h a p e i g e n l i j k i s. Want nog steeds hebben wij daarover het laatste woord niet gesproken.

Herinneren wij ons, om daarover tot klaarheid te komen, de fundamenteele gedachten, tot welke wij reeds gekomen zijn. Alle cultuur culmineerde ten slotte in twee deviezen: a r b e i d en z i n van den arbeid. Beide te verstaan in de ruimste en diepste beteekenis van het woord. Als grondslag eener nieuwe opvoeding verlangden wij e e n n i e u w e m a a t s c h a p p i j en e e n n i e u w e g e e s t e s g e s t e l d h e i d — beide ten nauwste met elkander verbonden, zoodat het in den grond hetzelfde was. E e n g e e s t e l i j k e w e r e l d moet een werkelijk sociale gemeenschap dragen en deze moet omgekeerd haar uit-

drukking zijn.

Nu is de vraag: in welke vormen zal deze geestelijke wereld in een cultuur- en volksgemeenschap, als wij bedoelen, optreden?

In drie vormen zet deze geestelijke wereld zich door en tracht zij naar een vergeestelijking van alle leven.

De belangrijkste en meest centrale vorm is wat wij gewoon zijn r e l i g i e te noemen. In de religie is de eigenlijke zin van alle menschelijk wezen besloten, waar deze zich voegt in een alomvattenden en alles ten grondslag liggenden zin aller werkelijkheid. Uit haar komt de zin van den arbeid en van de gemeenschap voort — de ware arbeidscultuur. De waarheid nu in de religie vertoont zich op een b ij z o n d e r e wijze, n.l. op o n m i d d e l l ij k e wijze. Zij wordt n.l. hier ervaren, beleefd, geschouwd. Zij doet zich niet voor in begrip en systeem, maar in symbool en gelijkenis, gevoel, vermoeden, intuïtie. Daardoor echter is zij voor ieder van gelijke toegankelijkheid. Zij is democratisch van nature. In ieder geval geldt dit voor die religieusiteit, op welker grondslag wij ons gesteld hebben. Hier is het Godsrijk den k i n d e r e n het meest nabij. Het is niet voor de wijzen en verstandigen maar den onmondigen is het openbaar. God wordt gezien door degenen, die rein van hart zijn.

Zoo heeft de mensch in de religie de w a a r h e i d en daarmede — staat mij de uitdrukking toe — d e m e e s t v e r h e v e n c u l t u u r e n h e t m e e s t w a a r d e v o l l e w e t e n. Laat mij U de beteekenis van deze stelling duidelijk mogen maken en daarom nog eenmaal mogen teruggrijpen naar het over de religieuse revolutie gezegde. De kwalen onzer cultuur, in het bijzonder haar verscheurdheid, kwamen naar ons inzicht hieruit voort, dat wij niet alleen de sociale maar ook de r e l i g i e u s e eenheid, d.w.z. de eenheid van een gemeenschappelijk godsdienstig geloof, verloren hebben. Inderdaad zal men dit gezichtspunt niet voldoende naar voren kunnen brengen. Deze wantoestand voor alles is schuld aan den chaos, waarin de jongste tijd vervallen is. Gaan wij de middeleeuwen na, dan treffen wij daar verschillen genoeg aan, vooral sociale maar ook cultureele. Tegenover den ridder stond de lijfeigene en gene verachtte in het bewustzijn van zijn fijnere beschaving de lompe en onbehouwen boeren. Hij zelf echter kon meestal ternauwernood lezen en schrijven en stond tegenover den geleerden monnik als een totaal onwetende. En toch — wat hebben al deze verschillen te beteekenen ten opzichte van die cultuur, die men g e m e e n

had, de alles te boven gaande wereld van het geloof? Wat was de tegenstelling van wereldlijke hoogheid en nederigheid, van geleerdheid en onwetendheid, ten opzichte van de eeuwigheid, die met hemel en hel geen onderscheid maakte tusschen de menschen, althans niet een ten gunste van aardsche grooten? Zoo werd op deze wijze toch een cultuureenheid bewerkt en daarmede geestesdemocratie, algemeenheid van het hoogere leven. Denken wij aan den tijd, toen het protestantsche geloof nog een voor allen geldende macht was, dan stooten wij ook daar op een element van eenheid, hetwelk alle verschillen verre te boven gaat. En hier was dit van nog grootere beteekenis, waar ook de religieuse waarheid hier als een voor allen gelijkelijk toegankelijke, op democratishe wijze dus, verstaan werd. Het meest wezenlijke verval begon eerst toen deze eenheid verdween. En niet alleen is nu de macht der religie over het geestesleven in het algemeen teruggedrongen, maar in de hedendaagsche religie zelve is de eenheid sterk verloren gegaan. Zij is in allerlei verindividualiseeringen uiteengegaan; zij is veelal geworden een zaak van theologen of speciaal godsdienstige kringen. Zij is ontaard in allerlei niet altijd gemakkelijk te begrijpen theorieën, heeft het eenvoudige, onmiddellijk begrijpelijke, meesleepende, de harten saambindende, in het kort het populaire in den besten zin van het woord verloren en is veeleer een element van scheiding, dan van vereeniging geworden.

Op dit punt echter juist zet de religieuse revolutie in, die wij bedoelen. Zij zal ons een nieuwe eenheid brengen hierdoor, dat zij ons allen wederom in het hoogste verbindt. Dit hoogste nu zal echter niet enkel schijnbaar maar in werkelijkheid het hoogste zijn. Het zal weer worden datgene, waarvoor al het andere op den achtergrond treedt, een onmetelijk element dus van geestelijke democratie. Daardoor wordt, om ons voorloopig nog aan de gebruikelijke kategorieën te houden, de straatveger met den millionair en de meest ongeletterde boer met den professor wezenlijk cultureel gelijk gesteld. De revolutie, die wij bedoelen, zal n.l. ook juist daarin bestaan, dat zij het hoogste tot algemeen goed maakt, dat dit wederom een eenvoudig-groote, voor ieder die er ontvankelijk voor is gelijk toegankelijke zaak wordt. Het zal wederom worden als licht, lucht en zonneschijn, in den zin van die profetische voorspelling van het Nieuwe Verbond, waar niemand meer tot den ander zegt: „Ken den Heer", maar allen Hem kennen, klein en groot, waar dus

geen onderscheid meer is tusschen theologen, priesters en leeken, maar allen even onmiddellijk uit Gods Hand de kennis aanvaarden, die boven alle kennis en alle „cultuur" uitgaat.

Deze hoogste en toch meest onmiddellijke vorm van geestelijkheid zal ook in een g e m e e n s c h a p s l e v e n tot uitdrukking komen. Wij kunnen dit k e r k noemen, zonder ons daarmede nog aan een eenmaal vastgesteld begrip daarvan te willen binden. Gij kunt daarbij denken aan vrije gemeenschappen van religieus gelijkgezinden of ook U de verhouding zoo voorstellen, dat de religieuse overtuiging en gezindheid zonder s p e c i a l e vormen de ziel is van alle andere leven en van alle sociale gemeenschap — wat het ideaal is! In ieder geval zal zij de menschen samen brengen in den hoogsten vorm van democratie.

De andere vorm van geestelijkheid die wij voorstaan is de k u n s t. Ook zij is een bijzondere wijze om van de waarheid te getuigen. Ook zij ontsluit den zin van het leven, van het Al en van den mensch. Zij doet het evenwel niet in begrippen maar in beeld en gelijkenis. Daarmede wordt ook zij o n m i d d e l l i j k. Maar, wel te verstaan, ook zij alleen dan, wanneer zij niet ontaard is. Zij mag niet van haar levenssamenhang, van God en het Volk, losgescheurd, haar eigen wegen gaan. Anders wordt zij een moeilijk te begrijpen, willekeurige zaak. Zij wordt dan een zaak van de rijken of van de aestheten, van een k l a s s e dus, daardoor ook een element van scheiding in plaats van verbinding. Daarom verwachten wij uit de algemeene revolutie van de cultuur er ook een van de kunst. Zij zal wederom worden een uitdrukking van den zin waaruit de gemeenschap leeft. Zij zal aan dat ideaal uitdrukking geven, dat a l l e n verstaan en zij zal het zoo tot uitdrukking brengen, dat zij het daarmede in zekeren zin schept. Want dat is de voornaamste taak van de kunst. Hare koninklijke v r i j h e i d zal ook zij daarbij niet verliezen, integendeel, zij zal eerst recht vrij zijn, maar geheel als van zelf zal zij door de nieuw gewonnen levenseenheid gegrepen en omhoog gedragen worden. Zij zal uitspreken wat de anderen niet zeggen kunnen en hen daardoor bevrijden, sterken, bezielen; zij zal de vertolkster van alle hooge verwachtingen zijn en de medestrijdster van elk groot geloof — en in alles een v o l k s z a a k, een zaak van de gemeenschap en niet alleen van een kleinen kring van zeker niet altijd door den genius uitverkorenen; geen luxe maar dagelijksch brood — cultuur in grooten stijl.

En nu ten slotte de wetenschap en de philosophie, die wij kortheidshalve altijd daarbij nemen. Wat hebben zij te beteekenen in dit geheel, d.w.z.: wat is dan hun eigenlijke zin? Blijkbaar slechts deze eene: ook langs dezen weg moet de levensverheffing tot den geest geschieden. Dat gebeurt weer in anderen vorm dan in religie en kunst. De waarheid deelt zich hier niet meer door symbool en gelijkenis mede maar door het logische begrip. Hier ontbreekt de onmiddellijkheid, die de religie en de kunst eigen zijn. Wel bestaat er een opvatting van de philosophie, naar welke het haar taak is niet alleen door het orgaan van het begrip de gegeven ervaringswereld te ordenen maar door intuïtie, d.w.z. door onmiddellijk schouwen, uit het absolute zelf te putten. Daardoor zou philosophie in de nabijheid gebracht zijn van religie en kunst. Zij zou eigenlijk bemiddelaarster worden tusschen deze en de wetenschap in engeren zin. Deze zou wat de philosophie onmiddellijk had geschouwd hebben uit te werken tot begripmatige kennis, en omgekeerd gene het door de wetenschap uitgewerkte materiaal door de intuïtie met de bron der waarheid hebben te verbinden.

Of men hiermede instemt of niet, in ieder geval staat één ding vast: wetenschap (philosophie nu weer inbegrepen) heeft tot doel met haar eigen middelen den zin des levens te doorlichten en hem dan, wat vooral niet vergeten moet worden, te helpen verwerkelijken. Zij is dus in den hoogsten zin een dienares van den mensch. Wederom zijn wij bij het humanisme aangekomen. Wetenschap is niet een soort geheimzinnige macht, die uit een mystieke tempelhal te voorschijn komt, maar zij is een bijzondere vorm van de in den enkelen mensch en ook in de menschelijke gemeenschap levende behoefte, om tot den geest door te dringen en van den geest uit klaarheid te verkrijgen over den mensch en over de wereld. Zij is een van de vormen, waarin de mensch in den hoogsten zin zich van zich zelf bewust wordt. Daarom bestaat er niet een wetenschap op zich zelf. Daarom kan wetenschap evenmin van religie en kunst worden losgemaakt als van het leven der gemeenschap. Is deze losmaking een feit, dan volgt ook haar verval. Dan wordt zij doelloos, willekeurig, intellectualistisch, specialistisch, vervalt in het quantitatieve, verliest de ziel, wordt onvruchtbaar en ziek. Zij moet opgroeien uit het brandend interesse van den mensch — zijn volledig interesse, van het meest materieele tot het meest geestelijke toe; zij moet een

menschelijken zin hebben, anders kan zij ook niet een goddelijken zin hebben. Er bestaat geen wetenschap, die geheel zonder vooronderstellingen is en volmaakt objectief. Alle wetenschap rust op zekere geestelijke grond-onderstellingen, die hunnerzijds gegrond zijn in een wereld van het absolute. Van hier uit stroomt het leven haar toe. Zij grijpt dit echter aan van uit den nood en de verwachting van het menschelijke hart en van de menschelijke gemeenschap.

Dat is wat men het pragmatisme van de wetenschappen noemen kan. Niet voor niets heeft men daarmede het begrip humanisme verbonden. Een wetenschap voor zich zelf, gelijk velen haar zich droomen, is een Moloch, aan welken de mensch wordt opgeofferd, een abstracte, vreemde, willekeurige macht. Wetenschap moet, wil zij den mensch menschelijk maken, zelf menschelijk zijn; zij moet den mensch aangrijpen bij zijn menschelijke vragen, behoeften, nooden en daarmede gaan tot het licht van den geest en van de waarheid, om hem vrij, sterk en goed te maken. En wederom komen wij tot het resultaat dat slechts het existentiëele denken een werkelijk denken is, al het andere maar een spelletje; dàt alleen godsdienst, al het andere afgodendienst. Ware wetenschap is godsdienst en menschendienst en slechts uit godsdienst en menschendienst ontstaat ware wetenschap.

Maar ook het idealistisch postulaat dat er maar één wetenschap bestaat komt wederom tot zijn recht. Want wat is de gezamenlijke wetenschap zoo begrepen anders dan éénzelfde trachten den zin des menschen op deze wijze te begrijpen? Het vaksysteem verdwijnt weer; de zoogenaamde vakken worden, gelijk men terecht zegt, tot twijgen — zeggen wij, tot twijgen en takken van den éénen boom. De geheele wetenschap is een bepaalde manier waarop de mensch tot zich zelf komt (wereld- en Godskennis inbegrepen!), zij is een levend organisme en slechts waardevol als geheel.

En nu, geachte vergadering, vraagt gij mij misschien, wat ik met deze laatste uitweidingen eigenlijk voor heb. Ik antwoord, dat daarmede m.i. de grondslag voor het nieuwe opvoedingsideaal — laten wij het nu maar in eens zeggen: voor de volkshoogeschool — wezenlijk gelegd zou zijn. Voegen wij daar alleen nog aan toe wat over de arbeidscultuur gezegd is. Deze verschijnt ons n.l. eerst nu in het juiste licht. Want geheel deze vergeestelijking, die wij ons nu hebben voor-

gesteld, is noodig, wil zij een arbeidscultuur kunnen zijn in den zin waarin wij haar bedoelen. Maar wij vergeten nu ook niet, dat deze arbeidscultuur tegelijk in democratischen en socialistischen geest moet zijn. Dat beteekent, dat ieder lid van de volksgemeenschap bij den arbeid gelijkberechtigd is, gelijkberechtigd in den zin van het zuiver democratisch beginsel, hoewel dan ook niet gelijkberechtigd in den zin van de vervlakking. Ieder lid is — principiëel gesproken — in wezen op gelijke wijze in het werk betrokken. Het is burger, niet onderdaan van den arbeidsstaat. Het moet den geheelen zin van den arbeid in zich opnemen, wil het van dezen zin uit handelen, ook al ware het naar buiten het meest bescheidene werk, ja dan eerst recht. Zoo alleen kan er van een werk sprake zijn, van beroep in den hoogsten zin en zoo alleen van liefde tot den arbeid en trouw in het kleine als in het groote. Ieder lid der volksgemeenschap moet dus principiëel gelijk aandeel hebben aan de vergeestelijking, die nu eenmaal tot de arbeidscultuur behoort. Het behoort tot het arbeidssocialisme en tot de arbeidsdemocratie van het socialisme en de democratie van geheel de geestescultuur.

En daarmede zijn wij wederom bij de Volkshoogeschool aangekomen en kunnen wij haar idee ontvouwen.

Zij is n.l. — laat ons dat met nadruk vaststellen — een idee of een beginsel. Dus niet een gebouw, op welks gevel de naam „Volkshoogeschool" geschreven staat, noch ook een bepaalde inrichting, maar een nieuwe oriënteering van de geheele volksontwikkeling en volkscultuur. Deze, niet een bepaalde soort van „school", hebben wij nu in bijzonderheden te bespreken.

Wilt gij deze nieuwe oriënteering in geheel haar revolutionaire draagwijdte verstaan, dan moet gij U al onze schoolgebouwen van af de bewaarschool tot aan de universiteit toe, omvergeworpen denken, natuurlijk alleen in overdrachtelijken zin. Geen steen daarvan mag op den anderen blijven. Het is een nieuwe tempel, die gebouwd moet worden, een veel schoonere dan de oude was, die evenwel onzichtbaar, niet van steenen gemaakt is.

Een belangrijk deel van deze nieuwe oriënteering, een van de grondsteenen van den nieuwen tempel, hebben wij reeds leeren kennen: het is dat, wat wij democratie en socialisme der geestescultuur genoemd hebben, wat men echter met een daarvoor reeds gebruikelijk devies b e s c h a v i n g s c o m m u n i s m e noemen kan. Hoogste beschaving zal op geen wijze meer voorrecht van een klasse zijn en bovendien zelfs nog aan bezit gebonden, maar algemeen goed, een der vanzelf sprekende menschenrechten. Het is nu wel duidelijk, welk onderscheid bestaat tusschen dit beginsel, zooals wij het verstaan, en de populariseering der wetenschap, die men veelal met de volkshoogeschool verwart. Het is een tweeledig onderscheid: bij ons zal het niet erom gaan, dat sommigen slechts van hun overvloed iets afstaan maar zoo, dat de anderen toch niet veel rijker misschien in den grond eerder armer worden; van den beginne af aan is gelijkheid vooropgesteld. Allen worden rijk. Dat hangt echter nauw tezamen met het tweede onderscheid: wij hebben een nieuwe opvatting van het wezen der beschaving, een nieuw beschavingsprincipe.

Daarmede is ook het gevaar van oppervlakkigheid van de baan. Wel niemand zal den moed hebben ons te verwijten, dat onze opvatting tot een vervlakking van de w e t e n s c h a p zou leiden. Immers zij brengt alle weten terug tot de laatste en diepste bronnen, tot God en den mensch; zij laat alle wetenschap zich voeden aan de laatste en grootste vragen van den mensch; zij neemt die als aanwijzing van des menschen zin; legt er den nadruk op, dat zij steeds opnieuw uit de bron van het Absolute putten moeten en geeft daarom de philosophie, als datgene, hetwelk telkens weer alle weten tot zijn laatsten zin en oorsprong terugvoeren en van hieruit bevruchten en vernieuwen moet, weer haar oude koninklijke plaats terug. Mij dunkt, een v e r h o o g i n g en v e r d i e p i n g van de wetenschap zou het gevolg van onze opvatting kunnen zijn. Op een nieuwe manier brengt zij in de nabijheid van de religie.

Maar ook voor een vervlakking van de v o l k s z i e l zou men door deze nieuwe oriënteering bezwaarlijk kunnen vreezen. Want nu gaat het er op geen wijze meer om zoovelen mogelijk zoo snel mogelijk een zoo groot mogelijke hoeveelheid kennis te brengen, maar om de onderdompeling van ieder afzonderlijk lid der volksgemeenschap in den Zin, welken zij dient, in de geestelijke wereld, die tot de arbeidscultuur behoort. Met de klasse der beschaafden verdwijnt ook die der halfbeschaafden;

zij zijn kinderen van hetzelfde foutieve beginsel en moeten met dit ophouden te bestaan. Er ontstaat een aristocratiseering van het volksleven. Er komt een hoogere zin en stijl in. Ware democratie is immers niet anders dan uitbreiding der aristocratie van de weinigen tot de velen, zoo mogelijk tot allen.

Daarbij moet één ding niet vergeten worden: onder hooger geestesleven verstaan wij nl. niet meer alleen het weten. Daartoe behooren ook religie (in den ruimsten zin) en kunst, beide als zoodanig gedacht, die wederom zaak van allen geworden zijn in den bovenbedoelden zin. Aan het weten wordt daardoor iets ontnomen van zijn al te groote aanspraken. Het verliest daar echter niets bij maar wint slechts; het wordt in plaats van afgodendienst godsdienst.

Onze bedoeling is dus dit: het beginsel der volkshoogeschool is dat de wereld des geestes in al hare deelen allen gelijkelijk toegankelijk zij — democratie, socialisme, communisme van het geestelijk bezit.

Nu vraagt gij mij echter — misschien wat ongeduldig — naar de middelen, naar de organen van deze nieuwe cultuur en ontwikkeling, of met één woord, naar de school. Hoe zal in dit verband de school zijn? Het zou misschien systematisch juister zijn eerst nog eenige andere vragen te behandelen, maar ik wil Uw ongeduld tegemoet komen en eerst deze beantwoorden; voor de andere zal dan ook nog wel gelegenheid zijn.

Wanneer wij dus nagaan, welke rol de school in ons nieuwe systeem zal hebben, dan moet ik U nogmaals verzoeken wat ons nu als school voor oogen staat voorloopig uit het hoofd te zetten. Want de school-afgod, die wij in het nu voorbijgaande zoogenaamde cultuurtijdperk onder ons hebben opgericht en die een van onze vereeselijkste tyrannen geworden is, moeten wij geheel en al omverwerpen. Zeggen wij dus in tegenstelling met het woord, dat ons in dezen tijd heeft beheerscht: „zooveel mogelijk school!" —: „Zoo min mogelijk school!"

Dat klinkt nu, geachte vergadering, sterk naar Rousseau, ja naar barbarendom, naar primitief boerenbestaan of mijnentwege naar Diogenes in de ton, daarbij naar luiheid en domheid. Echter slechts in de ooren van menschen, voor wie geest en cultuur onmiddellijk verbonden zijn met de voorstelling van een schoolbank. Wij onzerzijds bedoelen niet afname maar toename van geest, niet een terugvallen in maar een uitstijgen uit

de barbaarschheid en ook niet algemeene luiheid, zeker ook niet schoolwerk tot elf en twaalf uur, maar daarvoor in de plaats een meerderen lust tot scheppenden arbeid. Er zijn helaas menschen genoeg onder ons, die het voor juist en normaal houden, wanneer een mensch den geheelen dag in de school zit, en voor afbreuk aan het ideaal, wanneer hij soms ook onder het bereik van het schoolmeestersoog uit bij die niet geheel te negeeren ouders met hun aanmatigende pretenties zou zijn en die zich enkel met de gedachte troosten kunnen, dat zij daar tenminste tot het naar bed gaan toe schoolwerk hebben gemaakt en misschien ook nog daarvan droomden. Ik kom er rond voor uit niet tot deze lieden te behooren, veeleer tot hen, die zich erover verwonderen, dat menschen, die toch geneigd zijn over beperking van de persoonlijke vrijheid te klagen, wanneer men de winkels om zeven uur en de café's om elf uur sluit, dit systeem der huidige school verdragen, dit apparaat van slavernij voor kinderen en ouders, deze machinerie, die waarachtig niet beter is dan die van het moderne industrialisme, waarmede zij zoo nauw tezamen hangt .Dat dit geheele schoolsysteem moge worden verbroken, dat deze slavernij moge ophouden, is inderdaad mijn innigste wensch. Van harte begroet ik een door den rechten geest gedragen en zuivere doeleinden nastrevende politieke en sociale omwenteling, maar, als het kan, nog inniger hartstochtelijker verlang ik naar een paedagogische revolutie.

Maar, gelijk gezegd is, niet in dien zin dat alleen een kwade zaak wordt afgebroken maar dat iets beters daarvoor in de plaats wordt gesteld. Dit betere denk ik mij als volgt:

Wij zullen veel minder scholen hebben in den tegenwoordigen zin maar in plaats daarvan zal de geheele cultuur meer van zelf „school" zijn. Ook hierin zullen wij het loketjessysteem te boven komen en een grootere levenseenheid nastreven. Zoo min mogelijk opvoeding op zich zelf in den vorm van een afzonderlijke opvoedingsorganisatie en daarvoor in de plaats alle leven veel meer dan tegenwoordig doortrokken van cultuurwaarde en cultuurstijl. Zoomin mogelijk kunst op zich zelf als iets aparts en daarvoor in de plaats zooveel mogelijk kunst als grondelement van alle leven. Zoomin mogelijk religie op zich zelf als een afzonderlijke zaak, die voor zich zelf waarde meent te hebben en zich zelf aankweekt, en daarvoor in de plaats zooveel mogelijk religie in alle leven en zooveel mogelijk gemeenschap in het Allerhoogste door

het orgaan van alle andere menschelijke gemeenschap. Dat is de levenseenheid van het Godsrijk, waarnaar wij streven moeten.

De arbeidscultuur nu, die wij bedoelen, zou n.l. dezen cultuurstijl en beschavingswaarde moeten hebben. Zij zou vanzelf opvoeding, ontwikkeling zijn. Zij zou den mensch brengen in een gemeenschap en hem voor deze opvoeden. Zij zou hem een levensideaal geven, een levenszin, een levenswerk. Zij zou hem van alle kanten met een geestelijke atmosfeer omgeven. Ook stellen wij voorop, dat alle cultuurgoederen in zekeren zin gemeengoed, openbare zaak en voor allen toegankelijk geworden zouden zijn, waarvan tot nu toe slechts de eerste beginselen voorhanden zijn.

Daarbij zou dan ook nog een ander uiterst gewichtig iets moeten komen. Van alle menschen, zeer in het bijzonder echter van de jeugd, zou het al te zware arbeidsjuk van het nu afloopende tijdperk zijn weggenomen. Van deze verwachting hebben wij in den achturigen werkdag reeds een mooi stuk verwerkelijking, dat nog meer belooft. Een algemeene verlossing van de roede des drijvers, die nu over ons allen is, zou een herademing voor de ziel en daarmede een opleving van nieuwe energie tot leeren, onderzoeken, opnemen en scheppen te weeg brengen. Van de jeugd in het bijzonder zou de noodzakelijkheid afgenomen zijn spoedig klaar te komen om den kost te kunnen verdienen. Zij zou weer jong kunnen zijn, zou ruimte verkrijgen om zich te ontwikkelen en te groeien, tijd voor spel en droom. Het toekomstland, dat uit de sociale omwenteling voortkomen moet, zou een m e n s c h e nland zijn maar heel in het bijzonder een j e u g d-en k i n d e rland. Wij zou den allen wederom tijd krijgen en daarmede eeuwigheid en wij zouden weer tijd krijgen, juist omdat wij wederom eeuwigheid zouden hebben.

Tot jeugd- en kinderland behoort in het bijzonder de f a m i l i e. Van menig staatsabsolutist in het burgerlijk en van menigen maatschappij-absolutist in het socialistisch leger is het de meening, dat de familie zich zooveel mogelijk zou moeten oplossen. Mij zweeft het tegenovergestelde ideaal voor oogen. Het geheele volksleven zou van staat en maatschappij in het afgetrokkene meer familie moeten worden; datgene echter wat wij in engeren zin familie noemen, veel meer dan sinds lang het geval is, middelpunt van arbeid, religie, opvoeding. Zeker behoeft het gezin van tegenwoordig, het huwelijk inbegrepen,

nog belangrijke veranderingen en wij zouden zeker de laatsten zijn, die een woord zouden willen spreken voor welken geborneerden familiegeest ook, voor een familiecultus of zelfs familieslavernij — het moet een v r ij e familie zijn. Maar het familiebeginsel moet binnen deze grenzen slechts des te meer steeds tot zijn recht komen. Maar dan zal ook de familie het recht dat zij op het kind heeft weer veel sterker doen gelden dan nu. De school zal in een sociaal hervormde maatschappij niet meer een noodtoestandsinrichting behoeven te zijn als tegenwoordig. Het huisgezin zal weer meer school worden. Er zal n.l. weer een huisgezin z ij n! En daarin een van het slavenjuk van het huidig maatschappelijk stelsel bevrijde c u l t u u r. Daarmede echter komen wij bij P e s t a l o z z i, wiens ideaal in geen enkel opzicht was de schoolkazerne met den veertienurigen werkdag, maar de moeder als opvoedster te midden van een van den vader- en moedergeest van God en mensch doortrokken volksgemeenschap.

In dit verband stellen wij datgene wat wij onder s c h o o l i n d e n e n g e r e n z i n verstaan. Ik neem n.l. aan, dat een school als afzonderlijke organisatie toch nog in zekeren zin noodwendig is. Ook al zou het ideaal zijn dat deze zich geheel zou oplossen in het algemeene element van opvoeding en ontwikkeling, dat zich uitstortte over geheel het gemeenschapsleven, dan zou men toch voor een afzonderlijke organisatie nog wel practische noodzakelijkheden kunnen doen gelden. In ieder geval zou zij noodig zijn als o v e r g a n g, als langzame toenadering tot het ideaal. Men zou kunnen aanvoeren, dat huis en werkplaats (om het maar precies te zeggen) toch niet alle geestelijke en andere middelen zouden bezitten, die voor een volledige ontwikkeling van den jongen mensch noodig zouden zijn en dus een aanvulling in ieder geval gewenscht zou blijven. Zich een toestand te schilderen, waarbij deze noodwendigheid zou komen te vervallen, ware phantastische utopie.

Dat zal alles waar zijn. Wij kunnen ons het geval echter ook zoo denken, dat het zich niet als een afval van het ideaal aan ons voordoet. Wij kunnen wat wij onder school verstaan opvatten als een noodzakelijk onderdeel van de volksgemeenschap, n.l. als de g e m e e n s c h a p v a n d e j e u g d, die om zoo te zeggen een voorspel vormt van de volksgemeenschap der volwassenen. Het kind, de jonge mensch toch, behooren werkelijk niet alleen in het gezin, zij behooren ook in de grootere gemeenschap, die van het volk en die van de

menschheid, ja die van het Rijk Gods, gelijk ook de arbeidsgemeenschap boven het gezin uitreikt. Zoo zal ook de opvoeding der jeugd eerst in deze grootere gemeenschap voleindigd worden. Hier verkrijgt zij nog een element, dat het gezin haar niet kon geven. Aan de andere zijde echter vormt de jeugd een wereld op zich zelf, die ook als zoodanig tot haar recht moet komen, in haar eigen stijl, in afzonderlijke vormen. Ook daaruit volgt de eisch van een afzonderlijke gemeenschap der jeugd, van een school dus in onzen zin.

Zoo zijn wij dan gekomen tot de school, d.w.z. tot datgene, wat wij met dezen naam mogen aanduiden, wanneer wij het van verkeerde associaties hebben ontdaan.

En nu willen wij, met terzijdestelling van allerlei vragen, die zich thans opdringen, als die naar organisatie en methode van deze scholen, ons bezig houden met de volgende: wat is van deze school het motief, welke haar taak? Wij hebben haar reeds aangegeven: zij moet lid en voorspel van de volksgemeenschap zijn. Dat wil echter zeggen, dat zij de cultuur der gemeenschap in zich heeft op te nemen. En wat voor cultuur dan?

Ik antwoord onmiddellijk: de arbeidscultuur — dit woord wederom genomen in den ruimsten en diepsten zin. De jeugd moet worden ingeleid in den arbeid der volwassenen. Zij moet dien arbeid leeren, moet zich daarop voorbereiden. Dat heeft den engeren zin, dat ieder jong mensch zich voor het een of ander afzonderlijk werk opleidt, maar ook den ruimeren zin, dat hij ingroeit in den gezamenlijken arbeid der maatschappij, haar beteekenis en haar organisme leert verstaan en den nog wijderen, dat hij hare taak, hare idealen leert kennen en tracht door te dringen tot de algemeene beteekenis van den mensch en van de wereld.

Wij zullen dit programma later nog iets verder uitwerken en eerst de draagwijdte van het beginsel waarop het rust nader onder de oogen zien. Het is dus de arbeidscultuur, die deze school tot stand brengt. Haar uitgangspunt en vaste grond is niet een weten op zich zelf en haar doel niet een zoogenaamd algemeene ontwikkeling, maar zij gaat uit van den arbeid tot den arbeid — altijd in den hoogsten zin van het woord. Deze arbeid echter is die van het volk, de gemeenschapsarbeid. Anders gezegd: het gaat om de bemoeiingen, idealen, nooden, verwachtingen juist van deze gemeenschap, die harerzijds wel heenwijst naar de grootere gemeenschap van menschheid en

Godsrijk, maar in de eerste plaats toch iets concreets en individueels is. En het gaat om een zaak van het heden, niet om geschiedenis, hoe gewichtig geschiedenis indirect voor deze zaak ook worden kan.

Daarmede heeft, om een voor ons bijzonder belangrijke gevolgtrekking naar voren te brengen, de beheerschende positie, die de o u d h e i d had voor onze hoogere en daarmede voor alle ontwikkeling, afgedaan. Het is niet in te zien, waarom onze jonge mannen en vrouwen, om datgene te worden wat zij als kinderen van dezen tijd en leden van onze volksgemeenschap worden moeten, juist door de school van de Grieken en de Romeinen heen moeten gaan en zich het belangrijkste deel van hun jeugd en daarmede misschien van het geheele leven met Grieksch en Latijn moeten ophouden. Ons staan andere dingen toch veel nader, vooral het heden en wat daarmee meer onmiddellijk samenhangt dan Athene en Rome. Niet dat Athene en Rome voor ons niet van gewicht zouden blijven, maar men kan ze op andere wijze en vermoedelijk veel beter leeren kennen dan door ons hedendaagsch systeem. Ook het grondig leeren kennen van Latijn en Grieksch heeft zijn goede reden. Het is goed en noodig, dat er menschen zijn, die dit doen. Er moet gelegenheid zijn hiertoe en wij komen daar nog op terug. Iets juists is er zeker ook in wat men sedert eeuwen steeds weer herhaalt over het geestelijk belang van het leeren der oude talen, alleen acht ik het een sprookje het belang daarvan zóó hoog te schatten, als men gewoonlijk doet, waarbij dan nog de verwarring mee doorloopt, dat men wat deze studie in het allergunstigste geval uitwerken k a n, voor regel houdt, terwijl het slechts bij hooge uitzondering voorkomt — en voor een sprookje houd ik het ook, dat deze voordeelen niet door iets anders zouden zijn te vervangen, dat er rijkelijk tegen op zoude wegen. En wanneer wij dan geen Grieken en Romeinen worden, nu, dan zijn wij dat niet en worden dat ook niet, op g e e n manier. Een inleiding in de oudheid echter zou in ieder geval noodig en mogelijk zijn.

Want nu herhaal ik het reeds vroeger gezegde en verklaar, dat het mijn wensch is, dat de oude wereld weer veel meer tot ons zal spreken dan sedert lang. Het beste daarvan moet gemeenschappelijk bezit worden van zoovelen mogelijk, het moet volksbezit worden. Zoowel de Grieksche philosophie en kunst, als ook haar poësie en letterkunde. Dat dit geen utopie is bewijzen ons de Deensche volkshoogescholen. Homerus, Sopho-

cles en Plato moeten in boerenwoningen en herdershutten gelezen worden!

„Horribile dictu![1]) en in welke taal dan? Soms in vertalingen?" Ja, antwoord ik, in vertalingen. Als iemand die over het algemeen slechts als het niet anders kan vertalingen leest en zich zoo eenigszins mogelijk houdt aan het origineel (wat nogal veel voorkomt) zeg ik na lang tegenspartelen: liever, veel liever is het mij, dat de werken der klassieken in vertalingen worden gelezen dan in den grondtekst — in het geheel n i e t gelezen. Dat het laatste algemeene regel is en zelfs ook bij zoogenaamd klassiek ontwikkelden is een openbaar geheim. Waarom zouden wij dan vasthouden aan dezen schijn van kennis der antieke litteratuur die men eigenlijk niet heeft? Wij hebben overigens al genoeg zwendelarij. Wel allerminst zouden de oude Grieken er pleizier van hebben, zij, die zoo gesteld waren op intellectueele eerlijkheid en die zelf een zoo eigenaardige, nationale en onnavolgbare cultuur hadden.

Het is mijn vaste overtuiging, dat bij afschaffing van het tegenwoordige systeem het groote van de oude wereld weer veel sterker op onze cultuur inwerken zou. Denk maar aan de analogie met de I n d i s c h e cultuur. Het geestesleven van Indië heeft in den loop van de laatste eeuw een steeds toenemenden invloed op het onze verkregen. Het heeft, om een voorbeeld te geven, in den vorm der philosophie van Schopenhauer en zijn volgelingen maar ook als theosophie in velerlei vorm een invloed verkregen, die zeer zeker nog steeds toenemen zal. En dat zonder Sanskrit voor iedereen! Gelooft gij echter, dat het zoover gekomen zou zijn als een groot gedeelte van onze jeugd een groot deel van haar levenskracht had moeten verbruiken voor Sanskrit en Sanskrit-dialecten en in Sanskrit goede of slechte cijfers zou hebben moeten behalen? Of, om een nog doeltreffender voorbeeld te geven: heeft soms het allergewichtigste boek der Westersche wereld, het Boek der boeken, in de oorspronkelijke taal het meest uitgericht?

Echter juist de analogie met den invloed der Indische cultuur brengt ons nog tot een verdere opmerking.

Wanneer wij ons erover verheugen, dat de Indische cultuur een niet geringen invloed op het Westen heeft verkregen, meenen wij daarmede nog niet, dat wij Indiërs zouden moeten worden. De rol der antieke beschaving werd echter, vooral sedert

[1]) Verschrikkelijk om te zeggen.

het door Winkelmann gevestigde Nieuw-humanisme, doorgaans zoo opgevat, dat de jeugd van onze hoogere scholen door haar met den geest van het Grieken- en het Romeinendom zou worden doordrongen, waarbij het foutieve van dit ideaal reeds daaraan duidelijk wordt, dat Griekendom en Romeinendom twee geheel verschillende werelden vertegenwoordigen.

Daartegenover is nu wel te zeggen, dat het antieke ideaal voor ons naar zijn eigenlijke bedoelingen heeft afgedaan en zijn invloed groote g e v a r e n met zich brengt. Het wortelt in een religie, die niet de onze is, maar ook in sociale voorwaarden, die ongeveer het tegendeel zijn van wat ons als ideaal voorzweeft. De antieke cultuur rust gelijk wij meermalen hebben aangetoond op slavernij. Zij is voorrecht van een klasse en is in geheel haar wezen daardoor bepaald. Zij minacht den handenarbeid en maakt daardoor tusschen dezen en den geestesarbeid die kloof, die wij moeten te boven komen. Zij verheerlijkt zekere idealen, die wij op het oogenblik ten sterkste bestrijden, b.v. het nationalisme, den oorlog en oorlogsheldendom. Nu vraag ik echter: wat voor zin heeft het onze jeugd zoo sterk te binden aan een wereld, die wij voor gevaarlijk moeten houden? Wanneer wij toch daarnaast onze moderne, op den bodem van het christendom gegroeide idealen vasthouden, dan brengen wij slechts die tweespalt in ons leven, die het tegendeel is van ware beschaving.

Het geschiedt dus in naam van ons gemeenschappelijk cultuurideaal, wanneer wij de plaats, die de zoogenaamde antieke beschaving tot nu toe in onze opvoeding gehad heeft, willen doen vervallen. Wij willen haar een invloed geven, ja zelfs een grooteren dan tot nu toe, maar in een geheel anderen zin.

Valt echter deze plaats der antieke beschaving in den huidigen zin weg, d a n v e r v a l t o o k — wederom horribile dictu! h e t g y m n a s i u m. Ja, en dat m o e t naar onze meening. En ook de h e d e n d a a g s c h e universiteit — ik zeg met opzet: de hedendaagsche — moet wegvallen en over moet blijven — let wel, de Volkshoogeschool. Dat wil zeggen: E r m o e t m a a r é é n s c h o o l z i j n v o o r h e t g e h e e l e v o l k e n d e z e m o e t v a n d e l a a g s t e t o t d e h o o g s t e t r a p p e n g a a n.

ZEVENDE VOORDRACHT.

Nog slechts é é n e school voor het geheele volk! Dat was het resultaat, tot hetwelk wij de laatste maal kwamen. Hoe kan dat bedoeld zijn?

Wanneer wij nu ertoe overgaan een schets van de nieuwe school te geven moeten wij twee dingen bedenken.

Ten eerste: wij kunnen ons hier natuurlijk niet ten doel stellen de organisatie, taak en methode van deze nieuwe school tot in bijzonderheden aan te geven. Dat zou op zich zelf reeds een fout zijn. Want wanneer op welk levensgebied ook een vernieuwend beginsel optreedt, moet men niet probeeren, dat maar dadelijk tot een volmaakt model uit te bouwen, dat dan tot in de kleinste bijzonderheden zou moeten worden verwerkelijkt. Zulk een model zou een kunstvol gebouw kunnen zijn maar licht worden tot een mausoleum van het beginsel. Veeleer is het te verstaan als een levende kiem, die langzamerhand uitgroeit tot een organisme, en wel zoo dat dit er veelal geheel anders uitziet dan zulk een vooraf opgestelde constructie. Het is een nieuwe z i e l, die zich haar lichaam bouwen gaat. In het licht daarvan moet het werk begonnen worden en het komt geheel overeen met onze paedagogische grondopvatting, wanneer wij aannemen, dat het zelfs in het werk eerst zijn beteekenis ten volle onthullen zal. Het is dan ook altijd verkeerd, wanneer men van een nieuwe beweging verlangt, dat zij dadelijk precies zal kunnen aangeven, hoe zij er in haar verwerkelijking tot in alle onderdeelen uit zal zien. Maar ook afgezien daarvan zouden wij geen uitvoerige uiteenzetting van de nieuwe school willen en kunnen geven. Want ons oogmerk is gericht — ook wederom in overeenstemming met ons beginsel van het existentiëele denken — op dat deel van ons opvoedingswezen, dat ons het eerst aangaat, n.l. de U n i v e r s i t e i t en wel de n i e u w e U n i v e r s i t e i t en — voegen wij er aan toe — de s t u d e n-

t e n en wel de n i e u w e studenten. Dus kunnen algemeene besprekingen alleen deze bedoeling hebben ons den zin van het geheel duidelijk te maken, opdat het onderdeel waarop ons nadenken zich in het bijzonder richt zich daarnaar oriënteere. Ook ligt het in de consequentie van het gezegde, dat wat wij over den uitbouw van den nieuwen school zeggen, slechts é é n e mogelijkheid biedt naast welke andere mogelijkheden zijn.

In de tweede plaats echter moet ik ter vermijding van misverstand het vanzelf sprekende toch uitspreken, dat het gaat om het i d e a a l, dat wij nu eerst uiteen zullen zetten. Het is dus niet iets, dat morgen of overmorgen door een overheid of een comissie kan worden in elkander gezet, maar een programma voor een langdurigen arbeid en veel strijd. Hoe de overgang tot de verwerkelijking zal moeten worden gemaakt en welke de eerste schreden daartoe zullen zijn zal ons later bezig houden.

In dezen zin dus stellen wij ons de vraag, hoe wij ons deze é é n e school denken.

1. Allereerst zou ik U willen voorstellen wat wij de nieuwe school noemen in twee elkander in wezen verschillende h o o f d d e e l e n te splitsen.

Het eene deel zou zijn, wat wij **beroepsschool** zouden kunnen noemen. Wij gaan daarbij van de vooronderstelling uit, dat in de sociale gemeenschap, die wij als grondslag der nieuwe beschaving aannemen, ieder jong mensch, het meisje evengoed als de jongen, een of ander beroep zou moeten leeren en wel allereerst een, dat zou moeten gerekend worden tot de voor het leven der gemeenschap volstrekt noodzakelijke. Voor dit beroep zou hij in het bijzonder moeten worden ontwikkeld. En dit nu in nauwsten samenhang met de bekwaming tot het beroep zelf g e d u r e n d e de uitoefening ervan, zoodat niets geleerd zou worden, dat niet onmiddellijk t o e p a s s i n g zou vinden, veeleer en beter nog, dat niets geleerd zou worden, wat zich niet door het w e r k als noodzakelijk te weten en te kunnen had bewezen. Deze school zou dus in den grond niet anders zijn, dan een deel van de beroepsscholing, de zoogenaamde leer. Daarvoor zou in een nieuwe maatschappij voldoende ruimte verschaft worden, terwijl men tegenwoordig nog veelal moeizaam om de vrije uren voor de beroepsscholing vechten moet.

De andere school echter, waarover wij zoo straks zullen hebben te spreken, zou daardoor ten zeerste worden ontlast en wel met betrekking tot stof en methode. Al het t e c h n i s c h e in den ruimsten zin van het woord, alles, wat alleen voor beroep en bedrijf waarde heeft, zou komen te behooren tot de beroepsschool. Ook voor het landbouwbedrijf zou daarvoor een vorm moeten gevonden worden en zou zich ook gemakkelijk een vorm laten vinden. Slechts worde nog opgemerkt, dat deze school als gelegenheid tot meerdere bekwaming in het beroep zich even goed zou moeten uitstrekken over het geheele leven als de andere school.

Het andere willen wij de **c u l t u u r s c h o o l** noemen. Zij beoogt enkel en alleen het hoogste beschavingsdoel: den m é n s c h zelf in zijn geheel, zijn ontwikkeling door de inleiding in den gemeenschappelijken arbeid der menschheid, d.w.z. in haar gemeenschapsleven, haar zin, haar geschiedenis, haar cultuur. Hier zouden, terloops opgemerkt, a l l e beroepen den leerling worden nadergebracht en dat niet alleen door er over te spreken maar door de aanschouwing, door oefenen en meedoen, voorzoover dat mogelijk is. Dit alles ook reeds daarom, opdat ieder jong mensch aan de hand dezer hem gewezen mogelijkheden zal uitvinden, op welken post van den gemeenschapsarbeid der maatschappij neiging en begaafdheid hem roepen, maar ook, opdat beteekenis en waarde van a l l e n arbeid hem duidelijk worde ingeprent.

Dat zou het groote onderscheid zijn van wezen en doel, dat alle scholen in twee deelen verdeelde. Natuurlijk zou dit onderscheid slechts b e t r e k k e l ij k zijn. Aan den eenen kant zou de beroepsschool niet mogen vergeten wat het doel en de beteekenis van de cultuurschool is, waar immers ook ieder beroep aan den m e n s c h en zijn beteekenis georiënteerd is, en aan den anderen kant de cultuurschool niet afzijdig mogen raken van de beroepsschool maar tegelijkertijd haar voorbereiding moeten zijn.

2. De school zou dan naar verschillende op elkaar volgende t r a p p e n in te deelen zijn. Eerst zou komen wat ik de **L a g e r e s c h o o l** zou willen noemen. Zij zou alle kinderen omvatten tot den leeftijd, waarop zij, zij het dan ook gelijk van zelf spreekt slechts voorloopig, voor een bepaald beroep zouden hebben te kiezen. Het karakteristieke van de school zou zijn, dat zij de kinderen, zij het ook niet steeds naar de hoeveelheid

schooluren dan toch in beginsel, geheel in beslag zou nemen, uitgezonderd natuurlijk het familieleven en misschien de bijzondere religieuse gemeenschap Wat hier reeds aanwezig zou zijn aan directe voorbereiding voor het beroep, zou meer het karakter van het spel hebben. Daarop volgde dan de **Middelbare school**. Tot haar zou dat deel der jeugd behooren, dat reeds een flink eind in de richting van het beroep zou zijn ontwikkeld. Daarnaar zou zich de ter beschikking zijnde tijd moeten richten en ook tot op zekere hoogte de leerstof en het geheele schoolleven. Als leeftijdsgrens zou te denken zijn het tijdstip van het volledig opgaan in het beroep (voor zoover wij in het algemeen zoo iets aannemen), laten wij zeggen ongeveer: het twintigste levensjaar, terwijl wij voor de toelating tot de middelbare school ongeveer het vijftiende jaar onderstellen. Dat wij ons overigens minder zouden houden aan het aantal jaren dan wel aan andere kriteria zal in het volgende duidelijk worden. Terloops zij opgemerkt dat naar onze meening de afsluiting van den middelbaren schooltijd zou kunnen samenvallen met de verkrijging der politieke rechten.

Deze middelbare school zou dus voor allen zijn. Wij zouden geen gymnasium hebben, hetzij humanistisch, hetzij realistisch, noch ook een kweekschool of een handelsschool of iets dergelijks daarnaast, maar een geheel anderen bouw van onderricht.

Ten slote volgde dan wat wij de **Hooge school** willen noemen maar van de Universiteit onderscheiden. Misschien brengt ons de toekomst een meer passende benaming, voorloopig echter kunnen wij de door ons gebruikte behouden. De Hooge school komt aan het eind van de ééne school voor allen — en dus nu ook als de Hoogeschool voor allen! Wat verstaan wij daaronder?

Voor alles één ding niet: niet de hedendaagsche universiteit, in het algemeen niet de universiteit. Deze zal iets anders zijn. Ook niet een of ander bijzonder schoolgebouw naast de tegenwoordige gebouwen in landelijken stijl, wat mooier dan de gewone schoolgebouwen maar wat minder mooi dan de universiteiten. Wij kunnen veeleer den zin der algemeene hoogeschool zoo aangeven: het is de gelegenheid voor het geheele volk om de hoogste cultuurgoederen deelachtig te worden. Zij is dus niet uitsluitend voor de jeugd maar voor alle leeftijden — dit vooral zoolang tot het nieuwe beginsel voldoende heeft doorgewerkt. In zoover zou onze

aanduiding van de school als jeugdorganisatie hier niet meer geheel passen. Niettemin zou toch de jeugd overwegend in aanmerking komen. Wij denken ons deze Hoogeschool in de eerste plaats als een systeem van afzonderlijke cursussen en demonstraties, die regelmatig op een grooter aantal plaatsen worden gehouden, zoodat ze voor allen toegankelijk worden; wij denken haar ons echter ook meer algemeen als b e g i n s e l eener nieuwe cultuur, die als zoodanig ieder dorp zou moeten bereiken. Van leerplicht zou hier geen sprake kunnen zijn, ook al wilde men dien voor de andere trappen van ontwikkeling behouden. Maar er zou voor gezorgd moeten worden, dat de geldvraag voor den toegang tot dezen laatsten trap der school geen rol speelde, deze veeleer onvoorwaardelijk voor ieder openstond. Op deze plaatsen zou echter al het wezenlijke wat de hedendaagsche universiteit aan hooger ontwikkeling biedt vertegenwoordigd zijn. Hoe dat moet en kan gebeuren, daarover zullen wij straks nader spreken. Hier behoefde alleen een schets van de algemeene organisatie gegeven te worden

3. Nu komt wel vanzelf de vraag boven naar de i n w e n d i g e organisatie van geheel deze nieuwe school.

Wederom moet ik verzoeken af te zien van het beeld, dat wij ons in het hoofd hebben van de tegenwoordige school. Naar dat beeld is de school een onderdeel van het groote staatsapparaat. Zij draagt daarvan het bureaucratische en autoritair karakter en moet zijn belangen dienen, wat zooveel zeggen wil als de belangen van het momenteel macht hebbende politieke systeem. In zekeren zin is zij de voorbereiding tot de kazerne en heeft met haar, gelijk anderzijds met het tuchthuis, allerlei overeenkomst.

Daarmede is reeds aangetoond en wij hebben het elders ook laten doorschemeren, hoe groote schade voor alle ontwikkeling ontstaat, wanneer deze van staatswege wordt gedecreteerd. Met betrekking tot de universiteit is dit al heel duidelijk. Hier krijgen wij als gevolg daarvan, laten wij het in één woord zeggen: het manifest van de drieënnegentig — waaraan ik echter onmiddellijk toevoeg, dat zoo iets niet alleen door Duitsche, zij het ook door hen in bijzonder krassen vorm, maar mutatis mutandis [1]) door de professoren over de geheele wereld is uitgegegeven. Want overal hebben juist zij, gelijk de intellectueelen

[1]) Met verandering van wat veranderd moet worden.

in het algemeen, met bijzonderen hartstocht en blindheid telkens hun staat terzijde gestaan en hebben zich hem ten dienste gesteld, al zijn maatregelen verdedigd en hun een pseudo-wetenschappelijken grond gegeven. Daarmede is nu reeds in de kern gezegd, welk het groote gevaar is van den staat voor de school: dat n.l. de **macht** treedt in de plaats van de **waarheid**. Want dat staat wel vast, dat de staat een orgaan is van machtsverwerving en machtsuitoefening. Misschien zal men nog eens hetzelfde woord mogen gebruiken voor een zaak waarvan dit niet meer geldt maar voorloopig hebben wij te doen met den Staat, wiens wezen macht is. Wanneer zijn ziel de school leven geven zal, dan beteekent dat, dat zij in de mate waarin dat geschiedt niet meer de waarheid dient maar de macht, d.w.z. de momenteel geldende materieele en ideëele belangen, welke die ook mogen zijn.

Dat is echter voor de volksgemeenschap zelf een groot gevaar. Want die heeft niets zoozeer noodig als de waarheid. Juist waar wij overigens een zou nauw verband tusschen de school en de volksgemeenschap zouden willen leggen, moet er ons veel aan gelegen zijn, dat er een plaats zij, waar men in volkomen vrijheid alleen het absolute en eeuwige dient, den geest en de waarheid dus. Daarvan zal de volksgemeenschap de grootste voordeelen ondervinden, ook de Staat, voor zoover hij een orgaan is van de gemeenschap, een orgaan van dienst dus en niet van machtsoefening. Maar ook echte beschaving kan slechts in een zoodanige atmosfeer gedijen — de atmosfeer van geest en van waarheid. Legt de Staat daar beslag op, dan doet hij het stellig vanzelf op kazerneachtige manier, op de manier van de soldaten- en politiekazerne of op die van de groene tafel en het bureau. Hij breidt daarover een uniform systeem uit, bestaande in leerplannen, reglementen, examens, bureaucratische hiërarchieën. Ook wanneer hij het doet voorkomen, alsof hij de school haar volledige vrijheid laat, dringt toch als vanzelf overal de politieke bacil door. Op de een of andere manier zal hij de school tot zijn werktuig maken en in kritieke tijden, dus juist in tijden dat het er op aan komt, beslag op haar leggen. Juist dan, wanneer de stem van de loutere waarheid van het grootste gewicht zou zijn, zal hij trachten, die te verstikken. Hij zal zelfs leerlingen van zijn scholen uitsluiten, alleen omdat zij van een andere gezindheid zijn dan de officiëel erkende en deze, wat toch tot een gezindheid noodwendig behoort, ook met daden toonen. Wanneer in zijn statuten staat,

dat zoodanige uitsluiting alleen kan geschieden wegens slechte gezindheid, dan zal hij toch iedere afwijking van de zijne voor slecht verklaren. Daarmede zal hij juist dat element uitsluiten, dat in alle tijden het zout der aarde en de drager van nieuwe waarheden geweest is, het k e t t e r s c h e. Hij zal al het mogelijke doen om leeraren uit te kiezen, die in dit verband onverdacht zijn en deze zullen tot b e a m b t e n worden, die hunnen heer gehoorzamen. Waar tot nu toe de burgerlijke staat zoo gedaan heeft, is te vreezen, dat de socialistische eerst recht zoo doen zal. Want waar de eerste daarmede het beginsel van oprecht liberalisme heeft verloochend, zal de tweede meenen daarmede eerst goed het socialisme te doen zegevieren. Zoo wordt de staat voor de school wat eenmaal de kerk voor haar was. De zuivere waarheidsstroom wordt afgedamd. Deze staatswetenschap en staatsopvoeding wordt tot onvruchtbaarheid gedoemd. Het leven zoekt zich andere wegen. Ja, deze staatswetenschap en staatsopvoeding komt bij de menschen ten slotte evenzeer in verdenking als vroeger de kerkelijke wetenschap en de kerkelijke ontwikkeling. Zij speuren daarachter de bedoeling van in een bepaald systeem te worden gevangen; zij gelooven niet in haar waarheid en eerlijkheid. Wanneer de staat religie, moraal, patriotisme, staatsburgerschap onderwijst, is dat een zekere weg om deze dingen in discrediet te brengen. De dag komt, dien wij reeds hebben zien aankomen, waarop de vertegenwoordigers van deze school erop ongeveer dezelfde wijze zullen voorstaan, als eenmaal de monniken en priesters, dragers van een voorafgegaan beschavingssysteem. De staat als kerk kan de cultuur al niet beter dragen dan de kerk als staat. Waar echter zijn systeem resultaat heeft, staat het er droevig mede: n.l. gebrek aan individualiteit en karakter, aan zelfstandigheid en zuivere gezindheid.

In het bijzonder werkt deze d w a n g, die evenzeer annex is aan den absoluten staat als aan de autoritaire kerk, door en door vernielend op den geest in. Geest en vrijheid zijn in den grond hetzelfde. Het is niet het minst deze geest van dwang, die een verlamming over het geheele schoolleven heeft gebracht. Het is woestijnzand, over het bloeiende geestesleven gestrooid. De beschaving verstarde tot een objectief systeem en ten slotte tot een schablone. Haar levende zin ging verloren. De h a r t s t o c h t der vrijheid ontbrak en daardoor de hartstocht des geestes. In de plaats daarvan ontstond dan, gelijk wij reeds meermalen hebben aangetoond, ongeestelijke

hartstocht. Want zonder hartstocht kan de mensch immers niet leven.

De hartstocht van den geest kon echter juist daarom niet opkomen, omdat de waarheid niet alleenheerscheres was. Want het behoorde tot dit systeem, dat men uit deze staatsschool, deze vertegenwoordigster van de doorsnee-meeningen juist datgene buitensloot, wat geestelijken hartstocht zou hebben kunnen aankweeken: levende religie, levende politiek, levende tijdsgedachten. Want deze zouden opwinding, ja, strijd geworpen hebben in deze zoo bont samengestelde massa. Zoo vergenoegde men zich met een beetje bleeke confessielooze religie of nog bleeker moraal en een beetje rozekleurig patriotisme, met veel sentimentaliteit genoten.

Voor de verhouding van school en staat hebben wij reeds een bekende en uiterst belangrijke analogie gegeven in die van k e r k e n s t a a t. Ieder verstandig mensch weet tegenwoordig, dat haar verbinding met den staat voor de kerk noodlottig is geweest. En dit noodlottige bestond juist daarin, dat zij daardoor van een opvoedster en voorvechtster der waarheid tot een pleitbezorgster en dienaresse der staatsmacht en dus van een orgaan van Christus tot een werktuig in de handen van Caesar is geworden. Er is n.l. niets zoo noodlottig voor den geest, als wanneer deze, die slechts leven kan in steeds wisselende beweging, aan een bestaande overheid en orde wordt gebonden. Gelijk daarom de kerk ter wille van haar hoogste levensbelang genoodzaakt is zich van den staat los te maken, zoo ook de school.

Echter, hoe denken wij ons dan een van den staat vrije school?

Mijn antwoord luidt: de school moet evenals de kerk e e n v r i j e g e m e e n s c h a p zijn. Ouders en leerlingen moeten elkaar daar in vrijheid kunnen vinden. Zij moeten, binnen de grenzen van bepaalde algemeene richtingslijnen, die in een nieuwe cultuur even vanzelfsprekend zouden zijn als de geheele levensstijl, aan deze gemeenschap vorm geven. Zij ook moeten het bestuur in handen hebben, de leeraren aanstellen, de kosten opbrengen. Voorwaarde daartoe is natuurlijk: in de eerste plaats dat de staat belangrijk geringere belasting heft en dan ook die vereffening van bezit, die ten minste elk lid der volksgemeenschap ongeveer op gelijke wijze veroorlooft aan haar geheele cultuur deel te nemen.

Wij kunnen ons de zaak ook anders denken. De staat als

hoogste orgaan van beheer eener overigens zuiver federalistische, d.w.z. uit gemeenschappen opgebouwde maatschappij, kan de middelen voor deze scholen verschaffen, echter zoo, dat hij ze overdraagt aan vrije schoolvereenigingen tot geheel zelfstandig beheer en slechts een zeer algemeene, enkel administratieve afrekening vordert maar niet ingrijpt in den geest en het innerlijk leven van deze scholen. Ten slotte zou men ook kunnen voorstellen, dat de gemeenschappen, uit welke de nieuwe maatschappij zal bestaan, zelf onmiddellijk deze scholen onderhielden. Dat komt alles in den grond op hetzelfde neer en is enkel van technisch belang. Hoofdzaak is, dat de school vrij is.

Daarmede in overeenstemming kan men zich de verdere organisatie denken. De staat kan zijn burgers volgens bepaalde beginselen voor de organisatie der school oproepen en hun daartoe de middelen ter hand stellen, of de burgers kunnen zich uit eigen beweging organiseeren en òf zich de middelen zelf verschaffen òf ze van den staat verlangen. Of corporaties kunnen de zaak ter hand nemen. Het komt er maar op aan dat de school in vrijheid ontstaat, d.w.z. door vrijwillige vereeniging der betrokkenen, op de wijze van gemeenschappen dus.

De beginselen, waarnaar dit zou geschieden, zouden ook weer verschillend kunnen zijn. In een door een nieuwe sociale gemeenschap en geestelijke cultuur verbonden maatschappij, zooals wij die onderstellen, zou dat geen moeilijkheden geven. De school zou hier eenvoudig een lid zijn van de algemeene sociale organisatie, met name de bijzondere organisatie van de jeugd. Daar wij steeds democratisch willen zijn en dit beteekent, dat vrijheid en gemeenschap ten nauwste verbonden zullen zijn, zouden wij ook in dit verband zooveel mogelijk vrijheid willen laten, ja hier vooral, waar wij ons hier bewegen op den bodem van het geestelijke en innerlijke leven. Mogelijk ware dus, dat deze schoolgemeenschappen zouden tot stand komen op grond van hetzij meer plaatselijke, hetzij meer sociale, hetzij meer religieuse saamhoorigheid. Een groote verscheidenheid van individueele formaties zou alleszins te wenschen zijn. Want aan de noodige eenheid zou het zeker in onze maatschappij niet ontbreken. Des te vrijmoediger zouden deze scholen zich kunnen bewegen in zaken van religieuse en andere persoonlijke overtuiging. Voor saamvattingen van dit bonte leven zorgde reeds de sociale gemeenschap.

De verdere organisatie is dan om zoo te zeggen van zelf

duidelijk. Deze schoolgemeenschappen zouden als het ware meer uitgebreide families zijn. Haar hoogste orgaan zou dan ook de familieraad zijn, d.w.z. de geheele schoolgemeenschap, aan welke, al naar den leeftijd op verschillende wijze en in verschillende mate, ook de leerlingen zouden deelnemen. Daaruit zou zich een Raad van Oudsten, ik bedoel: een vertegenwoordiging van ouders, als leiding in engeren zin, moeten vormen. Leerlingen en leeraren zouden natuurlijk, zoowel afzonderlijk als gemeenschappelijk, hunne organen hebben, waardoor zij aan de leiding en het leven der school deelnamen. Want met de oude autocratie in de school zou het gedaan zijn. In het bijzonder de leeraren zouden niet meer ambtenaren in een of anderen zin zijn, maar vertrouwenspersonen, met een groote bewegingsvrijheid toegerust. Daarbij denk ik in de eerste plaats aan de Lagere en de Middelbare school, maar voor de Hoogeschool zou natuurlijk hetzelfde gelden, alleen in dien zin, dat de gemeenschap hier, in overeenstemming met den leeftijd en de rijpheid der leerlingen, nog democratischer zou moeten zijn.

Zoo in hoofdzaak stel ik mij de vrije school der toekomst voor. Gij ziet wel dat dit reeds iets geheel anders is dan wat wij ons gewoonlijk bij het woord school voorstellen. En ik zou dit alledaagsche beeld nog grondiger willen uitroeien, door nogmaals uit te spreken: wat w ij onder school verstaan is — met de in betrekking tot de Hoogeschool gemaakte beperking — enkel de nieuwe organisatie van de jeugd. Z ij i s h e t l e v e n d e r j e u g d, v a n e e n b e p a a l d e z ij d e g e z i e n. Weg dus met schoolgebouw, leerplan, urenindeeling, schoolmeester en schoolmeestersplak en al dit kazerneachtig gedoe, en binnengegaan in een vrij en blij gemeenschapsleven van de jeugd!

Zelfs de oude l e e r p l i c h t — horribile dictu! — valt weg, evenals de verplichte militaire dienst en de verplichting tot een kerkgenootschap te behooren. Men moet dit echter niet verkeerd verstaan: wie eenmaal komt, moet verder ook blijven komen. Het staat den leerling niet vrij naar willekeur te komen of weg te blijven, maar het staat zijn ouders of hem slechts vrij zich bij zulk een schoolorganisatie aan te sluiten of niet. Waar dan ook nog een bijzondere beperking bijkomt: n i e t vrij staat het aan het lid dezer nieuwe gemeenschap, of het een beroep hebben, een arbeid verrichten zal, of niet. Want er bestaat geen arbeidsloos inkomen meer buiten den bedelstaf om. Wie echter deel wil hebben aan het leven der gemeenschap moet beschikken over de hoeveelheid cultuur, die daartoe

noodig is. Dat is de grens der vrijheid. Bij de ware vrijheid behoort gemeenschap. Het staat dus ieder vrij, h o e hij zich deze cultuur verwerven wil, in of buiten de school, maar v e r w e r v e n moet hij haar, of anders naar lichaam en ziel bedelaar zijn als hij dat kan. Het is voor mij echter buiten kwestie, dat de toehoorigheid tot de school, d.w.z. tot de vrije jeugdorganisatie, nog veel meer vanzelf sprekend zal zijn dan die tot een religieuse gemeenschap thans is, in weerwil van alle officiëele vrijheid in dit opzicht. En zulk een vrije school zal een veel vreugdevoller en meer geliefde zaak zijn dan de dwangschool van den staat; ja, ik geloof, dat zij eerst recht de oogappel van een komende maatschappij zal zijn. Overigens is het niet mijn bedoeling van deze vrijwilligheid een dogma te maken, ik wil haar slechts het nu heerschend dogma als ketterij tegenoverstellen. Zij moet aantoonen, dat er nog andere mogelijkheden zijn dan wat vandaag als vanzelfsprekend geldt, terwijl het voor een vijftig, tachtig jaar nog een groote nieuwigheid was.

Dat deze eisch echter voor den hoogsten trap van ontwikkeling dezer vrije scholen, de Hoogeschool, eerst recht geldt en voor haar in ieder opzicht, is, hoe men zich overigens ook tegenover de zoo juist uitgesproken beginselen wil stellen, wel duidelijk. Hier moet, zooals vanzelf spreekt, vrijwilligheid heerschen. Het komt er slechts op aan, dat voor allen de toegang geopend zij, voor de rest is het aan ieder zelf te beoordeelen of hij daarvan gebruik wil maken of niet. Democratie is wel overal o r d e maar nergens d w a n g. Ons ideaal is, gelijk wij reeds hebben verklaard, niet dat van vele schoolmeesters, dat een jong mensch eigenlijk dag en nacht in de schoolbank thuis behoorde en dat de schoolbank ons begeleiden zou tot aan het einde onzer dagen. Alle leven leerschool — zeker, maar daarom minder school.

4. Wij willen echter nu, nadat wij getracht hebben van het uiterlijke dezer nieuwe school een beschrijving te geven, ons naar haar i n n e r l ij k e zijde toewenden. Wij vragen eerst, om weer eens een gebruikelijken term te bezigen, naar de s t o f, welke zij behandelt, waarbij wij ons echter ook hier ervoor wachten moeten, te denken aan wat ons gewoonlijk voor oogen zweeft, als wij deze uitdrukking gebruiken.

Het voornaamste antwoord hebben wij reeds in het voorafgaande gegeven. De school is arbeidsschool, ook de cultuur-

school, maar in intensieven zin d.w.z. zij is inleiding in het leven der gemeenschap, in haar arbeid, haar zin, haar ideaal, haar wereldbeschouwing, haar geschiedenis en zij is invoeging van den enkeling in de gemeenschap. Daaraan wordt de zoogenaamde stof van zelf ontleend. Dat is vooreerst de veelvuldige arbeid der gemeenschap, waarbij wij nu in de eerste plaats denken aan den arbeid in engeren zin, den arbeid van den boer, van den handwerker, den technicus, den koopman, den geleerde, den arts, den leeraar, de huisvrouw, de verpleegster en al de anderen. In dezen arbeid moet de leerling worden ingeleid; want de jeugd is bij alle recht op zelfstandigheid toch ook voorspel van het leven. Deze inleiding nu geschiedt op de meest verschillende manieren, al naar den ontwikkelingstrap waarop de leerling staat nu eens meer spelenderwijs, dan weer meer in ernst, altijd zoo, dat noch het eene noch het andere ooit ontbreekt. Want een element van spel en van kunst moet allen toekomstigen arbeid doordringen. De jeugd echter is de tijd van het goddelijk spel. De leerling moet zooveel mogelijk dergelijken arbeid aan den gang zien, hij moet binnengaan in de werkplaats van den meubelmaker, van den bakker, van den smid en het boerenbedrijf leeren kennen. Hij moet zich zelfs in al deze dingen oefenen, voor zoover dat mogelijk is. Want ook in dezen zin is onze school arbeidsschool. Daarin zullen de handen veel gebruikt worden. Er wordt geplant, gezaaid, gebeiteld, gebouwd. Op die manier wordt begrip voor den zin van den arbeid en eerbied daarvoor ingeplant. Deze school helpt mede de kloof te dempen tusschen den zoogenaamden lichamelijken en den zoogenaamd geestelijken arbeid, die door de thans bestaande school maar al te zeer gegraven werd.

Aan dezen arbeid sluit zich dan aan wat de cultuurschool in dit opzicht aan kennen en kunnen biedt. Rekenen, geometrie, teekenen enz. voegen zich natuurlijkerwijze in en verkrijgen daarbij beteekenis, interesse en vreugde. Het komt alles eerst dan aan de orde, wanneer het verlangd wordt, wanneer het noodig is, wanneer de vraag er naar ontwaakt. Het kennen valt samen met het doen en het intellectualisme is de wortel afgesneden. Dit kennen en kunnen echter heeft hier niet het doel onmiddellijk in dienst te staan van beroep en levensonderhoud, maar het moet vormen, d.w.z. het moet den mensch vormen, den geheelen gezonden mensch, die een verrijking van de gemeenschap zal zijn. Alle heerschappij van het utilitarisme,

alle philisterachtigheid van onze dagen, alle minachtend neerzien op den commis-voyageur, portier, kelner of hotelhouder, die uit de leerlingen zullen groeien, is van deze school verdwenen. Zij dient, gelijk geheel de sociale gemeenschap, wederom den mensch. Pestalozzi is tot zijn recht gekomen. Het humanisme heeft den g e h e e l e n schoolarbeid veroverd.

Tot den arbeid in meer intensieven zin behoort echter een geheele g e e s t e l ij k e w e r e l d. Ook in deze moet de school inleiden. Zij moet de jeugd stellen in het licht van het i d e a a l der gemeenschap. Daartoe heeft zij een reeks van middelen tot haar beschikking.

Daar is vooreerst de k u n s t. Zij is n.l. waar zij is, wat zij zijn moet, de ware draagster en verkondigster van het ideaal en dan natuurlijk niet in den zin van een conventioneel zoogenaamd idealisme, maar van het ideaal als van den zin en het doel, van de ziel eener gemeenschap. En daarbij denken wij dan niet alleen aan de poësie, die in onze scholen naast een beetje muziek haast uitsluitend aan het woord komt, maar aan a l l e kunst. Ook moet deze niet langer, als tot nu toe, litteratuur en kunstgeschiedenis of middel tot grammatische oefeningen zijn, maar iets levends, iets, dat ons een boodschap te brengen heeft, gelijk zij dat in de groote dagen van Griekenland was. Het gaat om kunst van het heden ook daar, waar zij uit het verleden stamt, zij moet o n s iets te zeggen hebben. Dan verkrijgt kunst wederom ernst en waarde en wordt een geweldige factor bij de vorming van den hoogeren mensch. Want wat een geheel ander slag van menschen zullen wij krijgen, als kunst wederom in dien zin op alle menschen en in het bijzonder op de jeugd invloed heeft!

Maar opdat kunst z o o inwerken k a n, moet het begrip en de ontvankelijkheid daarvoor gewekt worden. Dit gebeurt door veel zien, hooren, tasten, maar ook door veel handoefening. In onze school moet veel geteekend, geboetseerd, gereciteerd, gemusiceerd worden. Dat is ons van veel meer waarde dan een massa rekenen en taal. Wij trachten alles eruit te halen wat aan kunstenaarsaanleg in iederen mensch verborgen is. Dat is het nieuwe humanisme eigen, het verrijkt en verhoogt den enkeling en de gemeenschap. Terloops opgemerkt, is het echter ook van zeer groote p r a k t i s c h e beteekenis. Want wanneer de scheppende kracht in den mensch wordt gewekt, komt dat al zijn doen ten goede, hij zal dan ook als boer, als technicus, als arts veel meer waard zijn.

Voor alles moet — laat mij dit ook zeggen — onze school van z a n g vervuld zijn en wel niet van het ingestudeerde gezang voor een concert of een examen, maar van het gezang, dat iets zegt en verkondigt, het gezang als uitdrukkng van dat wat in de school leeft, als een bezieling van al wat in haar is vervat.

Wij blijven echter natuurlijk niet bij de kunst staan. De kunst is toch voornamelijk slechts v o r m. Het komt aan op de w a a r h e i d van hetgeen zij verkondigt. Daarom leiden wij de jeugd de g e s c h i e d e n i s der gemeenschap in, die zich van zelf tot geschiedenis van den m e n s c h verwijdt. Voor alles behandelen wij ook geschiedenis niet als „vak", d.w.z. als iets, dat nu eenmaal tot de algemeene ontwikkeling behoort. Wij vallen niet lastig met jaartallen en namen. Wij vertellen geschiedenis als datgene, wat tot het leven der gemeenschap behoort, dit verklaart en draagt. Op dezen grond, uit paedagogische overweging dus, niet uit chauvinisme, is zij ons in de eerste plaats geschiedenis van het e i g e n l a n d en in zooverre k e n n i s v a n h e t e i g e n l a n d. Wij vertellen haar dan ook als i e t s v a n h e t h e d e n. Want wij houden ons uit beginsel slechts bezig met wat voor den leerling zonder meer in begrijpelijk en belangstellingwekkend verband tot het heden staat. Wij vertellen haar dan ook niet systematisch, d.w.z. volgens een boek, maar zooals de belangstelling het verlangt, daar, waar de vraag naar geschiedenis opkomt. En wij laten zoo mogelijk de geschiedenis ook door haar eigen documenten spreken, waarbij de kunst dan weer behulpzaam is.

Waar tot de gemeenschap ook die met andere volkeren en culturen behoort, vindt ook de studie der t a l e n reeds in de cultuurschool een plaats. Maar in vergelijking met de plaats, die zij nu inneemt, slechts een zeer bescheidene. Want wat voor geleerde doeleinden noodig is geeft de universiteit en wat voor het onmiddellijk praktische noodig is de meer genoemde beroepsschool. In de cultuurschool kunnen vreemde talen enkel als uitdrukking van vreemde culturen, als bewonderenswaardige bouwwerken van den menschelijken geest, gebruikt worden. In ieder geval zou haar nauwkeurige bestudeering heel sterk aan de persoonlijke vrijheid moeten worden overgelaten, echter steeds zoo, dat er gelegenheid toe zou bestaan — wat overigens voor alle zoodanige gevallen geldt.

Anders staat het met de m o e d e r t a a l. Dat een mensch die bekwaamheid, die naast de religie misschien het meest ken-

merkende is voor zijn goddelijke natuur, naar waarde schatte en ontwikkele, behoort wel het allermeest tot zijn vorming. Reeds daarom toch is het leeren van meerdere vreemde talen, wellicht oude en nieuwe naast elkaar, in de kinderjaren zoo verkeerd. Want het is onmogelijk, dat hij dan in zijn moedertaal zoo zeker en zoo vast geworteld kan zijn, als hij zou noodig hebben, om in het algemeen te komen tot een juist taalgevoel en een immer vloeiende bron van levende taal. Wat echter het vastheid verkrijgen in de eigen taal en haar juist en zuiver gebruik betreft, is het de vraag, of daartoe de gebruikelijke oefeningen in het maken van opstellen een goed middel zijn, daar zij tot op dezen dag maar al te veel een aanleiding zijn tot holle phrasen en napraten van anderer gedachten, terwijl toch een hoofddoel en ook een hoofdmiddel tot alle beschaving de ontwikkeling van het e i g e n e is, waartoe gelijk vanzelf spreekt, algeheele waarachtigheid en daaraan evenredige uitdrukking behoort. Wij moesten jong en oud eerbied leeren voor het schrijven als voor het spreken (en misschien ook voor het luisteren en lezen!), dat zou beteekenen een stuk verder komen uit het barbarendom in het Griekendom, veel meer dan een beetje Latijn en Grieksch. Juist s c h r ij v e n, d.w.z. met zoomin mogelijk woorden, maar uiterst nauwkeurig en met alle bereikbare strengheid van stijl en daarbij goed, d.w.z. zeker, duidelijk s p r e k e n leeren, dat zou evengoed als elke andere kunstbeoefening en misschien nogmeer in het middelpunt der school moeten staan en in geen geval enkel zaak van een afzonderlijk zoogenaamd vak moeten zijn. De gelegenheid daartoe zou zich onophoudelijk voordoen. In het bijzonder zou natuurlijk de eigen dichtkunst, het dialect inbegrepen, de levensbron voor taalontwikkeling zijn. Daarbij het schoolleven, zooals wij het ons denken. Het zou n.l. tot allerlei oefening in vrij spreken aanleiding geven. Daarentegen minder directe oefeningen in schrijven en met loslating van het ideaal, dat iedere leerling auteur zou moeten worden — wij hebben van dat soort maar al te veel! — veeleer een strijd tot voorkoming van alle aestheten-dom.

Bij geschiedenis en moedertaal komt natuurlijk a a r d r ij k s-k u n d e en hier in het bijzonder die van het eigen land. De k e n-n i s v a n h e t e i g e n l a n d toch behoort bovenal tot ons arbeidsbeginsel, dat ons bij a l l e kennis doet uitgaan van datgene, wat ons uiterlijk of innerlijk nabij ligt. Zij is een deel van de inleiding der jeugd in leven en beteekenis van de ge-

meenschap. De jeugd leere dus dorp en stad van het eigen land, rivier en bosch, berg en burcht van het eigen land, niet slechts op toevallige en onsystematische wijze kennen, gelijk zij toch reeds doet, maar ook door de school, natuurlijk niet op schoolmeesterachtige manier, opdat haar het eigen land niet door aanraking met het stof der school gehaat gemaakt worde, dus door uitstapje, spel, kunst (vreemde zoowel als eigen) en allerhande schoolleven.

De aardrijkskunde vormt de schakel tusschen geschiedenis en n a t u u r. En nu wilde ik als een bijzonder belangrijke taak van alle scholen, van den laagsten tot den hoogsten trap, de inleiding in het leven der natuur kenmerken. In het leven der natuur! Dus niet enkel namen, getallen, systemen maar ook niet enkel rudimentaire natuurwetenschap, niet slechts uit haar lichaam uitgetrokken doode of te dooden vezels en brokstukken maar de natuur zelf in haar onmiddellijkheid, haar machtig, geheimzinnig leven. En toch ook weer niet alleen het geheimzinnige van de natuur, dat den mensch drukt en terneerslaat, maar — naar het voorbeeld van Goethe en andere grooten — de natuur in haar betrekking tot den m e n s c h, als ik het zoo zeggen mag: d e n a t u u r a l s m e n s c h — als dat, wat tot den mensch behoort, als zijn moeder en zijn dochter, zijn vriendin en zijn vijandin, als zichtbare geest en gewaad van God. Want steeds is dit de norm, die voor ons alle zoogenaamde leerstof regelt: de mensch, datgene wat de mensch noodig heeft om mensch te worden, wat hij in den toestand waarin hij momenteel verkeert noodig heeft. Zoo komen wij dus ook hier niet tot een overweldigende hoeveelheid kennis van de natuur. Wat voor het beroep, misschien zelfs voor dat van den geleerde noodig is, geeft de beroepsschool, meer in het bijzonder de universiteit (d.w.z. de school voor geleerden), de cultuurschool behoeft slechts aan de hand van de natuur den leerling te v o r m e n. Zij moet hem tot de natuur brengen, opdat hij van haar eerbied leere en uit haar diepe bron leven en rijkdom putte. Zij moet zoodra en voor zoover hij het begrijpen kan, hem hare wetmatigheden (de zoogenaamde wetten) aan de hand van voorbeelden ontsluiten en de wereld der natuurwetenschap en natuurphilosophie openleggen. Voor alles moet zij de natuur zelf ten volle laten binnenstroomen, ook in het schoolleven, en dit alles wederom niet in den vorm van afzonderlijke zoogenaamde vakken, maar als atmosfeer en stijl van geheel haar leven.

Maar tot de wereld van de geestelijke gemeenschap behoort voor alles ook wereldbeschouwing, zedelijkheid, politiek, religie. Welke rol zullen deze in onze school te vervullen hebben? In onze hedendaagsche school worden ze veronachtzaamd of tot caricatuur. Hoe zal men ook in confessioneel, politiek en in het algemeen cultureel zoo zeer gemengde klasse spreken van religie en dergelijke zaken? Men zwijgt erover of men spreekt ervan op zwakke, karakterlooze manier. Of men spreekt in den ouden trant er zeer veel over en komt daarmee niets verder, Wij nu gaan uit van een religieus zoowel als sociaal vernieuwde en tot één geworden cultuur. Meenen wij nu echter, dat religie en aanverwante zaken, om zoo te zeggen als stof een voorname plaats, misschien de voornaamste plaats in het schoolleven moeten innemen? Geenszins! Wij denken n.l. in dit verband allerminst aan een bepaald vak. Voor zoover wellicht een meer nauwkeurige historische kennis voor de religie noodig is, zal de religieuse gemeenschap die hebben aan te brengen. In de school moet religie en zedelijkheid en wat daar meer toe behoort wederom enkel de atmosfeer zijn, waarin zich alle leven beweegt. Kunst, natuur, geschiedenis, schoolleven kunnen deze atmosfeer voeden, gelijk zij omgekeerd door haar gevoed worden. In dezen zin zijn zij alle tegelijk onderricht in religie en zedelijkheid, ook in „politiek", deze te verstaan, als inleiding in het gemeenschapsleven. Bijzondere vormen van religieuse concentratie en wijding kunnen daarnaast wenschelijk zijn. Alles wat gedaan wordt, ook het doceeren en leeren, moet geschiedenis in den geest van religieusen eerbied en daaruit voortkomende strenge plichtsbetrachting en verantwoordelijkheidsgevoel. Alle schoolleven moet ten slotte slechts dit ééne dienen: dat zij in het Eeuwige wortelende zedelijke karakters vormt. Want daarin wordt de mensch ten volle mensch. In het absolute, dat in God en in het goede is besloten, komt hij geheel tot zich zelf. Van hier uit verkrijgen kunst, natuur, cultuur, geschiedenis hun zin en waarde. In het rijk Gods loopt het rijk des menschen uit.

Nadat wij op deze wijze geschetst hebben wat men met een aan de quantitatieve denkwijze ontleend begrip de „leerstof" noemen kan, zouden wij nog met nadruk erop willen wijzen, dat wij, als wij van school spreken, geenszins enkel aan onderwijsuren en schoollokalen denken. Voor ons is de school als een belangrijke vorm van gemeenschapsleven der jeugd, vóór alles een gemeenschappe-

lijk leven. Dit moet de voornaamste vormende kracht zijn. Daarnaar moet het zich richten. Het moet reeds in zich zelf doel hebben en zin. Gemeenschap dus van spel en daarmede van vreugde — een belangrijk ding! Gemeenschap van arbeid — niet minder belangrijk! Gemeenschap van arbeid tegelijk een gemeenschap van kennis — wederom iets van groote en diepe beteekenis! En in alles gemeenschap van ideaal! Het moet echter werkelijke gemeenschap zijn. Daartoe behoort democratie. De leerlingen moeten niet alleen in betrekking staan tot de leeraren maar ook tot elkander. Dit moet in de organisatie van het schoolleven tot uitdrukking komen. De school moet, gelijk wij hebben aangetoond, een gemeenschap zijn, een democratische schoolgemeenschap. De scholieren moeten zelf deel nemen aan hare leiding. Schooldemocratie is, goed begrepen, een alleszins noodzakelijke en goed gemotiveerde zaak, .geen phrase. Het radenbeginsel wil behalve aan de vakvereenigingsberoepen ook in vrije toepassing aan het schoolleven zijn socialen vorm geven. Beide belichamen de gemeenschap in de vrijheid en de vrijheid in de gemeenschap. En ook het lesgeven moet niet alleen door den leeraar geschieden maar ook door den leerling, gelijk omgekeerd de leeraar ook leerling moet zijn, medescholier, kameraad. Boven alle doceeren en leeren uit moet zijn de geest van wederkeerig hulpbetoon, de ondersteuning van de zwakkeren door de sterkeren, van den jongeling door het meisje en van het meisje door den jongen. Overal in het schoolleven de geest van ridderlijkheid en reinheid, van ernst en van tucht. Niet een drillen of terroriseeren, maar een discipline van vrijen!

Dat de lichamelijke ontwikkeling daarbij niet te kort moet komen, maar bij alle ondergeschiktheid aan den geest een geheel andere plaats innemen dan nu, worde nog terloops opgemerkt. Tot den volledigen mensch behoort ook het gezonde, veredelde en geheiligde lichaam. Maar ook deze taak zouden wij minder aan een afzonderlijk vak dan wel aan geheel het doen en laten der school willen overgeven en reeds zou veel bereikt zijn, wanneer zij door haar methode het lichaam geen schade deed, gelijk nu.

Daarmede hebben wij ook reeds de methoden van deze school aangeraakt. Ook in dit opzicht is noodig, dat wij de voorstellingen, die wij tot nu toe daarvan hadden, uitwisschen, willen wij ons een nieuw beeld voor oogen stellen. Maken wij

het ons nog eenmaal duidelijk: wat wij onder school verstaan is dus enkel — met de beperkingen, die gij U herinneren zult — de jeugdorganisatie, het gemeenschapsleven van de jeugd, geen schoolgebouw dus — ook al heeft dit leven bepaalde plaatsen noodig. De jeugdgemeenschap heeft haar leven op allerlei plaatsen. Geen leeraren dus — in den tegenwoordigen, d.w.z. „schoolmeesterachtigen" zin, maar enkel leiders, voorgangers. Geen leerplan volgens vast schema — in den huidigen stijl, maar daarvoor in de plaats een beginsel en doel. Geen schematische scheiding van vakken — maar een levendige eenheid van alle doen en weten en dit laatste volgens het arbeidsbeginsel steeds aansluitend aan het doel. Daarom ook geen schematische scheiding van klassen — maar een beweeglijke formatie van afdeelingen. Geen cijfers, geen examens — van het hedendaagsche soort. Wie niet leeren wil blijft achter. Aan aansporing en tucht zal het daarbij waarlijk niet ontbreken. De dicipline moet zelfs zeer streng zijn, strenger dan de tegenwoordige, maar eene, die gedragen wordt door eigen inzicht en goedkeuring der scholieren, in vrijheid gegrond. Verdwenen is de overlading en het jachten. Want de jeugd is reeds door de sociale vernieuwing ontlast. Zij behoeft niet zoo snel mogelijk voor een beroep te worden klaargemaakt. Zij heeft den tijd. Het geheele leven is — in onzen zin natuurlijk, niet in dien van den schoolmeester! — school. Daarbij is de heerschappij van het vele gebroken. Het komt niet meer aan op de massa maar op het organisme. Slechts datgene heeft waarde wat vormt, den mensch vormt. Het is niet meer noodig, dat wij de jonge menschen dagelijks zes à acht uren op de schoolbank laten zitten, wij geven hun veel vrijheid, vrijheid om te spelen, maar ook tot eigen arbeid, tot deelname aan den arbeid der gemeenschap, zij het dan ook langen tijd enkel in den vorm van lichtere diensten, zooals wij dat kennen van de ouderwetsche boerenhoeve of op de werkplaats van den ouden stempel.[1]) Daarmede doen wij niets af aan den ernst van den arbeid. Integendeel, wij verlangen, dat alles wat gedaan wordt, goed wordt gedaan en verbannen op die manier het school dilettantisme. Wij doen ook niets af

[1]) Het zij mij vergund op het buitengewone belang van dit beginsel nog in het bijzonder te wijzen. Dus wederom kinderarbeid in de plaats van de school, als school — maar in welk een anderen zin dan onder de heerschappij van het kapitalisme!

aan den arbeidslust integendeel; terwijl wij de jeugd niet voor den tijd door al te hooge eischen van haar levenssappen berooven, maar haar kracht in een wisselende dooreenmenging van arbeid en spel stalen, onderhouden en verzorgen wij in haar den scheppenden levenden arbeidslust voor het geheele leven. Wij voeden immers in den diepsten zin door den arbeid tot den arbeid op. Wie dan nog vreest, dat het nauwkeurige en vlijtige arbeiden bij ons soms te kort zou komen, moet ook maar bedenken, dat wij wel voor de cultuurschool een grootere vrijheid verlangen, maar dat deze wordt aangevuld door de strengere eischen, die de beroepsschool stelt, waar degelijkheid van werken eerst recht hoofdzaak is.

Ook op ander gebied werpen wij overigens veel over boord van wat voor onze school ballast is. In de plaats van het psychologisch experiment stellen wij den eerbied voor het geheim van het kind; in de plaats van de spitsvondig uitgedachte methodiek natuur en goed gedrag; in de plaats van het luidruchtig apparaat van de analyse het vertrouwen in de natuurlijke genialiteit van het kind; in de plaats van de zoogenaamde kennis eener voorgeschreven paedagogie de opvoeding als natuur en kunst. Zoo zien wij voor onze oogen oprijzen een in verhouding tot den toestand van het heden onvergelijkelijk schooner en grootscher beeld van een nieuwe school.

En nu, geachte vergadering, bedenk nog eenmaal wat dit beteekent. Het wil, gelijk ik U bij den aanvang van deze uiteenzetting heb gezegd, niet een voorstel zijn aan een schoolbestuur, hetwelk aanspraak erop zou maken om juist in dezen vorm te worden uitgevoerd, maar het wil enkel aangeven, hoe een school in onzen zin en naar onzen geest er zou moeten en kunnen uitzien, een concreet beeld geven dus, in plaats van enkel abstracte grondbeginselen uit te spreken. Daarom zou het geen zin hebben en ware het of verwaandheid of illoyaliteit, wanneer men met zijn kritiek bleef hangen aan enkele bijzonderheden van dit beeld. Daarop komt het voor mij niet aan maar op het geheele beginsel, dat, gelijk ik met nadruk heb gezegd, als een vrij en levend beginsel ook geheel andere en misschien veel betere verwerkelijkingen vinden kan.

Ook dit zij nog herinnerd, dat het ons hier erom te doen was, een ideaal te eekenen, dat aan het tegenwoordige tegenovergesteld zou worden, om aan te toonen, dat dit geen aanspraak erop maken mag het alleen mogelijke te zijn. Diegenen, die slechts wat toevalligerwijze juist vandaag bestaat voor het

rechte aanzien, al het andere echter voor dwaasheid houden, zullen wel om onze voorstelling lachen. Laat hen begaan! De toekomst zal over hen lachen. Want dat de wegen der toekomst in de richting van o n s ideaal gaan — ik bedoel, naar ons b e g i n s e l toe — is mijn heel stellige verwachting, allen filisters — ook den academischen! — ten spijt.

ACHTSTE VOORDRACHT.

Wij hebben de laatste maal over de nieuwe school gesproken. Gij zult mij echter zeker ongeduldig vragen naar de **Volkshoogeschool**.

Mijn antwoord is: wij hebben reeds voortdurend over haar gesproken en niet anders dan van haar! Want wij hebben tot nu toe reeds gesproken over het geheele complex school in al haar verschillende vormen. Ik zou er nadrukkelijk op willen wijzen, dat het gezegde geldt van alle vormen der cultuurschool, van den laagsten tot den hoogsten trap van ontwikkeling. Ik zou U met aandrang willen vragen U duidelijk te maken, wat het is, dat ik U nu heb voorgehouden: het is niet anders dan de volkshoogeschool — of het nieuwe beginsel waarin deze bestaat. Ik mag veronderstellen, dat het U allen wel duidelijk is, dat dit iets anders is, dan enkel een populariseering van de wetenschap in den vorm van een zekere uitbreiding van leerstof op grond van het bestaande sociale en paedagogische systeem.

Wij zouden nu echter nog in het bijzonder een blik willen werpen op dat deel der nieuwe school, dat wij **hoogeschool** genoemd hebben en dat ongeveer hetzelfde biedt als wat in Denemarken in engeren zin Volkshoogeschool wordt genoemd. Het is, gelijk gij U zult herinneren, de school der volwassenen, een gelegenheid tot het verwerven van de hoogste geestelijke ontwikkeling door het geheele volk.

Het is duidelijk, dat voor dit gedeelte van het nieuwe opvoedingssysteem de door ons geboden leerstof en methoden een bijzonderen vorm aannemen. In ieder geval moeten wij ook hier, wanneer wij ons van de zaak een juist beeld willen maken, de voorstellingen die wij gewoonlijk daarvan hebben ter zijde laten. Wij mogen dus niet denken aan een gepopulariseerde hedendaagsche universiteit. Een universiteit zal daar-

naast bestaan, wij zullen daar straks over spreken. De hoogeschool (of volkshoogeschool in engeren zin) is iets anders. Zij is enkel de voortzetting van de cultuurschool tot aan haar hoogst denkbaren trap van ontwikkeling. Dat wil echter zeggen, dat haar doel niet hierin bestaat voor te bereiden voor een bepaald beroep, een zoogenaamd geleerd of vrij beroep, maar den mensch te vormen, den mensch van alle beroepen, den geestelijken mensch, den mensch van de gemeenschap. Het onderscheid met de vroegere ontwikkelingsstadia bestaat alleen daarin, dat nu voor de opname de hoogste graad van zedelijke en intellectueele rijpheid, die voor den gemiddelden mensch bereikbaar is, als voorwaarde wordt gesteld. Hem zal dus niets meer worden onthouden. Maar er heerscht toch bij de keuze wederom een streng beginsel: n.l. het arbeidsbeginsel. Dat wil zeggen: kennen en kunnen moeten ook hier ten nauwste verbonden zijn met den algeheelen staat van den mensch. De theorie moet het antwoord zijn op de vragen, die de praktijk gesteld heeft. Wetenschap en philosophie zullen den mensch den zin van zijn handelen duidelijk maken en daardoor zijn leven vergeestelijken.

Enkel technische, voor het bepaalde beroep noodige kennisnis wordt ook hier niet verstrekt; deze te verschaffen is taak van de beroepsschool. De cultuurschool heeft in al haar ontwikkelingstrappen enkel met den mensch te maken. Zij wil dus ook geen heele of halve geleerden maken; den boer, den koopman, den fabrieksarbeider niet maken tot een zoogenaamd beschaafd mensch in den huidigen zin van het woord, maar veeleer de hedendaagsche ontwikkelden, in het bijzonder de geleerden, door een nauw contact met de aarde wat menschelijker maken. Zij wil in het leven van den boer, den koopman, den fabrieksarbeider iets inbrengen, wat hun het beroep, de eigen omstandigheden niet gehaat maar waardevoller en blijder doet zijn, ze geestelijk opheft en adelt. Zij wil hen niet in de sfeer van de intellectualiteit trekken, maar gaat zelf in hun sfeer binnen, en dat niet in een hoogmoedige neerbuigendheid, maar met eerbied en deemoed.

Waar zij echter juist op dezen trap van ontwikkeling reeds beroepsmenschen voor zich heeft, zal zij zich in hooge mate moeten individualiseeren. Deze school zal bij een overwegend boerenbevolking een ander karakter dragen dan in een kleine stad en in deze weer een ander dan in een groot in-

dustriecentrum. Overal echter zullen bepaalde grondtrekken dezelfde zijn. Zij zal inleiden in de geschiedenis van de gemeenschap en de geschiedenis in het algemeen; zij zal natuur en kunst openleggen; zij zal den zin van alle cultuur verduidelijken; zij zal voor alles de levens- en wereldbeschouwingsproblemen behandelen. Niets zal haar daarbij te hoog zijn; niets van wat de universiteit kan geven zal zij uit deze overweging aan haar deelnemers onthouden — zij geeft het alleen in een anderen vorm, n.l. niet in geleerden maar in meer menschelijken vorm.

De methoden ook zullen zich in overeenstemming daarmede individualiseeren. Overal echter zal het niet aankomen op de veelheid maar op het noodzakelijke, niet op volledigheid maar op het maken van een actief begin, niet op parate kennis maar op oefening, niet op het hebben maar op het zijn. Hier vooral zullen het beginsel van gemeenschap en democratie eerst recht tot heerschappij komen. Hier zeer zeker zal de leeraar ook leerling en de leerling ook leeraar zijn. De volkshoogeschool (in engeren zin) is de vergeestelijkte organisatie der volwassen jeugd in een bepaald opzicht.

Daarom willen wij ook hier niet in de eerste plaats denken aan een gebouw maar aan een beginsel, dat zich op de meest verscheidene wijze verwerkelijkt. Wij denken ons b.v. als tot de volkshoogeschool behoorende een bibliotheek in elk dorp, geregelde samenkomsten voor voordrachten en besprekingen. Verder een gemeenschapsgebouw als plaats daarvoor en vooral bepaalde organen voor zoodanig hooger cultuurleven op elke plaats. Ook stellen wij ons voor, dat vanuit de plaatsen, waar de „cursussen" der hoogeschool zullen gehouden worden, een zekere gemeenschap zich in alle richtingen zal uitbreiden. Ik bedoel er ook mede, dat zij ook een middel zou kunnen worden tot een zekere verzoening van stad en land. De vraag is gedaan, of niet de burgerlijke dienst, die gelijk velen van ons hopen, in de plaats zal komen van den militairen dienst van nu, een zeer belangrijk orgaan zou kunnen worden voor de verwerkelijking van de doelstellingen der volkshoogeschool.[1]) En eindelijk ga ik zoo ver, ook nieuwe vormen van gemeenschappelijke genoegens, die in de plaats zouden komen van de herbergen en dergelijke instellingen, hiertoe te rekenen. De volkshoogeschool is toch niet anders dan het beginsel en het orgaan van een

[1]) Vgl. het geschrift: Volkserziehung statt Volksheer (Trösch, Olten).

nieuwe cultuur en volksontwikkeling.

Geachte vergadering, laat ons, nadat wij vergelijkender wijs gesproken in onze gedachtenontwikkeling wederom een hoogte met weidsch perspectief hebben bereikt, een oogenblik stilstaan om ons te bezinnen op hetgeen wij gewonnen hebben, voor wij onzen weg verder vervolgen. Het geheel der nieuwe opvoeding ligt nu, naar ik hopen mag, als een groot, afwisselend en veelkleurig landschap voor ons, met dalen en hoogten, straatwegen en rivieren, wouden en vlakten. Hebben wij nu gevonden wat wij zochten? Zijn wij ontkomen aan de gebreken en de gevaren van het tot nu toe bestaande systeem en hebben wij de vervulling van onze wenschen, een waar opvoedingsideaal, verkregen?

Ik geloof dat wij, bij alle deemoedige erkenning van de ontoereikendheid onzer gedachten ten opzichte van het grootsche van het plan, dit toch wel mogen constateeren. Wij hebben nu een cultuur, die wij d e m o c r a t i s c h, s o c i a a l en r e l i g i e u s in diepsten zin mogen noemen. Daarbij wordt — laat ons hier nog den nadruk op mogen leggen — aan het gerechtvaardigde a r i s t o c r a t i s c h e niet te kort gedaan. Want niets ligt ons opvoedingsideaal zoo ver als het stoppen van de menschen in de een of andere nivelleerende schablone. Wij laten den enkeling de grootst mogelijke vrijheid om zich te ontplooien, terwijl wij bij het huidig systeem al van geluk mogen spreken, wanneer iemand zijn goddelijke gave van oorspronkelijkheid en persoonlijken aanleg onbeschadigd heendraagt door het „systeem van dooding der individualiteit", gelijk Vinet ons opvoedingsapparaat noemt. Zeker vindt het ideaal van zich maar uitleven bij ons geen plaats; voor ons bestaat geen vrijheid zonder gebondenheid en geen individualiteit zonder gemeenschap. Maar in het rijk van onze cultuur groeit de mensch niet op als een boom in een boomkweekerij maar als een gezonde stam in het vrije woud. Hij groeit echter hoog en krachtig uit diepe wortelen, omdat wij — een i d e a a l gevonden hebben. Dit wordt tot een nieuwe e e n h e i d van leven, die kracht en vruchtbaarheid van zich geeft. Door deze eenheid, niet door een bonte veelheid van weten, komen wij tot een nieuw beschavings u n i v e r s a l i s m e. Ons ideaal echter is de in het a b s o l u t e geankerde en in een waarachtige g e m e e n s c h a p verbondene m e n s c h. De opvoeding wordt wortel en kroon van een ware menschelijke cultuur. Nergens is zij meer iets dat in de lucht hangt, dat alleen waarde heeft voor zich zelf.

Alle kennis is zoowel in het geheel als in bijzonderheden gebonden aan den zin des menschen. Zij dient het handelen als licht- en krachtbron; zij is antwoord op de vraag van den mensch, die in strijd en duisternis zijn werk verricht; zij is hulp in zijn nood; zij is menschelijk, juist omdat zij goddelijk is; zij is existentieël, d.w.z. persoonlijke waarheid, persoonlijk leven, persoonlijke groei, cultuur dus, vormende kracht.

Maar nu zijn voor wij verder gaan nog enkele vragen te beantwoorden, die ons allen zeker wel steeds meer verontrust zullen hebben.

Daar is om te beginnen die naar de mogelijkheid van ons ideaal, zoowel de uiterlijke als ook de innerlijke mogelijkheid.

Wat de uiterlijke betreft, zoo zou het er slechts om behoeven te gaan, hoe voor de opvoeding, die ons voor den geest staat, de tijd en de middelen zullen worden verkregen. Wat de middelen aangaat (bedoeld zijn natuurlijk de geldmiddelen), zouden wij kunnen antwoorden, dat men na de duizend milliarden, die de volkeren voor den wereldoorlog hebben opgebracht, terwijl zij te voren de duizenden hebben moeten bijeenschrapen, van het gebrek aan middelen in het geheel geen sprake meer mag zijn. Wij stellen ons natuurlijk voor, dat de militaire uitgaven in hoofdzaak zullen zijn afgeschaft. Zonder dat zou het ook geen zin hebben nog van beschaving te spreken. Want wanneer wij in het teeken van den wereldmoord zouden moeten verder leven, zou het juister en barmhartiger zijn de menschen van den beginne af aan tot beesten op te voeden in plaats van tot menschen[1]). Wat echter den tijd betreft, gaan wij immers uit van een maatschappij, waarin in dit opzicht een vermindering van lasten heeft plaats gehad. Hoeveel hierin mogelijk is bewijst ons de voor korten tijd nog als belachelijke en onzedelijke fantasterij voorgesteld en nu zoo ongeveer tot werkelijkheid geworden invoering van den achturigen werkdag. In het algemeen echter verzoek ik U het gezichtspunt geen moment uit het oog te verliezen, dat wij een nieuwe opvoeding op

[1]) Overigens ben ik van meening dat juist dit een voordeel van ons beginsel zou zijn met veel geringer middelen toe te kunnen komen. Juist daarom is het een aanbeveling in onzen verarmden tijd. Onze armoede dwingt ons tot datgene wat ook op zichzelf juist is. (Toevoegsel tot den tweeden druk.)

geen wijze voor zich zelf alleen moeten hebben als een enclave in een overigens geheel andersoortig cultuurland, maar enkel in nauwsten samenhang met een sociale en geestelijke omwenteling. Het zal daarbij zoo toegaan, dat een wisselwerking tusschen beide factoren bestaat: ons ideaal is slechts mogelijk in een nieuwe maatschappij, maar anderzijds zal een nieuwe opvoeding een der belangrijkste middelen zijn tot het verkrijgen van deze nieuwe maatschappij. In ieder geval wordt dus ons ideaal niet weerlegd door het vanuit de hedendaagsche verhoudingen te kritiseeren, het is veeleer zelf een vernietigende kritiek op deze verhoudingen. Het is een revolutionair ideaal, het is de verkondiging van een revolutie. Het moet de fouten aantoonen van onze opvoeding evenals van onze geheele cultuur en moet tot hare vernieuwing opwekken. Het moet een doelstelling zijn voor de alleszins noodzakelijke vernieuwing. Wij hebben onze sociale orde te veranderen, willen wij onze jeugd op de juiste wijze kunnen opvoeden, en wij moeten onze jeugd een goede opvoeding kunnen geven, wil een nieuwe sociale orde mogelijk zijn. De kracht voor beide echter hebben wij uit een nieuwgeoriënteerde religie te putten. Daarom loopt alles wat wij willen en verlangen op deze aan. Dat is de zin van de uiterlijke mogelijkheid van ons ideaal. Wij willen niet slechts datgene naar voren brengen en verlangen wat heden mogelijk is, maar wij verlangen een ander heden en gelooven daaraan.

Wat nu de innerlijke mogelijkheid betreft, daarvan is hetzelfde te zeggen. Hier doet zich vooral de vraag voor, of het mogelijk is de wetenschap in haar volle beteekenis, dus niet in een of andere populaire verdunning maar naar haar vollen inhoud en volgens haar eigen methode, aan het zoogenaamde volk te brengen, of dus een democratiseering der wetenschap mogelijk is zonder vervlakking. Deze vraag heeft in de eerste plaats voor de volkshoogeschool beslissende beteekenis, wij zullen echter zien, dat zij ook voor de universiteit zooals wij ons die voorstellen van belang is. Het vraagstuk van de democratie wordt dus op het gebied van de wetenschap juist zoo gesteld als op dat van de politiek, van het oekonomisch leven, de kunst en de religie. Het komt neer op de vraag naar vereenvoudiging der wetenschap en van deze zou ik wel willen zeggen, dat zij een van de belangrijkste

vragen van onze cultuur is. Zij is geweldig dringend. Want van haar beantwoording hangt niet alleen af, of wij een wetenschap voor allen kunnen verkrijgen, maar ook, of voor ons geslacht een vermindering van zielsarbeid mogelijk is of dat ons cultuurschip door overbevrachting zinken moet. Want wat moet ervan worden, wanneer het onderzoek steeds meer materiaal aanvoert, de boom van de wetenschap zijn takken steeds verder uitstrekt en deze zich steeds meer vertakken? Zal daarmede de mogelijkheid van een geestelijk beheerschen dezer stof niet steeds meer verdwijnen? Zal het universalisme der ontwikkeling, waarvan wij droomen, niet steeds meer een utopie worden? Denken wij alleen maar aan de g e s c h i e d e n i s. Deze wordt immers elken dag omvangrijker, daar elke dag een nieuwe bladzijde toevoegt aan het boek van de geschiedenis — wie zou ook maar dit é é n e boek nog kunnen lezen? En dan het boek van de n a t u u r, dat eveneens steeds nieuwe hoofdstukken onthult? Is het nog niemand onzer bij het uitzicht hierop benauwd om de ziel geworden?

Het probleem schijnt hopeloos .Men zou er in zijn vertwijfeling haast toe kunnen komen aan te nemen, dat slechts een geweldige katastrophe van de geheele cultuur, gelijk die van den ondergang van de oude wereld, ons zou kunnen behoeden voor dit noodlot van in de opeengehoopte cultuurmassa te verstikken en dan in de verzoeking zijn de hedendaagsche wereldontwikkeling te beschouwen als zulk een noodwendigen wereldondergang, op welken dan weer een wereldvernieuwing zou kunnen volgen. Men zal dan een gewelddadig en verwoestend bolsjewisme begroeten als een soort geneesmethode van de cultuur, die door haar strengheid de patiënt doet omkomen.

Ik zou niet gaarne dieper ingaan op een discussie over het al of niet rechtmatige van zulk een opvatting van de huidige katastrophe maar enkel de meening uitspreken, dat zulk een verbranding van den overtolligen cultuurballast zich in elk geval ook op andere meer g e e s t e l ij k e wijze voltrekken kan. Zoo hopeloos, als het op het eerste gezicht schijnt, is het probleem toch niet. Het euvel komt enkel voort uit een verkeerde opvatting van de wetenschap. Hadden wij een meer juiste opvatting daartegenover gesteld, dan zouden wij daarmede ook dit probleem hebben opgelost. De oplossing van de wetenschap in het specialisme, in de veelheid, verklaarden wij uit het verlies van een waarlijk g e e s t e l ij k e norm. Deze hebben wij gevonden. Het is de m e n s c h, d.w.z. zijn zedelijke doelstel-

lingen, zijn geestelijke problemen. Deze zijn ten deele van eeuwigen aard, ten deele dragen zij het karakter van een bepaalden tijd en situatie, het zijn er echter steeds maar weinige. Het waarheidsprobleem, dat voor den mensch van werkelijke waarde is, is steeds eenvoudig; het vele ontstaat eerst, wanneer men van het centrum is afgeraakt. Daarom bestaat de vereenvoudiging der wetenschap daarin, dat wij van de bontheid der vele problemen weer terugkeeren tot de weinige vraagstukken. Dit echter bereiken wij hierdoor, dat wij wederom existentiëel denken, d.w.z. ons niet op de wijze van sport of in den zin van verkeerden cultus op goed geluk af met de chaotische werkelijkheid, dus met wat ons niets aangaat, inlaten, maar met een strenge wetmatigheid uitgaan van datgene wat ons aangaat, van onze in den diepsten zin van het woord praktische problemen, van welke het hoogste de mensch zelf is, dat zijnerzijds leidt tot het Godsprobleem. Dit is de zedelijkheid van het denken waar men niet ongestraft tegenin gaat; dit het humanistisch pragmatisme, dat aan alle kennis haar grens stelt, haar echter ook een diepen ernst geeft. Het staat aan den aanvang van alle kennis, want het is de geest van Socrates. Daardoor wordt kennis in plaats van sophisterij tot deugd en van barbarisme tot menschelijkheid. Daardoor wordt het heel eenvoudig, zoowel objectief als subjectief. De enkeling houdt zich slechts bezig met wat hem aangaat en dit is een last, dien hij dragen kan, of beter, het is in het geheel geen last maar een versterking. De gemeenschap echter bestaat bij enkele eenvoudige lijnen van denken en van onderzoek. Zij wil een eenvoudige waarheid en deze moet de kennis dienen.

Laat ons echter hieraan toevoegen, dat de kennis zelf naar haren aard ook dezen weg volgt. Want alle wetenschap is juist in de mate, waarin zij strengheid van stijl verkrijgt, er niet op uit een bonte veelheid van stof te verzamelen maar deze stof door begrippen en wetten te ordenen en daarom deze tot steeds geringer aantal terug te voeren, zoo mogelijk tot een enkel alles overheerschend begrip voort te schrijden. Haar zin en bedoeling is juist deze de chaos van de direct gegeven wereld te ordenen, om dan de leiding daarvan aan den geest over te geven. Daaruit komt haar tendentie naar het monisme voort, uit welke wel allerlei verwarring ontstaat, maar die toch ook de eenheid en de vrijheid van den geest dient.

De wetenschap beweegt zich dus — juist omgekeerd als wij in het heden zouden denken — wel vanuit de primitieve behoefte naar den rijkdom, maar toch uit veelheid naar de eenheid, uit het massale naar de bezielde eenvoudigheid van het echte kunstwerk. Haar lijnen zullen steeds eenvoudiger, haar problemen steeds meer tot één herleid worden, de „vakken" steeds meer naar elkaar toegroeien. Zeker slechts in de mate, waarin geest over onze cultuur komt. Als een groot vuur zal hij den verwarden stapel van enkel materiaal, die ons nu tot last is, verteren. Met den politieken en den socialen zal ook een wetenschappelijke wereldbrand komen. Dat heeft zich al meer dan eenmaal voorgedaan. De twee grootste voorbeelden daarvan zijn de bekende ondergang der antieke cultuur, waar het op meer uiterlijke en gewelddadige wijze, en de afbraak van het reuzenapparaat der middeleeuwsche wetenschap door de renaissance en de reformatie, waar het op meer innerlijke en geestelijke wijze geschiedt. De verlossing en de verlosser zullen ook op dit gebied verschijnen en ook de revoluties.

Waar dus de vereenvoudiging van de wetenschap geenszins een utopie is, is dit ook niet het geval met de mogelijkheid, om hare m e t h o d e n aan het volk bij te brengen. Zeker moeten wij van den beginne af aan een valsche voorstelling uit den weg ruimen. Het gaat er natuurlijk niet om van alle menschen g e l e e r d e n te maken. Geleerden zijn specialisten; deze worden, om dit voorop te stellen, door de universiteit gevormd; de cultuurschool in al haar trappen van ontwikkeling vormt echter enkel den mensch. En nu is mijn vaste overtuiging, dat alles wat de wetenschap bezit aan menschelijke vormingswaarde heel goed aan het geheele volk, dat n.l. door de middelbare school is voorbereid, zal kunnen worden gebracht. In dit opzicht heeft men in het bijzonder aan de Deensche volkshoogescholen experimenten gedaan, die buitengewoon bemoedigend zijn [1]).

Ik kan echter ook op grond van eigen ervaringen de overtuiging uitspreken, dat er geen waarheid in welken vorm ook bestaat, die niet zoo eenvoudig zou zijn weer te geven, dat om zoo te zeggen ieder mensch haar zou kunnen begrijpen. De tegenovergestelde meening is niet anders dan een oud vooroordeel. Aan onze wetenschap hangt van haar aristocratische periode af

---

[1]) Vergelijk Hollmann: Die dänische Volkshochschule und ihre Bedeutung für die Entwickelung einer völkischen Kultur in Dänemark (in het bijzonder het vierde hoofdstuk).

zoo iets als een hiëroglyphenschrift aan, dat wel veel bijdraagt tot haar geheimzinnigen nimbus maar in het geheel niet noodzakelijk is. Haar taal is een geleerd koeterwaalsch en men denkt wel eens dat, hoe meer iemand zoo spreekt, hoe wetenschappelijker hij is en omgekeerd. In werkelijkheid laat zich iedere wetenschappelijke kennis in menschelijke taal en menschelijk schrift weergeven en het verraadt juist den meester in de wetenschap, wanneer hij dat kan. Desniettemin ben ik bereid toe te geven, dat dit in geschiedenis- en philosophievakken gemakkelijker zal gaan dan b.v. in de physica en de chemie, of vooral ook in de hoogere wiskunde. Maar ook hier heeft men in de vermenschelijking reeds veel en onvermoede dingen gepresteerd[1]) en zijn zeker nog schier onbegrensde mogelijkheden voorhanden.

Wij kunnen deze bijzondere methoden van de wetenschap haar techniek noemen. Nu weten wij uit de geschiedenis van alle andere techniek, dat hier werkelijk het gebied is van de onbegrensde mogelijkheden. Het is gebleken, dat waar ook maar een nieuw doel te veroveren was, onmiddellijk zich de daartoe noodige uitvinding voordeed, ook al had men noch zoo luid en eenstemmig geroepen, dat het „onmogelijk" was. Het moest gaan en het ging. Zoo ben ik ook vast overtuigd, dat nu, waar een democratiseering van de wetenschap noodig geworden is, ook de daartoe noodige technische veranderingen in de uitoefening van de wetenschap zich zullen voordoen, wat niet wegneemt, dat het een taak voor de besten zal zijn zulke nieuwe eenvoudige methoden te vinden, ja hun vinding zal een teeken van genialiteit zijn. Want het genie is steeds een vereenvoudiger.

Daarmede komt het ons voor, dat wij voldoende gronden hebben aangegeven voor de uiterlijke en innerlijke mogelijkheid van ons ideaal. Tegelijk is echter duidelijk, dat juist deze nieuwe weg, dien wij der wetenschap wijzen, niet leidt in een woestenij of een slop maar naar vruchtbaar nieuw land en een onmetelijk verschiet opent.

De tweede vraag echter, die men tot ons richten kan, is die, hoe wij onze opvoeding in het nationale leven plaats geven. Het in onze dagen zooveel behandelde probleem der nationale of ook wel staatsburgerlijke opvoeding komt hier boven.

---

[1]) Juist ook aan de Deensche Volkshoogescholen.

Men kan van twee zijden de vraag naar onze verhouding tot de nationale opvoeding stellen, van nationale en van internationale zijde. Den nationalen hebben wij misschien te weinig over de nationale opvoeding gesproken, den internationalen zijn wij misschien te sterk uitgegaan van de eigen volksgemeenschap.

In werkelijkheid gelooven wij het probleem, zonder daarvan uitdrukkelijk en met de gebruikelijke woorden te hebben gesproken, zoo opgelost te hebben, dat beide het met ons eens kunnen zijn, wanneer zij geen doctrinairen zijn.

Onder s t a a t s b u r g e r l ij k e opvoeding verstaat men veelal een op zich zelf staand vak in de school, dat zoo ongeveer spreekt van onze wetten, de rechten en plichten der burgers e.d., dat vooral echter aanwerken moet op de rechte staatsgezindheid; onder n a t i o n a l e opvoeding echter een den nadruk leggen op het nationale element bij alle opvoeding, zelfs zoo, dat men het etiket van het nationale aan alle leerstof vasthecht. Men is toch onder ons nog veelal van meening, dat men ieder nieuw opkomend wereldeuvel door invoering van een nieuw schoolvak of door instelling van een nieuwen leerstoel kan te boven komen en voegt op die manier vaak aan het euvel in de wereld nog een duplicaat in de school toe. Wat het eindresultaat van dergelijke bemoeiïngen zoo niet steeds dan toch vaak, ja, zelfs regelmatig is, weet men: dat zoowel het staatsburgerschap als het nationale gevoel den leerlingen gaat tegenstaan. Juist zoo zou het gaan met een daarmede overeenkomstige opvoeding tot het internationale denken. Daarom gaan wij dezen weg niet. Voor ons behoort het tot onze paedagogische methode, dat wij uitgaan van wat den mensch in de eerste plaats naligt. Dat is echter zijn e i g e n l a n d. Tusschen twee haakjes opgemerkt: deze paedagogische grondwaarheid mochten de eenzijdige internationalisten wel eens bedenken. Zij zullen bezwaarlijk de menschen in de lucht tot menschelijk voelen en handelen kunnen opvoeden maar alleen tot een passende phraseologie. Wij gaan dus uit van de volksgemeenschap en voeden tot haar op. Dat is tegelijk onze nationale en, als wij een oogenblik de uitdrukking zullen overnemen, onze staatsburgerlijke opvoeding. Een op zich zelf staand vak kennen wij daarvoor natuurlijk evenmin als voor kunst, zedelijkheid en religie. Wanneer de jonge en de oudere mensch in de atmosfeer leeft, die wij voor onze opvoeding wenschen, dan wordt hij of geheel vanzelf een waardevol lid van de volksgemeenschap tot welke hij be-

hoort, of hij wordt het niet door eenig bijzonder onderricht.

Terwijl wij hem dus op die manier voor de volksgemeenschap opvoeden, doen wij dit als van zelf ook voor de algemeene menschheidsgemeenschap. Want wij voeden hem op tot mensch, tot gemeenschapsmensch in het algemeen. Wij laten hem een ideaal zien, dat niet enkel nationaal maar boven-nationaal is. Maar hij leert menschelijkheid beoefenen, daar, waar het hem het meest nabij ligt, aan zijn omgeving, aan de menschen met wie hij nu eenmaal op een bepaalde manier is verbonden, aan zijn dorpsgenooten, stadsgenooten, volksgenooten. In de mate, waarin hij zich hier als mensch gedraagt, zal hij in iederen mensch het menschdom eeren. Het eigen land is voor ons het uitgangspunt tot de menschheid en het nationale een weg tot wat boven het nationale uitgaat.

Overigens houden wij het voor een waandenkbeeld te meenen, dat men nationale en staatsburgerlijke gezindheid door de school of soortgelijke middelen zou kunnen inplanten, waar daartoe het geheele aardrijk in een gezond nationaal en politiek leven te kort schiet. Zoolang wij geen waarlijk democratische volksgemeenschap hebben en geen den mensch tot in de diepte rakend politiek leven, zult gij tevergeefs den menschen vaderlandsliefde en politieke belangstelling voorprediken; schept een waarachtig vaderland voor allen en deze prediking zal overbodig zijn. Zij is enkel teeken van een diepliggend euvel.

Dit thema van de nationale opvoeding brengt ons echter nog tot de laatste van de vragen van dit hoofdstuk. Het is U misschien als vreemd voorgekomen, dat ik U tegen mijne beginselen in gesproken heb van dingen, die U schijnbaar niets aangaan, als b.v. de organisatie, de stof en de methode van de Lagere school. Ik zou U echter nogmaals willen herinneren, dat dit noodig was, opdat wij de taak van de Volkshoogeschool en de Universiteit zouden verstaan. Maar ik heb nog een bijzondere reden daarvoor gehad: gij moet U, geachte toehoorders, zeer zeker voor deze dingen interesseeren. Deze dingen gaan U ten zeerste aan. Want gij zult immers de geestelijke leiders van het volk worden, gelijk men U telkens weer zegt. Het is Uw plicht zijn cultuur in nieuwe banen te leiden. Gij zult helpen, gij allen, dat een nieuwe cultuur tot stand komt. Het gaat bij wat wij hier behandelen

niet om methodische uiteenzettingen voor vakgeleerden, niet om psychologische finesses en schoolmeestersproblemen, maar om de nieuwe geestelijke grondslagen van het nationale en menschelijke leven. Dat echter gaat ons zeer wezenlijk aan.

En ziet gij nu wel, dat is ook de zin van de volkshoogeschool, dat wij, de leeraren en de studeerenden van de huidige volksschool, niet maar een kaste zijn, die in zelfzuchtige en hoogmoedige afgeslotenheid haar cultuurprivilege geniet, maar dat wij er zijn om het volk te dienen, ieder op zijn eigen manier. Daarop zullen wij nog dieper ingaan, als wij nu weer tot de Universiteit overgaan. Welke bijzondere taak de Universiteit ons echter ook te geven zal hebben, het zal toch ondergeschikt zijn aan de algemeene taak, die in het ideaal van de Nieuwe School besloten is: dat wij in dienst zijn van de gemeenschap en in deze gemeenschap tehuis behooren. Daarom gingen deze uiteenzettingen over de volkshoogeschool ons zeker allen ten zeerste aan; zij hebben ons een deur geopend, door welke wij, van de wereld van het tegenwoordig academisch bestaan uit, kunnen zien in het nieuwe land, waar ons werk ons wacht.

NEGENDE VOORDRACHT.

Thans keeren wij terug tot de Universiteit, om ons verder met haar bezig te houden. Zeggen wij, dat wij tot haar terugkeeren, dan is dat in zooverre misschien onjuist, als wij eigenlijk ook voortdurend ons met haar hebben bezig gehouden. Want van haar ware gedaante konden wij evenmin afzonderlijk spreken als van haar valsche en het doel van al deze laatste voordrachten was dan ook **de Nieuwe Universiteit** te plaatsen in den socialen, cultureelen en paedagogischen samenhang, waarin zij behoort. En waar wij in den grond reeds voortdurend over haar gesproken hebben en zij het uitgangspunt en in zekeren zin ook het doel van onzen denkarbeid was, daar is nu ook reeds veel gezegd van wat wij anders eerst nu hadden moeten zeggen, waarom wij nu wel dadelijk op ons doel af kunnen gaan.

Wat is bij het nieuwe opvoedings- en ontwikkelingssysteem; dat ons voor oogen staat, de universiteit?

Misschien hebt gij zoo nu en dan wel het gevoel gehad, alsof zich de universiteit eenvoudig in wat wij „hoogeschool" noemen zal moeten oplossen. Dan hebt gij wel niet alleen betreurd, dat in dat geval de oude academische poësie en jongelingsillusie tot verdwijnen is veroordeeld, maar dan is ook in U ontwaakt de veel ernstiger bedenking, of deze hoogeschool wel in staat zal zijn die grondige verzorging van de wetenschap te geven, die tot haar instandhouding en groei noodzakelijk zal zijn. Gij zoudt dan kunnen aanvoeren, dat deze hoogeschool misschien wel in staat zal zijn de voorhanden zijnde wetenschap mede te deelen, ja zelfs ook, door het nauwer contact met het volk, de gemeenschap en het leven in al zijn schakeeringen, waarin zij den wetenschappelijken arbeid brengen zal, voor dezen een onuitputtelijke bron van aanmoediging en vruchtbaarheid kan worden. Maar zij is daarmede toch nog slechts een

g e h o o r z a a l, daarnaast zou voor de wetenschap nog een l a b o r a t o r i u m noodig zijn, waar men in diepe stilte, om zoo te zeggen buiten tijd en ruimte, nieuwe waarheid zoeken en deze in moeizamen zelfarbeid gestalte geven kan. Ook zou toch nog wel een meer diepgaande beoefening van wetenschappelijk denken te wenschen zijn dan de volkshoogeschool in het algemeen zou kunnen geven.

Laat mij U onmiddellijk mogen geruststellen, indien deze bedenkingen in U zijn opgekomen. Niet slechts moet naar het plan zooals wij het ons voorstellen deze grondigheid der wetenschap niet worden verstoord, maar zelfs onvergelijkelijk stelliger dan tot nu toe worden verzekerd. Want in den grond der zaak is het juist de huidige universiteit, die met vervlakking werd bedreigd, doordat zij te veel verschillende doeleinden tegelijkertijd moest dienen, het doel n.l. hoogste ontwikkeling te verleenen, geleerden te vormen en tegelijk het andere alle mogelijke praktische bekwaamheden te bevorderen. College en seminarie waren steeds meer genoodzaakt ter wille van hen, die daarin algemeene ontwikkeling zoeken, zonder de daarmee overeenkomstige wetenschappelijke voorbereiding te hebben gehad, hun streng wetenschappelijk karakter op te geven. Dat was overigens wel in vele opzichten een voordeel maar niet in den zin van de streng wetenschappelijke scholing. Erger, ja veel erger was, dat, waar ook maar een nieuwe tak van praktische arbeid zich voordeed, men meende daarvoor ook maar dadelijk een professoraat of althans een privaatdocentschap te moeten instellen, zoodat men er zich over zou kunnen verwonderen, dat wij er nog geen voor het skiloopen hadden. Op deze manier heeft het lichaam van de universiteit een waterhoofd gekregen, maar onder grondigheid zal toch wel niemand een dergelijken toestand verstaan.

Wij onzerzijds o n t l a s t e n de universiteit. Wij dragen de taak van het geven van hoogste o n t w i k k e l i n g over aan de hoogeschool en de andere, van het dienen van t e c h n i s c h e doeleinden, aan de daartoe bestemde beroepsscholen. De universiteit moet de plaats zijn voor streng en geconcentreerd wetenschappelijk werk, een plaats, waar men stil en ongestoord wetenschappelijke waarheid beoefenen en verwerken kan en waar men tot dat werk kan worden voorbereid.

Zij moet de s c h o o l voor de g e l e e r d e n zijn. Zoo kunnen wij haar na eenig bedenken het beste noemen, willen wij in het kort haar zin en haar doel aanduiden. Wat wil dat voor

ons beteekenen?

Ik moet U, geachte vergadering, wederom vragen datgene, wat men onder het nu geldend systeem onder geleerden verstaat, terzijde te stellen evengoed als ik U verzoeken moest het beeld der huidige school te vergeten, toen wij het hadden over de nieuwe school. Tegenwoordig stellen wij ons onder een geleerde onwillekeurig voor een wat onbeholpen man met een hoofd vol verbazingwekkende kennis — waarin vooral titels van boeken een voorname plaats bekleeden — en verbinden daarmee de andere voorstelling van een soort intellectueel monnikendom, waar dan ten slotte deze nog bij komt, dat het gaat om een soort van hooger wezen, een soort magiër, die over allerlei wonderdadige geheimenissen en tooverkunsten de beschikking heeft. Wanneer zich dan in deze bewondering ook een weinig geringschatting mengt en met de eerwaardigheid ook een beetje belachelijkheid samengaat, dan deelt de geleerde ook hierin het lot van den monnik.

Wij verstaan er iets anders onder. Onze opvatting nadert reeds die van Fichte, die in zijn beroemde voordrachten over „de bestemming van den geleerde" dezen maakt tot den vertegenwoordiger van de wetenschap in den hoogen zin van het idealisme, met welken ook wij voor een groot deel kunnen meegaan, en hem de opdracht geeft de fakkeldrager des geestes voor het volksleven te zijn. De ware bestemming voor den geleerde is voor hem „het opperste toezicht op den waarachtigen vooruitgang van het menschelijk geslacht in het algemeen en de voortdurende bevordering van dezen vooruitgang." Hij is „leeraar van het menschelijk geslacht," „opvoeder der menschheid;" hij moet „de zedelijk beste mensch van zijn tijd", ja ten slotte een middelaar der goddelijke waarheid, een profeet zijn. Dat is echter zoowel een intellectualistische als een aristocratische opvatting, met welke wij als zoodanig niet kunnen meegaan. Wij moeten den geleerde van dit hooge voetstuk afhalen en hem daardoor schijnbaar verlagen, echter slechts om hem in werkelijkheid te verhoogen. Want wij geven hem rijkelijk terug wat wij hem moesten ontnemen.

De universiteit is ons allereerst enkel een beroepsschool, zoo gij wilt de hoogste van de beroepsscholen, waar zij met de hoogeschool parallel loopt; maar wij doen misschien beter af te zien van dergelijke hiërarchische rangen, die veelal slechts den hoogmoed dienen. Het gaat om de beroepen, voor welke een nauwkeurige en gespecia-

liseerde wetenschappelijke scholing noodig is. Zij is dus, principiëel en organisatorisch beschouwd, niets anders dan de beroepshoogeschool van den smid, den schilder, den landbouwer. Zij geeft niet in de eerste plaats algemeene ontwikkeling, maar zij geeft den leeraar (en wel die van alle rangen)[1]) den predikant, den arts, den jurist en anderen datgene, wat zij voor hun specialen arbeid noodig hebben te weten en te kunnen.

Nu ligt de zaak echter zoo, dat het bijzondere, wat deze noodig hebben juist iets algemeens is, n.l. niet maar een of andere speciale vakkennis en vakkunde, maar het inzicht in den totaalzin van het geestesleven, wetenschap dus in onzen zin. Want slechts in de mate, waarin zij dit inzicht hebben, kunnen zij hunnen arbeid goed verrichten. Deze arbeid beteekent immers toch een zeker geestelijk leiderschap, hoewel niet in den zin van een monopolie en privilege, zooals Fichte het zich voorstelde en min of meer ook nog in onze dagen wordt gedacht.

Wordt dit inzicht in den totaalzin van het geestesleven echter niet reeds bijgebracht door de volkshoogeschool, althans in haar hoogste afdeeling?

Zeker, echter slechts op een algemeene manier. Zij heeft niet een bepaald beroep op het oog maar beoogt slechts den mensch, wel te verstaan den concreten gemeenschapsmensch maar niet den beroepsmensch.

De taak van de universiteit is dus de school te zijn voor bepaalde beroepen, die een soort geestelijke leiding, misschien is beter gezegd: cultureele leiding, hebben te geven. Aan deze moet zij de meer bepaalde scholing geven, die juist zij noodig hebben, maar dat kan zij alleen doen, doordat zij juist hun eerst recht het inzicht verleent in het geheel, waarin zich ook hun arbeid invoegen moet. In de universiteit als hoogste phase van de beroepsschool, loopen dus in zekeren zin cultuurschool en beroepsschool weer samen, evenals dit ten slotte ook het geval is bij de hoogste phase van de cultuurschool: de hoogeschool, in zooverre juist zij zeer nauw aansluit bij den arbeid der gemeenschap, een dooreenmenging van geest en arbeid be-

---

[1]) Ik ben van meening, dat ook de leeraar van de lagere en middelbare school evengoed als de professor aan de universiteit de hoogste ontwikkelingsmogelijkheden, over welke wij de beschikking hebben, deelachtig moet worden, zonder dat overigens voor het allerbelangrijkste te houden.

werkstelligen wil. Het onderscheid bestaat slechts hierin, dat bij de een het accent meer ligt op het bijzondere, bij de andere meer op het algemeen-menschelijke beroep.

Wij kunnen nu het beeld van den geleerde, zooals het ons voor oogen staat, in eenige algemeene lijnen aangeven. Tot de geleerden rekenen wij alle diegenen, wien het door beroep of op vrije wijze is opgelegd wat er aan geest in de gemeenschap leeft in den vorm van wetenschap voor te staan. Dat daarbij de artsen niet zijn uitgesloten, behoeft wel nauwelijks te worden gezegd, want ook zij hebben een geestelijk werk te doen. Het blijft dus een zaak van gewicht een geleerde te zijn.

Echter wel te verstaan niet in den verkeerden intellectualistischen en aristocratischen zin of zelfs maar in den zin van een maatschappelijk voorrecht. Wij gelooven nu eenmaal niet, dat in het algemeen de geleerde dichter bij de waarheid staat dan andere menschen. De waarheid gaat verre uit boven alle weten en alle theoretische kennis in het algemeen. Een onontwikkelde baanveger kan veel dichter bij de waarheid zijn dan een groot geleerde. Dit goed te weten moet een grondtrek van de niet-intellectualistische cultuur zijn. Verder zal hoogste ontwikkeling in den vorm van een algemeen inzicht in den totaalzin van de geestescultuur naar ons idee in de toekomst algemeen goed zijn. Zoo zal het ambt van geleerde, beter gezegd: het bezoeken van de universiteit in geen geval meer aan het bezit van geld gebonden zijn. De geleerdenkaste zal in het geheel niet meer bestaan. De geleerde zal geheel anders dan tot nu toe het geval is met het geheele volksleven verbonden zijn. Wij hebben er ook reeds op gewezen, dat de hedendaagsche verhouding van lichamelijken en zoogenaamd geestelijken arbeid voor een andere zal moeten wijken. Handenarbeid zal geheel anders gewaardeerd worden en geestesarbeid daardoor niet meer beschouwd worden als iets van hoogere en meer gewijde sferen. De Tolstoyaansche eisch, dat iedere mensch zijn kost met eigen hand verdienen moet, zal wel is waar niet een wet of ook maar een schabloneachtige leefregel zijn, maar een waarheid, die op ongedwongen wijze geheel ons leven doordringen zal. Met dat al zal wel de geleerde den nimbus van het kastewezen verliezen, maar als mensch zal hij erbij winnen in dezelfde mate als dienen meer is dan heerschen.

Dit alles zal in het verdere verloop van onze verhandeling nog duidelijker worden.

Laat ons nu trachten de organisatie van de nieuwe universiteit ons in hoofdtrekken duidelijk te maken.

Hoe zal zij zich moeten aansluiten aan het overige organisme van het opvoedingsstelsel?

Wij hebben erop gewezen, hoe naar ons plan op de hoogte van de middelbare school de beroepsleer zich afbuigt en een deel van den tijd voor zich opeischt. Zulk een beroepsleer zou naar onze meening iedereen moeten doormaken, afgezien ook van die van den geleerde. Een geleerde zou bij zijn eigen beroep nog een ander beroep moeten geleerd hebben. Wij zouden daarmede terugkeeren tot het beginsel van de oude joodsche schriftgeleerden. Dit zou in zeer vele opzichten een voordeel zijn. Het gaf den geleerde meer geestelijke vrijheid, doordat hij gemakkelijker in staat zou zijn een werkkring op te geven, die met zijn overtuigingen niet zou overeenkomen. Het gaf aanleiding tot een nauwere aanraking met het leven van de massa en werkte de wereldvervreemding tegen, die den tegenwoordigen geleerde zoo zeer eigen is. Het zou ook mede helpen de kloof te dempen tusschen geestes- en handenarbeid. Ook zou zulk een verbinding met de aardsche werkelijkheid onmiddellijk bevruchtend op den geest inwerken. Het is zeker geen toeval, dat scheppende geesten als Leonardo da Vinci, Spinoza, Leibnitz, Goethe, Tolstoy zelf ook handenarbeiders, technici, landbouwers waren, of dan toch in nauw verband met zoodanig praktisch werk stonden.

Op een bepaald punt zou dan de overgang naar de school voor geleerden moeten geschieden, die geenszins een onmiddellijke of volledige breuk met een andere beroepsleer zou behoeven te beteekenen. Naar welke kriteria zou deze overgang moeten plaats vinden? In ieder geval niet naar de grootte of geringheid van den vaderlijken geldbuidel, maar uitsluitend naar de mate van de neiging en de begaafdheid. Deze laatste zou na een onderzoek kunnen worden vastgesteld, indien gij wilt na een soort examen. De school zelf zou ten minste voor allen, voor wie dat noodig zou zijn, in elk opzicht kosteloos moeten zijn. De leerling zou volledig onderhoud moeten ontvangen, terwijl van schoolgelden niet zou worden gesproken.

Gij zult, nog afgezien van de vraag naar de geldmiddelen die wij niet opnieuw zullen behandelen, dadelijk eenige bedenkingen opwerpen. „Dan zal iedereen willen studeeren." Deze bedenking stelt onze geheele hedendaagsche instelling voor-

op, waar de universiteit verschijnt als bron voor alle hoogere ontwikkeling, ja van de waarheid zelve, en ook als weg om op te klimmen tot de hoogere trappen van den maatschappelijken ladder. Dat alles valt weg in het kader waarin wij de nieuwe universiteit plaatsen. Hoogste ontwikkeling is langs anderen weg te verkrijgen. Van maatschappelijke opklimming door middel hiervan kan geen sprake meer zijn. De zoogenaamd lichamelijke en dergelijke arbeid heeft een geheel andere beteekenis en waarde verkregen. Zeker zullen niet alle knappe koppen of geniale naturen lust hebben vele jaren op de schoolbanken te slijten. Daarom mag en moet ook de schifting voor de geleerdenschool s t r e n g zijn, veel strenger dan nu.

„Maar wanneer die dan onrechtvaardig is?" Ik antwoord: dat is zij nu in ieder geval nog honderd maal meer. En een ongeluk zal dat in het nieuwe verband veel minder zijn dan nu. Want men wordt daardoor nog lang niet een intellectueele proletariër of half-proletariër. Daar komt echter nog een ander gezichtspunt bij, waarvoor ik Uw volle aandacht vraag: ik stel mij deze keuze van geleerden om te beginnen niet voor als een onherroepelijke daad, maar ook evenmin als iets, dat tot de eerste jongelingsjaren zou moeten beperkt zijn. Veeleer zouden wij de gelegenheid tot den overgang in de school voor geleerden willen openstellen tot in de jaren der volwassenheid toe, tot zoo ongeveer den leeftijd van veertig jaren, ja in zekeren zin ook nog later. Deze zou, evenals de beroepsschool in het algemeen, steeds ter beschikking moeten zijn, onder bepaalde voorwaarden natuurlijk; in ieder geval in de onderstelling van een beproefde stellige neiging en bijzondere begaafdheid. De algeheele stramheid van de tegenwoordige beroepsorganisatie moet evengoed worden losgewoeld als die van de afscheiding in vakken; ook hier moet in het algemeen het loketjessysteem, waar maar mogelijk, door een grootere levenseenheid vervangen worden.

Tot zoover over den overgang naar de universiteit. Wat nu haar verdere organisatie betreft, moeten wij in acht nemen, dat wij het g y m n a s i u m als opgeheven beschouwen. Daarom moet de universiteit het ten deele vervangen. Zij moet — om in de eerste plaats het belangrijkste te noemen — het nauwkeurig leeren kennen van de oude talen overnemen, voor zoover dit vereischt is. Zoo misschien ook iets van wiskunde en natuurwetenschap. Daardoor zou wellicht een verdeeling in t w e e d e e l e n ontstaan, gelijkend op die, welke de Engelsche

en Amerikaansche universiteiten hebben: in een lageren en een hoogeren trap. De lagere zou iets van het tegenwoordige gymnasium moeten overnemen, zij zou dan school voor leerlingen zijn en zou in zooverre beneden het niveau van de tegenwoordige universiteit staan; de hoogere echter zou dan school voor gezellen zijn en zou zich wat zelfstandigheid van werken aangaat boven dit niveau verheffen.

Daarbij zou dan nog wel een verdere splitsing komen. Wij hebben twee doelstellingen voor de universiteit onderscheiden: zij moet voorbereiden voor een bepaald beroep en heeft juist daarom voor alles het inzicht bij te brengen in den totaalzin van het geestesleven. Overeenkomstig deze dubbele doelstelling zou de universiteit wellicht zeer geschikt wederom in twee deelen kunnen vervallen: aan den eenen kant zou dit inzicht kunnen worden geboden, de wetenschap als eenheid worden geleerd; aan den anderen kant laten we zeggen de technische zijde van een beroep. Op die manier zou het faculteitensysteem in den tegenwoodigen vorm worden opgeheven en zou toch datgene, wat daarin recht van bestaan heeft, worden behouden.

In dezen zin dus zou zich de universiteit aansluiten aan het verdere opvoedingssysteem. En welke zou nu ten slotte haar eigen organisatie zijn?

Hier kunnen wij kort zijn. Het spreekt voor ons vanzelf, dat de universiteit in dezelfde verhouding moet staan tot den staat als de geheele school. Wat gezegd is over de verderfelijke werking van den invloed van den staat op de school, doelde toch al dadelijk ook in het bijzonder op de universiteit, ofschoon niet alleen op haar. Ook hier kan men zich de verhouding vanuit dit beginsel overigens verschillend denken. De kosten kunnen onmiddellijk door den staat of door corporaties worden opgebracht; van belang is slechts, dat de staat zich onthoudt van alle recht van spreken betreffende den geest, den gang van zaken en de inwendige organisatie van de universiteiten. Zij vormen vrije gemeenschappen, die geheel zich zelf regeeren. Dat deze regeering een door en door democratische moet zijn, spreekt hier wel van zelf. De universiteitsaangelegenheden worden zoowel door de leeraren als door de leerlingen gelijkelijk verzorgd, natuurlijk zoo, dat tusschen de rechten van de leeraren, de oudere en de jongere studenten, bepaalde onderscheidingen bestaan, die in geen enkel opzicht tegen het democratisch beginsel ingaan. De studenten moeten

echter in alle voornaamste lichamen van de universiteisgemeenschap vertegenwoordigd zijn. Daarnaast kunnen dan leeraren en leerlingen nog hun afzonderlijke organen hebben. Het tegenwoordig ietwat hiërarchisch-byzantijnsch systeem van gewone, buitengewone, honorair-professoren en privaatdocenten zou worden opgeheven en vervangen door een veel vrijere, democratische verhouding. Ook zal het onderscheid tusschen leeraren en leerlingen vloeiender zijn, doordat overgangen gevormd worden, waartoe wederom de Angel-Saksische universiteiten waardevolle voorbeelden opleveren. In een verstrekkende autonomie zullen de leerlingen in het bijzonder de keuze van leerstof en methoden mede bepalen. Er zullen middelen tegen de a n a r c h i e zijn, ik geloof echter veeleer, dat juist door een nieuwe v r ij h e i d de veelvuldige anarchie van de tegenwoordige zoogenaamde academische vrijheid zou worden opgeheven. Opvoeding tot ware vrijheid is de beste weg tot w a r e o r d e. De nieuwe universiteit mag als afsluiting van een school, die ook op de lagere trappen vèrstrekkende autonomie van de leerlingen kent, rekening houden met een veel grootere rijpheid der leerlingen dan de huidige. De l e e r a r e n zullen veel meer oudere kameraden, leiders, vertrouwensmannen dan regenten zijn. Het is verre van mij het recht van a u t o r i t e i t te miskennen. Maar het moet een autoriteit zijn, die zich in vrijheid doorzet en door de geestelijke en zedelijke kracht van haar dragers werkt, niet door uiterlijke inrichtingen en zeer zeker niet door de grootte van de pruik. Het is verre van mij een woord te willen spreken voor een vermindering van den e e r b i e d, waar ik toch juist het huidige systeem als grondfout aanreken, dat het gebrek aan eerbied kweekt; maar er bestaat geen andere ware eerbied dan de in vrijheid gegroeide.

Het zou mij nu niet moeilijk vallen op grond van de uitgesproken beginselen een organisatie van de nieuwe universiteit tot in onderdeelen te ontwerpen. Ik houd dit echter juist daarom voor overbodig, omdat de m o g e l ij k h e i d van zulk een gemeenschappelijke en democratische organisatie van de universiteit wel voor ieder duidelijk kan zijn, behalve voor diegenen, die enkel het nu bestaande voor mogelijk houden; van welke er helaas in de universiteiten ongewoon vele zijn — niet tot aanbeveling van het systeem. Dat de bemoeiïngen, die in verband hiermee in studentenkringen sedert jaren in gang zijn, mijn hartelijke instemming hebben spreekt nu wel van zelf. Zij moesten alleen — principiëel, niet tactisch gesproken — nog veel

radicaler zijn, veel meer gedragen vanuit een nieuwe idee der universiteit en van de cultuur in het algemeen. Maar wij willen, gelijk gezegd is, ons hier niet verder in bijzonderheden verdiepen en weer enkel een beginsel, niet een model geven. Daarentegen kan nog een woord over de verhouding van de universiteit ten opzichte van de hoogeschool op zijn plaats zijn.

Dat tusschen beide niettegenstaande het principiëel onderscheid nauwe betrekkingen zullen bestaan, ligt wel voor de hand en zeker zal het niet een betrekking van concurrentie zijn maar een van vriendschap en arbeidsgemeenschap. Leerlingen zoowel als leeraren van de universiteit zullen aan het werk van de volkshoogeschool deelnemen, evenals omgekeerd de arbeid der hoogeschool voor de universiteit waardevolle leerlingen zal kunnen aanbrengen. De universiteit sluit zich niet van het volksleven af, maar staat daarmede in nauw verband. Wij hebben er reeds op gewezen, dat leeraren en leerlingen van de universiteit wellicht zelfs tezamen in een anderen arbeidsvorm der gemeenschap betrokken zouden kunnen zijn. Onder omstandigheden zou ook de localiteit dezelfde kunnen zijn. Daarbij zou echter het principiëel onderscheid blijven bestaan: aan den eenen kant ontwikkeling voor allen, verzorging van de algemeen-menschelijke geestelijke waarden, aan den anderen kant de zeker in grooten stijl op te vatten vorming van geleerden; te eener zijde de voordracht op kunstvolle en tegelijk eenvoudige wijze, te anderer zijde de rustige en moeizame uitwerking van de wetenschap. Door de samenwerking van beide instellingen wordt het opvoedingsdoel bereikt, dat een werkelijk sociale en democratische volksgemeenschap zich stellen moet en wordt toch zoowel de vervlakking der wetenschap als van de volksziel voorkomen.

Wanneer wij nu overgaan tot den geestelijken arbeid, dien de universiteit zal moeten presteeren, dan zal het nieuwe beginsel slechts steeds duidelijker naar voren komen. Bij dezen arbeid moeten de fouten, die het tegenwoordige systeem aankleven, vermeden worden en moeten de nieuwe grondbeginselen worden toegepast.

Onze hoogste oriënteering is het arbeidsbeginsel. Wij hebben artsen, leeraren, beambten, predikanten e.a. voor te bereiden tot den dienst der gemeenschap. Wij moeten hun dus den zin van dit werk ontsluiten. Het gaat er niet enkel om, dat hun eenige kennis en bekwaamheid op empirische en eenigszins toevallige wijze worde bijgebracht, maar

dat zij een zoo diep mogelijk en zelfstandig inzicht verkrijgen in het wezen van het geheel. Daardoor wordt het vele en veel te vele en tegelijk bonte en onsamenhangende, dat nu den academischen arbeid zoo zeer verzwaart, tot een eenheid samengevat. Tegelijk wordt het in de aardsche werkelijkheid gebracht, menschelijk gemaakt, in het nauwste verband gebracht met de wezenlijke levensbelangen van de menschen en in de eerste plaats van de engere gemeenschap, waartoe leeraren en scholieren behooren. Dus niet een ingebeelde waarheid voor zich zelf, maar de waarheid voor U en voor mij, die immers toch uit de waarheid zelve, uit het absolute stamtmaar in plaats van een bleeke gedachte een vleesch geworden woord is. Het goed begrepen pragmatisme, dàt is ons beginsel

Deze eenheid van zin nu, die alle wetenschap eigen is, toont in de eerste plaats de philosophie. Haar stellen wij wederom op de wijze der groote tijden aan de spits der universitaire vorming. Wij eischen voor iederen leerling der universiteit een inleiding in de philosophie.

Daar behoeft nu niemand van te schrikken. Ik weet wel, dat in het bijzonder wij Zwitsers een onphilosophisch volk zijn. Wellicht dringt zich bij het woord philosophie aan ons bijzonzonder gemakkelijk de voorstelling op van weet ik welke abstracte vragen, van welke niemand den zin begrijpt en die in een onverstaanbaar koeterwaalsch behandeld worden. Dat men echter over de philosophie op dergelijke wijze denken kan, is slechts een teeken, hoezeer in het afgeloopen tijdperk zoowel de philosophie zelve, als de geestelijke cultuur in het algemeen in verval is geraakt. Want levende philosophie is immers niet anders dan de denkende bewerking van alle de hoogste menschelijke problemen, ook van de wetenschap. Want ook de wetenschap hangt in hare methoden, haar laatste veronderstellingen, haar probleemstellingen ten eenen male van de philosophie af. Wanneer zij dit voorbij ziet, doet zij dit in onwetendheid of zelfbedrog. Zij meent misschien onbevooroordeeld te zijn, waar zij toch slechts zonder het te weten, een bepaalde, misschien vervlakte, verouderde en ontaarde philosophie vooronderstelt. Wanneer niet een steeds nieuwe philosophische bezinning inzet, ontaardt en verzandt ook spoedig de wetenschap. Wat wij in verband hiermee gedurende de laatste periode beleefd hebben, hing juist heel sterk samen met het op den achtergrond treden van de philosophische bezieling in alle weten-

schap. Daarom moet ook op dit punt vernieuwing inzetten.

Uit deze overweging heeft ook de tegenwerping geen zin, dat toch velen in het geheel geen philosophische begaafdheid en daardoor ook geen philosophisch interesse zouden hebben. Daar zeg ik kortweg: Wie geen philosophisch interesse en begrip heeft, die heeft ook geen wetenschappelijk begrip in het algemeen. Hij doet beter van de wetenschap af te blijven. Zoo iemand kan misschien wel een speciaal talent hebben, zoo b.v. voor een onderdeel van de wiskunde, maar wanneer dit niet met philosophische oriënteering hand in hand gaat, dan is het niet meer dan een curiositeit, zoo iets als het talent van een acrobaat of gedachtenlezer. Alle waarlijk groote en scheppende mathematici zijn dan ook, zoover ik kan nagaan, philosophisch begaafd geweest. Uit deze begaafdheid zijn alle nieuwe intuïties der wetenschap voortgekomen. Zij leeft van Plato, Aristoteles, Descartes, Hegel, Bergson.

Men moet zich echter van de philosophie, dat herhaal ik, geen angstwekkende voorstellingen maken. Wanneer het tot nu toe niet mocht gelukt zijn haar op menschelijke wijze voor te dragen, dan zou het haar daarbij op dezelfde wijze vergaan zijn als de wetenschap in engeren zin. Wij moeten haar dan leeren in menschelijke taal te spreken. Dan zal blijken, dat geen enkel in ander opzicht begaafd mensch philosophisch geheel onbegaafd is, ten minste niet een wetenschappelijk begaafde. Het abstracte, dat in de philosohie nu eenmaal niet altijd te vermijden is, moet een wetenschappelijk mensch aankunnen, voor de rest moet hij zich ook interesseeren voor de hoogste belangen van de wetenschap als voor alles wat het menschelijk wezen betreft, in welks dienst de wetenschap immers staat. Op wien dat alles geen vat heeft, die zou, gelijk gezegd, zich ook niet met de wetenschap moeten inlaten. Ik ben echter overtuigd, dat tallooze een philosophische inleiding in de geesteswereld als een ware verlossing zouden begroeten. De ééne zin van wetenschap zoowel als cultuur in het algemeen zou hun duidelijk worden en daarmede die van hun eigen doen. Hun studie zou bezieling verkrijgen. Vele bijzonderheden van de wetenschap zouden op eenmaal voor hen beteekenis en hun belangstelling verkrijgen. Hun geest zou bevrijd worden van den last van een kennis zonder meer, hun leven grooter rijkdom en stijl verkrijgen. Zij zouden geheel anders komen te staan tegenover de cultuurproblemen, den strijd van het heden,

de groote levensvragen. De geest zou op geheel andere wijze macht over hun leven bekomen.

„Maar waar halen we dan die philosophie en haar leeraren vandaan?" Ik moet U het tweeledig antwoord herinneren, dat ik reeds op een andere plaats op deze vraag heb gegeven, waar zij zich in een meer algemeenen vorm voordeed. Hoofdzaaklijkt mij toch in de allereerste plaats te zijn, dat wij de noodzakelijkheid van deze nieuwe oriënteering der academische vorming in het algemeen inzien. Een gebrek erkennen is reeds het voor de helft herstellen. Maar dan meen ik verder ook niet, dat het erop aankomt, een philosophie te hebben, maar wel om in het algemeen wederom de philosophische problemen te stellen. Het is waarlijk een groote gunst, wanneer aan een tijd een groote, nieuwe denkwerelden ontsluitende, de geesten geweldig meesleepende philosophie wordt geschonken. Maar ook in tijden, welken dit grootste niet deelachtig wordt, is het mogelijk den zin voor philosophisch denken en philosophische oriënteering te onderhouden, misschien het best in aansluiting aan den laatsten grooten meester op dat gebied of aan een van de groote philosophen van alle tijden in het algemeen. Dezen dienst heeft Plato bewezen en bewijst hij nog steeds; Kant heeft hem bewezen en kan hem nog verder bewijzen. Men drinkt in zulke tijden dan wel geen welwater maar water uit een reservoir, doch men heeft dan toch water en versmacht niet van dorst. Wij zijn echter zoo gelukkig te leven in een tijd, waarin de bronnen van philosophisch geestesleven weer beginnen te ruischen.

Zoo staat de philosophie aan het begin van den weg tot wetenschap en begeleidt zij ons tot het einde. Dat wil zooveel zeggen, als dat wij uit het absolute putten. Want dat is juist de bijzondere waarde van de philosophie in onderscheiding met de wetenschap in den engeren zin van het woord, de zoogenaamde exacte wetenschap, dat zij opstijgt tot de bron van alle weten, dat zij de laatste waarden en normen opzoekt, van welke alle cultuur afhankelijk is, dat zij den hoogsten zin en het grondbestanddeel van de werkelijkheid aantoont, dat zij een wereldbeschouwing geeft. De wetenschap in engeren zin, de zoogenaamde wetenschappen, zijn dan principieel beschouwd slechts een ontvouwing van deze eene laatste waarheid, die de philosophie heeft aanschouwd, een toepassing van deze normen, een brengen van eenheid in de veelheid.

Over de methode van deze philosophische studie, die wij in het centrum plaatsen van alle universitaire studie, zou ik mij slechts enkele algemeene opmerkingen willen veroorloven.

Ik begin met van haar wederom hetzelfde te zeggen wat ik over religie, natuur, zedelijkheid, kunst in de school heb in het midden gebracht: philosophie moet niet zoo zeer een bijzonder vak zijn naast andere vakken, als wel de onderstelling en grondslag van allen wetenschappelijken arbeid. Zij moet niet minder dan de atmosfeer zijn, waarin deze gedrenkt wordt. Het komt er minder op aan, dat philosophie in een leerplan met vele colleges en seminaria vooraan staat, als wel, dat alle arbeid aan de universiteit met philosophie, d.w.z. in philosophischen geest, naar philosophische oriënteering, worde verricht. Wij kunnen zelfs zoover gaan te zeggen, dat naar ons beginsel in het geheel geen afzonderlijke philosophiebestudeering en geen philosophen meer bestaan, juist omdat philosophie een bestanddeel geworden is van alle academisch denken en arbeiden.

Verder spreekt het ook van zelf, dat inleiding in de philosophie niet beteekent enkel inleiding in haar geschiedenis. Met dit zonderlingste stuk historicisme van het afgeloopen tijdperk moesten wij zoo spoedig als maar mogelijk is afrekenen. Op geschiedenis zullen wij evenals bij alle andere onderwerpen van onzen geestelijken arbeid steeds slechts daar teruggrijpen, waar de belangstelling ervoor door een probleem van het heden is gewekt. Op die manier zal dan ook de geschiedenis van het philosophische denken eerst waarlijk levend worden. Overigens echter zullen wij de hedendaagsche problemen aanvatten en philosophisch behandelen. Enkele grondthema's der philosophie hebben evenwel een blijvend karakter. Om te beginnen het probleem van de kennis zelve d.w.z. de vraag, wat in het algemeen kennen eigenlijk is; hoe wij tot kennis kunnen komen; of dit in het algemeen mogelijk is en zoo ja, op welke wijze. Het is met andere woorden de vraag naar den weg tot de waarheid. Daarin ligt die naar het wezen van de wetenschap zoowel als van de philosophie opgesloten. Daarover dient hij, die zijn geheele leven of althans een belangrijk deel daarvan aan de wetenschap wil wijden, toch eenige klaarheid te hebben. Daarbij zouden zich dan aansluiten formeele logica (geheel bijkomstig), voor alles echter ethiek en godsdienstwijsbegeerte en aesthetica, alles evenwel in nieuwen stijl, niet volgens leerboek en paragraphen.

Want in de derde plaats wilde ik er den nadruk op leggen,

wat ook uit het gezegde reeds meer of minder duidelijk naar voren komt, dat mij als weg tot philosophische ontwikkeling niet een afgeronde en volledige cursus in alle zoogenaamd philosophische vakken voor oogen staat. Het systematische komt mij voor als leer- en onderrichtsmethode op geen enkelen trap van ontwikkeling begeerenswaard te zijn. Ik herinner U veeleer wederom aan het existentiëele of arbeidsbeginsel. Wij moeten minder doen aan philosophie om de philosophie, op systematische wijze, maar veel meer overal daar, waar een nood (of gemis) van het denkleven ons daartoe drijft, tot philosophische behandeling overgaan. Dit kan op tweeërlei manier geschieden. Eenmaal zullen wij, als wij philosophie studeeren, evenmin als bij anderen wetenschappelijken arbeid, bestaande academische problemen van alle kanten aanvatten, waar wellicht alle leven uit geweken is, zoodat hun zin niet eens meer wordt verstaan, maar wij zullen die problemen eruit grijpen, die actueel zijn in den diepsten zin van het woord, die n.l. de problemen zijn van den tijd en van den leerling maar ook van den leeraar, daar deze niets op levendige wijze onderrichten kan als wat hem zelf levendig beweegt. Zoo zal dan alle leerstof door dit beginsel beheerscht zijn, zoodat van daaruit ook wederom alle philosophie actueel wordt. Op deze wijze wordt zij ook van belang voor ieder, die in het algemeen geestelijke interessen heeft.

Tot zoover voorloopig over de studie der philosophie. In het verdere zal van zelf nog meer daarover gesproken worden. En dit te meer, waar wij nu komen tot een tweede hoofdmoment van onze revolutie der universiteitspaedagogie.

Wij hebben inleiding in de philosophie, beter gezegd: philosophische vorming verlangd voor alle leerlingen aan de universiteit zonder onderscheid. Nu zult gij misschien vermoeden, dat wij hen van daaruit meteen tot de afzonderlijke beroepsvakken willen doen overgaan. Philosophie zou dan zooveel zijn als een stijlvol voorportaal der universiteit, door hetwelk men in den gang kwam, waar de afzonderlijke faculteiten met hun vele vakken op uitkwamen. Maar laten wij dan terugdenken aan wat wij gezegd hebben over de specialistische ontaarding van de academische studie en tegen het vakkensysteem en in tegenstelling daarmee over het nieuwe universalisme en humanisme, de ééne wetenschap en de ééne geestelijke cultuur. Daarmede maken wij nu ook in dit stadium ernst en stellen als eisch voorop, dat iedere leerling

der universiteit in de geheele geestelijke cultuur wordeingeleid, of, om met Fichte en Schelling te spreken: dat hij de geheele wetenschap bestudeere.

Op het hooren van dezen eisch zult gij misschien opnieuw schrikken en wel niet, zooals het eigenlijk zou behooren, van vreugde. Voor Uw oogen ziet gij oprijzen alle vier de faculteiten met al hun hoofd- en nevenvakken, een eindelooze rij, die tegenwoordig ook binnen de grenzen van een enkele faculteit geen mensch meer beheerscht, en daarachter wellicht een overeenkomend aantal examinatoren en gij vraagt U af: „hoe? — dat alles zou ik bestudeeren? Hetzelfde dus, wat Faust deed, slechts in honderdvoudige vermeerdering en dus ook met een overeenkomstige vergrooting van het gevolg, dat Faust er persoonlijk aan beleefde! Zou men niet reeds bij het vooruitzicht van dit werk, gezwegen nog van het werk zelf, waanzinnig worden?"

Geachte toehoorders, ik kan U geruststellen. De zaak is natuurlijk geen dwaasheid en zal eerder tot een ontlading leiden dan tot een nog grootere overlading.

Ik zou U n.l. willen herinneren aan die indeeling in twee deelen van de geheele academische studie, die zich kruiste met de eerst gemaakte, welke een lageren en een hoogeren trap van ontwikkeling onderscheidt. Het eene deel zou aan de allen gemeenzame inleiding in de geestelijke cultuur, het andere aan de vorming voor de verschillende bepaalde beroepen gewijd zijn. Het eerste deel zou dus binnen de grenzen van de beroepsschool overeenkomen met wat in het geheele opvoedingssysteem de cultuurschool wil zijn, het tweede echter herhaalde in het algemeen het karakter van de beroepsschool binnen de grenzen van den bijzonderen vorm van deze school. Natuurlijk bleef ook het eerste deel binnen de grenzen van de beroepsschool. Het diende slechts de inleiding in die geestelijke cultuur, welker verzorging het werk van den universiteitsleerling moet zijn en zou dit ook steeds moeten doen met den blik daarop gericht. Alleen zouden allen in gelijke mate daaraan moeten deelnemen. Daarnaast echter zou door bijzondere inrichtingen geboden worden wat de arts, de leeraar, de jurist in het bijzonder nog noodig heeft. De structuur van het geheele geestelijke gebouw der universiteit zou dus niet zoo zijn, dat op dat voorportaal van algemeene philosophie de afzonderlijke faculteiten met hun vele vakken volgden maar zoo, dat wij een eenigen grooten tempelbouw zouden

hebben, waar in het midden het altaar van de é é n e wetenschap en geestelijke cultuur zou staan, omringd door rondom aansluitende zijhallen, waar de afzonderlijke beroepen afzonderlijke plaatsen zouden hebben voor hun vorming. Het u n i v e r s a l i s m e zegevierde, zonder dat de beroepsvorming aan grondigheid te kort kwam. In bijzonderheden zou men zich de begrenzing der beide deelen ten opzichte van elkander b.v. zoo kunnen denken, dat het algemeene hoofdzakelijk ook in t ij d s o r d e vooraf zou gaan, gelijk het in b e g i n s e l vooropstaat. Hij, die van de middelbare school tot de universiteit overgaat, zou dan eerst alleen in deze algemeene afdeeling komen. Hij zou daar, laten wij zeggen, een jaar in blijven, om eerst dan over te gaan in de bijzondere afdeeling, die hem voor zijn bijzonder beroep moet opleiden. Later zou zich de verhouding dan zoo kunnen voordoen, dat hij voor een deel de algemeene en voor een deel de bijzondere afdeeling toebehoorde, en dan misschien het beste zoo dat in het m i d d e n der studie de s p e c i a l e vorming vooropstond, aan het e i n d echter de a l g e m e e n e nog eens naar voren kwam, en wel in dien zin, dat nu de samenhang tusschen de verschillende geleerde beroepen weer sterker naar voren kwam en dan nu meer naar de p r a k t i s c h e zijde.

Volgens deze regeling zou dus de jonge man, die naar de universiteit gaat, niet onmiddellijk een a f z o n d e r l ij k e n tak van de universitaire studie moeten aanvatten maar d e z e s t u d i e z e l f in het algemeen. Juist de inleiding in de algemeene beteekenis van de geestelijke cultuur en den dienst aan de gemeenschap zouden hem helpen de plaats te vinden, waar hij zijn b ij z o n d e r werk zou mogen verrichten.

Misschien kan hier de vraag aansluiten, hoe de verhouding van de leeraren tot deze beide afdeelingen te denken is. Zal het b.v. zoo zijn, dat sommigen enkel tot de algemeene en anderen enkel tot de bijzondere afdeelingen behooren? Dat zou — een enkele uitzondering daargelaten — geheel tegen onze grondgedachten ingaan. Ook de leeraren moeten voor een zielloos specialisme te eener zijde en zeker ook voor een enkel encyclopaedisch, niet op grondige kennis op elk terrein berustend, universalisme te anderer zijde worden behoed. Zij moeten zelf de verpersoonlijking zijn van de verbinding tusschen den algemeenen zin van allen geestelijken arbeid en dien van een afzonderlijk beroep. Daarbij is wenschelijk, dat ook hierin de al te minitieuse scheiding der vakken worde opgeheven en vervangen

door een meer vrij en meer universeel in elkander overgaan van geestelijk leven en werken.

Dit algemeene gedeelte geldt onze bijzondere opmerkzaamheid. Het is dus zoo, dat allen é é n wetenschap beoefenen. W ij v e r l a n g e n i n z e k e r e n z i n d e o p h e f f i n g v a n h e t f a c u l t e i t e n- e n v a k k e n s y s t e e m. Hoe stellen wij ons die voor?

Wij zouden hier kunnen herinneren aan de grootsche ontwerpen, waarin de Duitsche idealisten, in het bijzonder Fichte, Schelling en Steffens, de idee van de é é n e en universeele universiteitswetenschap en haar ontvouwing in faculteiten en faculteitwetenschappen hebben neergelegd. Zij hebben dat zoo gedaan, dat zij als het ware van uit den hemel op de aarde nederdaalden. Zij gingen uit van het absolute en leidden alle weten daarvan af. Het was een meer i n t e l l e c t u a l i s t i s c h e methode. Zij maakte den mensch tot enkel materiaal voor de uiteenzetting eener algemeene idee en ontaardde ten slotte tot dat geestelijk materialisme eener algemeene ontwikkeling. Daartegenover zouden wij, zonder gelijk U bekend is de diepe waarheid van die idealistische methode te ontkennen of te veronachtzamen, toch liever den p r a g m a t i s c h e n weg gaan, dien wij tegelijk voor den waarlijk humanistischen houden.

Wij gaan bij onzen organischen opbouw der wetenschap uit van den a r b e i d, dien de wetenschappelijke leerling voor de g e m e e n s c h a p te doen heeft. Daarmede begeven wij ons ten slotte op het terrein van de methode van hem, van wien de Westersche wetenschap haar uitgangspunt genomen heeft, van S o c r a t e s, wiens leerling niemand minder dan Plato is. Wij stellen den leerling voor de vraag: „Wat hebt gij te doen?" Wanneer hij daarachter zal komen, moet hij worden ingeleid in den zin der gemeenschap, die hij dienen moet. Daaruit ontwikkelen zich s o c i o l o g i e en e t h i e k, r e c h t, p o l i t i e k, p a e d a g o g i e. Tot de gemeenschap behoort de g e s c h i e d e n i s, en niet alleen in engeren zin die van de gemeenschap zelve maar ook die van den ruimeren kring in welken zij is ingeschakeld. Echter tot de geschiedenis behoort weer de n a t u u r. Uit haar stijgt de geest op, met haar blijft hij in vriendschap en in strijd verbonden. Natuur en cultuur zijn ten nauwste verbonden en zijn slechts met elkaar in verband te verstaan. Maar waar de geest zoo als het ware b e n e d e n zichzelf geleid wordt, wanneer hij zich richt tot de natuur, daar

wijzen alle problemen van de natuur zoowel als van den geest wederom b o v e n zich zelf uit in een hoogere wereld, n.l. naar de r e l i g i e. Alle vragen van geestelijke cultuur worden v r a g e n v a n w e r e l d b e s c h o u w i n g. Zij zijn de ziel van alle philosophie en van alle cultuur in het algemeen. Wenden wij ons echter van dezen laatsten top der geestelijkheid af weer terug tot de aarde, dan zien wij, dat het l i c h a a m en zijn leven een belangrijk deel uitmaakt van cultureelen arbeid. Hier vangt de cultuurtaak van de g e n e e s k u n d e aan. Zij is nog veel omvangrijker en meer diepgaand dan misschien vele geneeskundigen zelf denken en is niet minder geschikt tot een ontplooiing in den zin van een ruim en ernstig te nemen menschelijkheid dan b.v. de rechtsgeleerdheid. Dat tot het lichaam ook de z i e l behoort en omgekeerd heeft de geneeskunde reeds leeren inzien, daarmede is een oneindige wereld voor haar opengegaan. Wat verder de t a a l en de verschillende t a l e n betreft, zij zijn zeer in het bijzonder een heel belangrijke uiting van den geest, evenals de k u n s t, wier wezen en beteekenis iedereen moest doorschouwen, die degelijk wenscht mede te werken aan de onderhouding en de vermeerdering van hoogere geestelijke cultuur in de volksgemeenschap, de arts niet minder dan de leeraar, de jurist niet minder dan de theoloog. Ten slotte behoort, gelijk wij op een andere plaats hebben aangetoond, de behandeling van de vraag, hoe wij dan tot de waarheid kunnen k o m e n, wat kennis, wetenschap, philosophie beteekenen, principiëel gesproken aan den aanvang van allen wetenschappelijken arbeid. Tot het w e r k t u i g van kennis behoort naast de l o g i c a echter ook de w i s k u n d e, dit wonderbaar getuigenis en werktuig van den menschelijken geest. De t e c h n i e k in den engeren zin van het woord ten slotte dankt hare beteekenis aan de bestemming, die zij heeft, de geestelijke doeleinden van alle cultuur tot hun verwerkelijking in de materie te helpen brengen. Zij moet deze doeleinden ook kennen, opdat zij tot het volle bewustzijn kome van haar waarde en van haar roeping, en zich zelf niet overschatte, maar in plaats daarvan doorlicht worde van de menschelijke en goddelijke beteekenis van alle ware cultuur, welker orgaan zij wezen en steeds meer worden zal.

Op deze wijze, meen ik, moet zich uit de pragmatische kern, uit de vraag: „Wat moet ik doen?" de geheele orbis scientiarum[1]) ontwikkelen. Wij hebben niet meer dan een aanwijzing

[1]) Geheel der wetenschappen.

gegeven van datgene wat een encyclopaedie van wetenschappen, die van dit gezichtspunt uit ontworpen ware, in rijke veelvuldigheid ontvouwen zou. Dan zou een zinrijk organisme voor ons staan, waar wij nu slechts een door toeval bijeengewaaide veelheid van kenmateriaal zien. De ééne wetenschap zou ontstaan, van welke de zin geen andere is dan de zin des menschen, tot in alle hoogten en in alle diepten verwijd.

En nu, hoe zou het staan met de onmogelijkheid om deze inleiding in de geestelijke cultuur aan alle leerlingen van de universiteit zonder uitzondering deelachtig te doen worden? Ik geloof, dat het spook van het teveel bij nadere beschouwing onmiddellijk verdwijnt. Wij zouden immers de veelheid van afzonderlijke kennis, die wel tot een bijzonder beroep, echter niet tot het inzicht in den samenhang der geestelijke cultuur noodig is, rustig overlaten aan de bijzondere beroepsvorming. Verder herinneren wij ons, wat over de vereenvoudiging van de wetenschap gezegd is. Ook voor de universiteit geldt de eisch, dat wat elke tak van wetenschap bezit aan wezenlijke ontwikkelingswaarde zich algemeen verstaanbaar moet laten uitdrukken en dat wij van de veelheid van kenmateriaal en problemen steeds meer moeten aansturen op de weinige eenvoudige grondwaarheden en grondbeginselen, die bovendien niets anders zijn dan de problemen van den mensch. Er is in laatste instantie niets wetenswaardig als de mensch, d.w.z. wat den mensch als zoodanig betreft. Dat is de gebiedende norm voor alle leerstof. Hoe meer deze doordringt, hoe eenvoudiger zal alles worden, des te meer zal de enkele leerstof verdwijnen. Daarmede raken wij de meening, die ook Goethe deelde, dat de eenige menschwaadige studie, de mensch zelf is — de mensch wel te verstaan in den vollen zin van het woord, zoo, dat God en wereld daar ook toe behooren — echter niets anders, dan de mensch met zijn eenvoudige vragen en doelstellingen. Niets anders is de zin van alle wetenschap.

Daarmede is reeds duidelijk, dat wat over den organischen opbouw der wetenschap gezegd is niet methodisch moet worden opgevat. Bij het werkelijke onderrichten en opnemen volgen wij ook niet den systematischen weg, althans niet in de eerste plaats. Wij moeten dezen organischen samenhang van alle weten kennen, maar methodisch gaan wij uit van datgene, wat ons naligt, wat ons in den diepsten zin van het woord interesseert. Niet van het geheel gaan wij uit maar

van gedeelten, wij behandelen echter de gedeelten in den geest van het geheel. En het s y s t e e m komt dan ten slotte wel, voor zoover het noodig is.

Eindelijk zij nog opgemerkt, dat wij ook aan de universiteit niet k l a a r m a k e n maar v o r m e n, a a n s p o r e n willen. Want onze leerlingen zullen later ook nog tijd hebben voor nieuwe verdieping en wetenschappelijk-wijsgeerige vorderingen. Ook om die reden heerscht niet langer de veelheid en is geen overlading te vreezen.

Het door ons voorgestelde laat zich dus zeer goed verwezenlijken. Daarmede is naar het mij voorkomt zeer veel bereikt. Een einde komt aan de over-specialiseering en atomiseering in de ontwikkeling. Het nieuwe universalisme heeft zijn intrede gedaan. Een g e h e e l van ontwikkeling is gevonden, dat den mensch wederom tot mensch maakt in plaats van onmenschelijk. Alle arbeiders aan den tempel van de geestelijke cultuur hebben nu een inzicht in zijn plan. Medici, theologen, wijsgeeren, juristen, letterkundigen en zij, die de natuurwetenschap beoefenen, gaan niet meer als vreemden, zoo niet als vijanden, langs elkaar heen. Z i j b e o e f e n e n a l l e n h e t z e l f d e, hoewel dan ook zooals vanzelf spreekt in een bepaalde verdeeling van arbeid. Niet ieder bouwt maar volgens zijn eigen plan aan den toren, zoodat een Babylonische verwarring ontstaat. In de vrije volksgemeenschap werken al de verschillende leiders en leeraren van de geestelijke cultuur van uit den é é n en diepsten zin des levens en van de gemeenschap. Zij mogen er dan misschien nog over t w i s t e n, welke die diepste zin is, het is toch van belang, dat zij het b e s t a a n van dien é é n e n zin toegeven. De engheid en hatelijkheid van het loketjes- en kastensysteem der cultuur maakt plaats voor een meer vrije menschelijkheid, die eerst waarlijk geestelijk is. Wij hebben wederom universaliteit in de school en in het leven.

Zóó zou het algemeene gedeelte van de universiteitsarbeid zijn, het centrale deel. Slechts een enkele blik willen wij werpen op de bijzondere b e r o e p s v o r m i n g, welke daarmede hand in hand zou gaan. Op één ding komt het n.l. ook hier aan, dat n.l. ook hier het p r a g m a t i s c h e of e x i s t e n t i ë e l e b e g i n s e l tot zijn recht komt. Ik bedoel dat zoo, dat b e r o e p s k e u z e e n b e r o e p s v o r m i n g v e e l m e e r d a n t o t n u t o e i n v e r b a n d z o u d e n s t a a n m e t d o e n e n b e l e v e n. Op grond hiervan zouden wij den overgang naar de school voor geleerden eerst laat doen ge-

schieden en vanuit het een of ander beroep; op grond hiervan den weg tot de universiteit niet te lang en te moeilijk maken voor mannen en vrouwen, die dien op lateren leeftijd zouden willen betreden; en de universiteit op alle manieren in nauwe aanraking doen blijven met strijd en arbeid van de gemeenschap. Een zekere wisselwerking tusschen theorie en praktijk zou ook hier te wenschen zijn en die ware ook wel te verkrijgen. Waarom zou, om een voorbeeld te geven, een leeraar of predikant niet, nadat hij een bepaalden graad bereikt had, voor eenigen tijd, een of twee jaar, weg kunnen gaan, om een leeraars- of predikantsplaats in te nemen, om daarna terug te keeren voor de voleindiging zijner universitaire studie, gerijpt, met veel grooter belangstelling en begrip? Waarom zou een boer of een arbeider op den leefijd van veertig jaar niet het besluit kunnen nemen om b.v. predikant te worden? Dan wordt hem nu de lange martelaarsweg gewezen naar het staatsexamen en vandaar uit naar de universitaire examens en eindelijk het proponentsexamen, [1]) zoodat hij na ongeveer zes of zeven jaar tot zijn ambtsarbeid zou kunnen overgaan. Dat kan zoo niet blijven. Ook met betrekking hiertoe moeten wij praktijk en theorie in nauwer verband met elkander brengen. Stellig bestaan daartoe een menigte van mogelijkheden, die wij nu nog niet zien. Wij zullen ze echter zien, naarmate wij de waarheid en de noodzakelijkheid van het geheele beginsel erkennen.

Dat wij vanuit het pragmatisch uitgangspunt een groote vereenvoudiging zullen vinden, ook voor de beroepskennis, is voor mij juist zoo noodzakelijk en mogelijk.

Daarmede zijn wij echter overgegaan tot de kwestie van de m e t h o d e.

Geachte vergadering, reeds herhaalde malen hebben wij de nieuwe methoden voor de universiteitsstudie even aangeraakt, nog een enkel woord daarover. Dat wij ons die in wezen geheel anders denken dan de nu geldende, hebben wij bij onze kritiek op de huidige vormen ook reeds ondubbelzinnig getoond.

Wij denken ze ons meer d e m o c r a t i s c h en meer k a m e r a a d s c h a p p e l ij k. De universiteit moet een gemeenschap

[1]) In Zwitserland is de volgorde der examens eenigszins anders, ik geef echter die, zooals ze bij ons is, om verwarring te voorkomen. (Vert.)

zijn tot onderricht en opname, een geestelijke arbeidsgemeenschap.

Deze eisch beteekent een aanmerkelijke beperking van colleges. Geheel verdwijnen, zouden deze echter niet moeten. Zij juist leenen er zich goed toe het universeele gedeelte van academisch onderricht en studie te representeeren. In het college vooral zouden de verschillende beroepsleerlingen elkander moeten kunnen ontmoeten. Zij zouden reeds daarom niet te veelvuldig moeten zijn en overeenkomstig deze universeele doeleinden ingericht, dus gehouden moeten worden op bepaalde uren van den dag en een niet te zeer specialistisch karakter moeten hebben. Al dergelijke colleges zouden dus moeten zijn voor toehoorders van alle faculteiten. Daarnaast zouden ook bespekingen juist dit meer algemeene gedeelte van het studieprogram van dienst kunnen zijn. Deze colleges (en besprekingen) zouden niet omvangrijke stof zoo moeten behandelen, dat zij het karakter van studieboeken zouden aannemen, maar nieuwe gedachten ontwikkelen, of, indien dat niet mogelijk is, de in den besten zin actueele problemen behandelen en op die manier het existentieël karakter van kennis waarborgen. Voor het overige zou men dan de andere vormen van werkzaamheid hebben.

Belangrijker dan de colleges zou toch nog de gemeenschappelijke arbeid zijn, n.l. die van leeraren onder elkander, van studenten onder elkander en die van leeraren en studenten tezamen.

Die van de leeraren onder elkander! Ik denk daarbij niet aan het administratieve werk, dat heden ten dage door zittingen van de faculteit, van het Dagelijksch Bestuur van den Senaat en van den Senaat zelf wordt geleverd, maar aan gemeenschappelijke beraadslaging over kwesties van paedagogischen en wetenschappelijken aard. Daaraan ontbreekt het op het oogenblik ten eenenmale. Zou er een duidelijker teeken van het ontbreken van geestelijke eenheid aan onze universiteiten te vinden zijn dan dit feit, dat mannen naast elkander een zoo gewichtig, ja heilig werk verrichten als de opleiding van geestelijke leiders voor volk- en menschheid, en niet de behoefte gevoelen regelmatig met elkander over dit werk te rade te gaan, om het zoodoende steeds meer te verbete-

ren? Nu werkt de een naast den ander zonder zich veel om hem te bekommeren en daardoor is veelal de een tegen den ander. Ieder docent is een volkomen autonoom vertegenwoordiger van zijn eigen wetenschappelijke methode, echter niet lid van een arbeidsgemeenschap, en de student staat dan ook tot hem in betrekking alleen als enkeling en niet als de vertrouwensman van zulk een gemeenschap. Een nieuw bezielde universiteit zal op dit punt wijziging aanbrengen.

Wat den gemeenschappelijken arbeid van leeraren en studenten betreft, daarvoor hebben wij reeds het instituut van seminaria. Zij zijn goed maar zij behoeven nog meer kameraadschappelijke vormen. Wij moeten door vermindering van het aantal colleges nog meer ruimte laten dan tot nu toe aan de vrije studie der studenten. Wij moeten hen daartoe opvoeden en vooral ook niet vergeten, dat een vernieuwde school ons leerlingen zenden zal, die daartoe van den aanvang af meer lust en rijpheid hebben. Voor dezen vrijen arbeid zullen wij allerlei nieuwe vormen moeten vinden. Een rijkere uitbouw van ons bibliotheekwezen zou daartoe een eerste vereischte zijn. In ieder geval zal het de taak van de leeraren zijn, die van de al te vele colleges ontheven zijn, zich nog meer dan tot nu toe voor den enkelen leerling beschikbaar te stellen, om hem te raden, aan te moedigen en te leiden. Ook zal het in dit verband mogelijk zijn, dat verder gevorderde leerlingen anderen tot leeraar zullen kunnen zijn.

Wij verlangen echter ook veel meer gemeenschappelijk werken van leerlingen onderelkander. Ook daaraan ontbreekt het op het oogenblik maar al te veel. Wat wij op dat gebied hebben verliest zich in vereenigingen of ontstaat toevalligerwijze. Het zou echter zoo moeten zijn, dat dit iets was dat organisch in het geheele universiteitsleven zou zijn opgenomen. Want gemeenschappelijk arbeiden is op alle mogelijke gebied een factor van groote zedelijke en vooral opvoedkundige beteekenis. Zulk een wetenschappelijk werken van kleinere gemeenschappen, die zoo iets als studentenseminaria of iets dergelijks zouden zijn, zou een hoogeschool van zelfstandigheid aan de eene en kameraadschappelijkheid aan de andere zijde worden. Dergelijke arbeidsgemeenschappen zouden blijvende instellingen met een bepaald program kunnen zijn of ook zich te gelegener tijd ter wille van bepaalde onder-

werpen of personen kunnen vormen.

Dat ook examens e.d. een daarmede overeenkomstig karakter zouden moeten verkrijgen spreekt wel van zelf. In plaats van een kwellen met vragen, gelijk de politie gewoon is te doen, dat er op berekend is de examinandi te betrappen op wat zij niet weten, zouden zij verlangen een of ander zelfstandig werk te leveren, een proef van geestelijke rijpheid en wetenschappelijk denk- en arbeidsvermogen. Voor het overgroote gedeelte zouden zij kunnen vervangen worden door een goed getuigenis der leeraren en de geheele arbeidsprestatie gedurende den studietijd. Ook in dit opzicht moeten wij eens en voor al uit boven een systeem, dat de studenten als schooljongens behandelt.

Zoo stellen wij ons het werk aan de universiteit als een veelledig arbeiden voor, waarin leeraren en studenten in een echt democratische, familiare en kameraadschappelijke verhouding zouden staan van geven en nemen, opvoeden en opgevoed worden, en waaruit de colleges als lichtende uren naar voren zouden komen. Het zouden dan ook colleges zijn, waaraan de leeraren heel wat meer leven en originaliteit zouden kunnen geven dan nu.

De verhouding van leeraren en studenten zou dan geheel van zelf sprekend een ander karakter aannemen dan tegenwoordig. Zij zou intiemer, kameraadschappelijker, democratischer worden, maar daarom niet zonder eerbied. De eerbied zou toenemen, al zou die ook meer wederkeerig zijn; ja, wellicht juist, omdat zij wederkeerig zou zijn zou zij grooter worden. Van de zijde van den leeraar zou alle aanmatigend afstand bewaren komen te vervallen maar dan ook van de zijde van den leerling alle verkeerde schooljongensachtige belustheid op kritiek. Het zouden gelijkwaardigen zijn die met elkander omgingen. Ook hier zouden wij kunnen zeggen: dat er geen leeraren meer zouden zijn maar enkel kameraadschappelijke leiders. De academische vrijheid zou grooter zijn dan nu, n.l. meer democratisch, zij zou echter samengaan met meer gemeenschap, meer gemeenschapsgeest en meer gevoel van verantwoordelijkheid voor de gemeenschap.

Een daarmede overeenkomstig schoolleven zou daartoe in het bijzonder een goede gelegenheid zijn. Op het oogenblik bezitten wij, wat dat aangaat, niet anders dan den academischen herdenkingsdag als rudimentaire aanwijzing. Daarnaast hebben wij dan ook nog een verbindingslichaam, dat echter tot nu toe

wel zeer een apart leven geleid heeft en zooals bekend is niet altijd de gemeenschap heeft gediend. Nu heeft de nieuwe organisatie onder de studenten hierin reeds eenige verbetering aangebracht. Op den weg moeten wij voortgaan. De gemeenschappelijke administratie en leiding der universiteit moet worden omgevormd tot een nauw verbonden, levensvatbare gemeenschap, bezield door den daartoe behoorenden g e e s t, maar ook met de daarbij passende v o r m e n. Het zou vanzelfsprekend moeten zijn, dat degenen, die voor eenzelfde beroep werken, (dus hetzelfde, wat men nu faculteiten noemt) geregeld samen kwamen en de gemeenschappelijke aangelegenheden van hun afdeeling bespraken, ook de bijzondere wetenschappelijke problemen van hun werk behandelden. Dit onbewogen naast elkander voortleven van menschen, die toch e e n z e l f d e zaak willen dienen, is onverdraaglijk en onmenschelijk. Ook geregelde samenkomsten van de geheele universiteit met eenigszins feestelijk karakter zouden een middel kunnen zijn de universiteitsfamilie zich als zoodanig te doen gevoelen. Daarbij meer gemeenschappelijk wonen, eten, spel en, zooals gezegd is, werken. Of ook als aan de Angelsaksische universiteiten een gemeenschappelijk r e l i g i e u s s a m e n z i j n weer mogelijk zal wezen, dat in ieder geval iets anders zou moeten zijn dan onze academische godsdienstoefening, hangt af van de algemeengeestelijke ontwikkeling. In ieder geval bestaat de b e h o e f t e naar den een of anderen vorm van een zoodanige bezieling van de gemeenschap, die wij reeds nu moesten zijn, die wij in de toekomst zijn zullen.

Zoo, in groote trekken is het beeld van de nieuwe universiteit, zooals het mij voor den geest staat. Ik geloof niet, dat zij minder grootsch en minder aantrekkelijk zal zijn dan de hedendaagsche.

TIENDE VOORDRACHT.

Ik heb deze reeks voordrachten aangekondigd als „Universiteits- en studentenproblemen." Mijn oorspronkelijke bedoeling was, dat ik na de behandeling van het probleem van het tegenwoordig academisch onderwijs in het algemeen uitvoerig zou ingaan op de taak, de vragen, de nooden en verwachtingen, die meer in het bijzonder den student als zoodanig aangaan. Misschien ben ik niet zoo ver mis, als ik vermoed dat niet weinigen onder U juist door dit gedeelte van het programma zijn aangetrokken, een gedeelte, dat tusschen twee haakjes opgemerkt ook voor mij groote aantrekkelijkheid zou hebben gehad. Nu zijt gij en ik zelf dus ook, werkelijk of misschien maar schijnbaar, niet aan de beurt gekomen. Wij hebben ons zoolang met de algemeene besprekingen opgehouden, dat voor dit beraamde tweede gedeelte weinig ruimte meer overblijft. Misschien kan het een andere maal als onderwerp op zich zelf behandeld worden, waar toch ook het geheele universiteits- en opvoedingsprobleem wel eens grondig in behandeling mocht worden genomen.

Echter daarvan afgezien staat de zaak voor ons nog zoo slecht niet. De universiteitsproblemen zijn ten slotte ook studentenproblemen. Ik denk, dat veel van wat bij de behandeling der studentenproblemen had moeten worden ter sprake gebracht reeds gezegd is bij de behandeling van de universiteitsproblemen, beter gezegd van h e t universiteisprobleem en dat van de opvoeding en de cultuur in hun geheel. Ook was het wel goed U eens af te brengen van de meer individualistische behandeling dezer vragen tot een z a k e l ij k e grootheid, die ten slotte toch ons aller belang raakt. Misschien was juist dit wel een van de euvelen, die op het leven van onze studeerende jeugd gelijk mutatis mutandis op dat van onze jeugd in het algemeen drukten, dat zij te veel alleen aan zich

zelf dacht, zich te veel in zich zelf verdiepte, te weinig een objectief belang had, waarin zij had kunnen opgaan. Daarom vond zij langs dezen weg juist niet wat zij zocht, een oplossing voor haar problemen maar ervoer zij slechts de waarheid van het woord, dat wie zijn ziel zoekt haar verliezen zal. Ook zouden deze problemen eerst in wijder verband hun oplossing kunnen vinden. Evengoed als wij het universiteitsprobleem slechts in samenhang met het opvoedingsprobleem in het algemeen kunnen begrijpen en dit ook weer slechts in verband met het geheele cultuurprobleem, zoo wordt ons ook op dezelfde wijze eerst duidelijk, wat in onze dagen de academische jongeren beweegt en kwelt. Dat kan niet in orde komen, zonder dat de oriënteering onzer opvoeding en van ons geheele verdere leven in orde is gekomen. Daarom ook geloof ik, dat U uit onze algemeene besprekingen misschien ook wel antwoord tegemoet gekomen is op vele en misschien wel de voornaamste Uwer individueele problemen, zoodat het tweede gedeelte van het daareven aangehaalde woord zou bewaarheid worden, dat wie zijn ziel verliest „om Christus wil", dat wil in ons geval zeggen: om der wille van een hoogere waarheid en een zaak van algemeen belang, haar vindt. Men vindt menigmaal iets anders dan men had gezocht en bemerkt dan dat het toch juist datgene is wat men had moeten zoeken.

Dat blijkt ook wel, als wij er nu toe overgaan in den tijd, die ons nog rest, de voornaamste der hedendaagsche studentenproblemen (in den engeren zin van het woord) te belichten.

1. Dan is het wel zeker, dat de vraag rijst: „Hoe moet ik studeeren?" Het studeeren schijnt nu eenmaal h e t allerbelangrijkste aan onze universiteit te zijn. Merkwaardig is echter, dat wij juist, wat dat betreft, zoo weinig aanwijzingen krijgen. Het studieplan der faculteiten geeft ons wel in zekeren zin een oriënteering. Maar voldoet ons dat? Het is zeer a l g e m e e n gehouden, pasklaar gemaakt voor den gemiddelden student, niet voor individuen van vleesch en bloed, voor jonge menschen, van wie ieder voor zich opgenomen in den grooten maalstroom van zijn jeugdjaren op eigen wijze, vaak geheel afzonderlijk van anderen, zijn weg zoekt, en dit te meer, naarmate hij meer beteekent. Deze faculteitsleerplannen zijn eensdeels berekend op het examen en anderdeels opgebouwd volgens het s y s t e e m d.w.z. de vakken volgen elkander op, juist zooals ze in een encyclopaedie voorkwamen, waarvan misschien de grondslag al geheel verouderd is, zoo b.v. gaat het geheele leerplan van de

theologische faculteit uit van een opvatting van den bijbel, die tegenwoordig eigenlijk door niemand meer wordt gedeeld en die misschien door de eigen faculteit het felste wordt bestreden. En nu zal een jonge man met zijn ziel vol dringende vragen in dit apparaat gestopt worden, waarop de woorden van Vinet ce grand système d'armortissement de l'individualité qu'on a trouvé bon d'appeler éducation,[1]) om deze nogmaals aan te halen, toepasselijk zouden kunnen zijn? Hij komt immers juist dan, wanneer hij geestelijk levend en niet slechts om den broode of als modelleerling van de school student is, tot de universiteit met geheel eigen problemen, zeker ook algemeene vragen, in het bijzonder de groote vraag naar de waarheid, die echter voor hem een individueelen vorm aanneemt. Hij begint nu in den goeden en onvermijdelijken zin van het woord zichzelf te zoeken; hij zou tot zich zelf willen komen, zijn weg en zijn ster willen vinden en zou hemel en aarde willen doorkruisen, om zich zelf te vinden. In iederen echten jongen mensch is iets van Parsifal en van Faust. Maar dan komt ook al de ellende over hem, waarvan in Faust juist met betrekking tot universiteit en studie wordt gesproken en Parsifal kan toch niet enkel langs gebaande wegen rijden, wanneer hij den Graalburcht bereiken wil.

Zoo komt voor den student de vraag boven: „Hoe moet ik studeeren?" Noch het gymnasium, noch de universiteit geven hem een goede aanwijzing. Al het mogelijke wordt hier geleerd, echter niet de hoofdzaak: het leeren zelf! Veel wordt geleerd, alleen niet het ééne: arbeiden! Veel bestudeerd maar niet het meest noodige van alle onderwerpen: de studie zelf! Zoo komt het, dat de student heel gemakkelijk verdwaalt op een van drie wegen: òf hij volgt den gebaanden weg, d.w.z. het officiëele studieplan en blijft een schooljongen, misschien een voorbeeldige, maar zoo niet, dan verveelt hij zich en smacht te vergeefs naar leven en waarheid; of hij gaat op zijpaden, doet van alles en nog wat en verbrokkelt zich daarmee; òf eindelijk, hij gaat in het gras liggen en houdt zich figuurlijk gesproken in de herberg op. Ook is het mogelijk alles zoo'n beetje te combineeren. Maar in al deze gevallen gaat een goed deel van de vrucht verloren, die deze schoone tijd zou hebben kunnen voortbrengen.

---

[1]) Dat groot systeem tot dooding der individualiteit, dat men heeft goedgevonden opvoeding te noemen.

Kunnen wij hieraan ontkomen? Ik geloof van ja. Wij hebben slechts te herinneren aan onze hoogste beginselen. Wij stellen de vraag: met welk doel studeert gij dan eigenlijk? Gij antwoordt: „om arts, predikant, leeraar, jurist, oeconoom te worden." Wij vragen verder: waarom wilt gij dat worden? Toch zeker niet om daarmee Uw brood te verdienen, om te worden wat Uw vader is, of om tot een maatschappelijk eerepostje te geraken? Klaarblijkelijk dus om de gemeenschap te dienen, om voor de menschen te werken? „Zeker, dat is mijn bedoeling." Dan moet gij dus weten, wat de gemeenschap dient, wat zij is dus, wat de mensch is die de gemeenschap vormt, wat natuur en geest zijn uit welken de mensch bestaat, wat God is dus, de hoogste zin van alle werkelijkheid of wat de waarheid is. Gij moet dus haar, dat is duidelijk, in de eerste plaats zoeken. Dat is Uw taak. Van dit uitgangspunt: dat ge arts, leeraar, predikant, jurist, oeconoom wilt worden, moet ge omhoog en in de ruimte tot gij het absolute bereikt, en dan weer terug tot Uw uitgangspunt, tot Uw eigen stukje grond in de vlakte, Uw beroep. Daarmede zijn wij weer teruggekomen tot ons beginsel van universalisme, humanisme en pragmatisme.

Echter nu zijn wij eerst recht de kluts kwijt geraakt. „Gemeenschap, mensch, natuur en geest, God, waarheid, dat zijn alles onmetelijkheden — hoe zal ik daarin mijn weg vinden? Waar moet ik beginnen en waar eindigen?" Wij antwoorden, terwijl wij wederom ons methodisch grondbeginsel, het arbeidsbeginsel of het beginsel van het existentiëele denken, vooropstellen: gij moet bij uw studie juist daar beginnen, waar uw individueele belangstelling ligt. Deze ligt echter daar, waar nooden U drukken, waar gij door vragen bewogen wordt, die met het wezen van Uw bestaan samenhangen. Hier moet gij een begin maken met nadenken en studie. Van hier uit komt gij dan verder in de hoogte, de breedte, de diepte, zoover gij dat noodig hebt en het U gegeven is. De eene vraag roept de andere boven, het eerste antwoord een tweede en dit antwoord wordt weer een nieuwe vraag en zoo maar voort tot in het oneindige. In elke vraag zijn alle andere besloten; elke weg leidt in het oneindige. Want hoe is het ook maar weer?

„Willst Du ins Unendliche schreiten?
Geh' nur im Endlichen nach allen Seiten."

Wij voegen er echter aan toe: dit eindige waarvan gij uitgaat moet g ij z e l f zijn, Uw eigen interesse, Uw nood, Uw verlangen, Uw vermoeden. Daarin kondigt zich Uw e i g e n waarheid aan, d.w.z. de waarheid, die juist g ij zult vinden, die juist g ij noodig hebt, de waarheid, waarvoor juist g ij zult hebben te staan. Gij moogt U niet maar op goed geluk af wagen in het labyrinth van menschelijke kennis en dwaling, maar ge moet een Ariadne-draad meenemen, Uw eigen belangstelling in den besten zin van het woord. Van U z e l f moet gij uitgaan, dan zult gij bij de algemeene waarheid, het absolute, uitkomen, daarin opgaan en dan — o wonder! — eerst ten volle tot U zelf komen.

Laat mij U den grondregel voor alle studie door twee voorbeelden duidelijk mogen maken, die wij niet ver behoeven te zoeken. Wij nemen aan, dat gij U in het bijzonder interesseert voor het sociale vraagstuk. Welk een uitnemend uitgangspunt voor een wandeling door hemel, aarde en hel! Wij kunnen niet meer dan enkel aanduiden, tot welke bijkomstige interessen dit hoofdthema aanleiding geeft. Geheel onverwachte wegen zijn hier mogelijk. Friedrich Adler b.v.[1]), de bijzonder door zijn aanslag beroemd geworden uitnemende socialist en onderzoeker, is van hieruit eerst gekomen tot de chemie, en dat wel niet om te leeren hoe men bommen kan maken, zooals men zou kunnen vermoeden, maar omdat hij de verhouding van het zoogenaamd historisch materialisme, den grondslag van het sociaaldemocratisch program, tot het natuur-philosophisch materialisme wilde ophelderen. Voor dit doel begaf hij zich tot de natuurwetenschap. Daar de chemie hem niet bevredigde, ging hij verder tot de natuurkunde. De vraag naar haar eerste beginselen bracht hem tot den grooten natuurkundige Mach, die ook een wijsgeer van beteekenis was, een leerling van den bekenden Avenarius, die aan deze universiteit doceerde en van wien een borstbeeld in dit gebouw aanwezig is. Echter met Mach kon hij niet klaar komen zonder een grondige studie van Kant. En Kant begrijpt men niet zonder Plato, het historisch materialisme niet zonder Feuerbach en dezen niet zonder Hegel. Geen gebrek aan impulsen dus! Maar nog blijft oneindig veel over. Het sociale vraagstuk is het vraagstuk van de gemeenschap, deze hangt samen met het wezen van den mensch, dit weer

[1]) Vgl. Friedrich Adler: Ernst Machs Ueberwindung des mechanischen Materialismus.

met het wezen van de gansche werkelijkheid. In het kort, van dit brandpunt van belangstelling straalt interesse uit over de geheele werkelijkheid. Wat niet wegneemt, dat het brandpunt ook verschuiven kan, wat in vele gevallen vooruitgang beteekent; want het uitgangspunt kan wel eens te eng en van toevalligen aard zijn. Het komt ook dikwijls voor, dat men aanvankelijk zelf niet weet, wat eigenlijk het eigen voornaamste interesse is. Men gaat uit van iets, dat later zeer bijkomstig blijkt maar toch het uitgangspunt moest zijn. Men volgt, om met een beeld te spreken, een beek, komt dan uit bij een rivier, in welke deze uitmondt, volgt deze verder tot men komt aan een stroom, welke ons tenslotte naar den onmetelijken oceaan voert. In bijbelsche woorden uitgedrukt: men trekt uit om de ezelinnen van zijn vader te gaan zoeken en vindt een koninkrijk.

Nemen wij nu nog een ander voorbeeld, een waarbij wij aanvangen bij iets van niet algemeene beteekenis. Stellen wij ons voor, dat iemand zich bijzonder interesseert voor de vraag, hoe hij b.v. een individueel moeilijken aanleg, laten wij zeggen zwaarmoedigheid, te boven zou kunnen komen. Deze vraag zal hem misschien brengen tot de volgende, of dit in het algemeen mogelijk zou kunnen zijn, d.w.z. hoever de wil reikt of hoever het rijk van de vrijheid. Welk een gebied ligt daarmede voor ons open! De verhouding van lichaam en ziel, van de wereld om ons heen en het individu, van God en wereld — alle philosophische vraagstukken, alle menschenraadsels, alle problemen van wereldbeschouwing rijzen voor ons omhoog. Kant wordt belangrijk, maar ook Calvijn's en Augustinus' praedestinatieleer krijgen beteekenis en belangstelling — en dan ook Aeschylus, Dante, Shakespeare! Een van de grootste geesten van alle tijden, de bekende leeraar van het existentiëele denken, Kierkegaard, is juist ook dezen weg gegaan, d.w.z. hij ging van dit uitgangspunt uit.

Aan deze twee voorbeelden kunt gij zien, hoe een in den hoogsten zin interessante studie, laten wij liever zeggen: een vruchtbare, diepgaande, bij alle veelheid toch een geheel blijvende studie, tot stand komt. Natuurlijk is hiermede niet gezegd, dat iedereen nu in werkelijkheid den geheelen gang door de oneindigheid zou moeten maken. Hij gaat zoover hij kan gaan en zoo lang hij er toe gedrongen wordt verder te gaan en houdt op als hij bevredigd is of niet meer verder kan, maar hij komt langs dezen weg tot inzicht, niet enkel tot weten, tot ontwikkeling, niet enkel tot kennis; hij vindt geest, niet enkel stof. Ik

beweer slechts dit ééne: niet mechanisch en niet chaotisch studeeren en zeker niet eigenwijs, maar o r g a n i s c h, zoodat men van het levende uitgaat en tot het levende terugkeert.

Gij vraaagt mij nu echter zeker, hoe dan een zoodanige studie zich verdragen zal met het nu eenmaal door de faculteiten min of meer voorgeschrevene en in ieder geval voor het examen vereischte? Of het bij de gegeven verhoudingen meer zijn kan dan een utopie? Ik zou daarop kunnen antwoorden, dat deze utopie, die dan toch maar paedagogische noodzakelijkheid is, een vernietigende kritiek beteekent op het tegenwoordige systeem en dat ik rekening houd met een n i e u w e gesteldheid. Maar dit zou een schrale troost zijn, en zóó behoeven wij het gelukkig niet te bezien. Veeleer beweer ik nu, dat gij moet trachten deze wijze van studeeren door te zetten, ten deele t e n s p i j t van het officiëele studieprogram, ten deele m e t b e h u l p daarvan, door het in dien geest te benutten. Terwijl ik er aan toevoegen kan, dat, wanneer gij het op die manier gebruikt, dit officiëele studieprogram ook wel eenige voordeelen heeft. Onze studie zou anders ook wel wat àl te subjectief kunnen worden. Wij zouden aan belangrijke waarheden kunnen voorbijgaan, wij zouden misschien nooit tot een goed einde komen. Ook het worstelen met het enkel objectieve kan goed voor ons zijn, het kan ons behoeden voor luim en willekeur. Daarom raad ik een verbinding van beide wegen aan en houd die ook reeds nu voor mogelijk, laat staan dan in de meer vrijere toekomst.

Als ik dan in der haast nog enkele raadgevingen toevoegen mag aan deze zoo belangrijke zaak van de studie, dan zou ik, altijd in den geest van onze leidende beginselen, het volgende nog naar voren willen brengen:

Mijn eerste uitroep is dan: N a a r d e h o o g t e n e n t o t d e b r o n n e n! Zich houden aan het o o r s p r o n k e l i j k e in plaats van enkel aan het afgeleide, en daarmede aan het g r o o t e in plaats van aan het middelmatige of kleine. Dus, liever aan de z a k e n z e l f dan aan de b o e k e n, die erover geschreven zijn, liever aan de groote denkers zelf dan aan handleidingen en brochures. Daarenboven aan de g r o o t e problemen, niet aan academische en andere onbenulligheden en kunstjes. Dat daarbij het kleine niet mag worden verwaarloosd zal ik wel niet meer behoeven te betoogen. Integendeel, het verkrijgt eerst recht zin en waarde.

Ten tweede moest alle studeeren in het bijzonder ook een

formeele waarde hebben. Wij moeten er door vooruitgaan in juistheid en gemakkelijkheid van denken alsook in vaardigheid van uitdrukking. Wij moeten er door stijgen in onze gemeenschappelijke waarde en stijl van menschzijn. Alle studie moet tegelijk beschaving zijn, ook, in de richting van kunst, maar vooral ook zedelijke.

Dit doel bereiken wij echter — dat is het derde — slechts daardoor, dat wij niet enkel opnemen maar ook verwerken. Daarvoor is noodig niet enkel eigen denken maar ook een zekere mate van productiviteit, van zelfstandig voortbrengen. Het vele jaren achtereen aanhoudend opnemen van wetenswaardigheden leidt tot die krankheid van geest, die wij als intellectualisme voldoende beschreven hebben, in het bijzonder ook tot besluiteloosheid, tot wilsverzwakking of ook tot opgeblazenheid. Want men kan licht zich zelf overschatten, wanneer men niet aan een prestatie merkt, wie men eigenlijk is. En door het werk komt de mensch in het algemeen pas tot zich zelf.

En dit is dan het laatste wat wij met betrekking hiertoe willen opmerken: een werk doen dus, werken, regelmatig werken! Ook onaangenaam, droog, mechanisch werk niet versmaden! Anders verweekelijkt men, wordt genotzuchtig, en alle onkruid tiert welig op dezen ongebruikten bodem. Ons grondbeginsel leert ons, dat de ware wetensdrang en het ware kennen slechts uit wezenlijken arbeid opgroeien kan.

2. Echter, het universiteitsleven mag niet opgaan in wat wij noemen studeeren, ook niet ter wille van de studie zelf. Want het doel van alle studie is de waarheid en deze bereiken wij niet enkel langs den weg van wetenschap en philosophie. Een veel belangrijker vorm van de waarheid — dat waag ik hier in dezen „tempel der wetenschap", dien sommigen tot een afgodentempel willen maken, rustig uit te spreken — is de religie. De verhouding van den student tot dit gebied van leven, dat mij het meest centrale toeschijnt, is een probleem, dat langen tijd ternauwernood aanwezig scheen te zijn, dat echter nu zeker steeds meer brandende worden zal. Wij kunnen hierover niet meer dan enkele woorden spreken, heel in het kort, waar grondige en uitvoerige besprekingen hier waarlijk wel op hun plaats zouden zijn.

Wel is waar hebben wij deze reeds eerder gegeven, waar wij spraken van een religieuse revolutie, die zou moeten voorafgaan aan een paedagogische. Wij hebben getracht aan te toonen hoe

onze cultuur op religieusen grondslag zou moeten worden opgebouwd. Wij hebben verklaard, dat aan het einde van alle cultuur, die deze benaming verdient, een wereldbeschouwing moet staan. Nu is wereldbeschouwing nog wel niet hetzelfde als religie, maar enkel een deel daarvan, haar theorie. Religie in den vollen zin is een persoonlijke betrekking tot het voorwerp van de religie, tot God. En hier worde dadelijk opgemerkt, dat het het gevaar is van het intellectualisme, van het academische wezen dus, om bij een enkel theoretische, zoo te zeggen objectieve positie van zulk een zoogenaamde wereldbeschouwing te blijven stilstaan, waarbij dan liefst het logisch ongerijmde van een zoogenaamd wetenschappelijke wereldbeschouwing (wetenschap en wereldbeschouwing zijn niet één, maar twee) een uitweg schijnt te zijn. Men wil op de een of andere manier de religie ontvluchten, omdat men er voor vreest zijn persoonlijke houding te bepalen, welke zij verlangt. De intellectueel als zoodanig wil deze zooveel mogelijk ontwijken. Zijn naaste toevlucht is de wetenschap. Velen echter ook geven de voorkeur aan het aesthetische. De kunst zal hun die ideale wereld verschaffen, zonder welke zij immers niet leven kunnen. Beide wegen zijn die van het zelfbedrog. De wetenschap leeft zelve van een wereld van absolute waarden, zonder welker geldigheid zij in het niet zou zinken. Hetzelfde moet van de kunst gezegd worden. Had de wereld van het ideale, waarmede zij ons troost, geen werkelijkheid, dan zou de kunst een dwaas tijdverdrijf zijn. Neen, wil de mensch geestelijk vast komen te staan, dan moet hij op dit punt subjectief en persoonlijk zijn houding bepalen. Hier verkrijgt het beginsel van het existentiëele denken eerst zijn volle gewicht, hier eerst komt het woord van Kierkegaard tot zijn volle recht, dat de subjectiviteit de waarheid is. Op dit punt moet het komen tot de daad, tot het besluit, de keuze, de beslissing, anders blijft de geheele mensch in een zwevenden toestand en verliest ook de studie haar grond. Juist op dit punt moet de academische mensch uit het intellectualisme worden gered.

Daarom moet vooral hierop de nadruk worden gelegd, dat juist religie een voornaam ding is voor den student, ja misschien wel het allervoornaamste. Zij mag volstrekt niet iets zijn, dat aan de theologen wordt overgelaten. Belachelijker en dwazer scheiding van vakken zou niet te bedenken zijn. Zij moet het centrum zijn voor den enkelen waarheids-

zoeker, maar ook het centrum van het universiteitsleven. Dat de universiteit zich daarvan verwijderd heeft, dat zij deze belangrijkste aller vragen van welke alle andere licht en leven ontvangen uit den weg ging, was een van de voornaamste oorzaken van haar verval. In de religie moet de universiteit haar ziel terugwinnen.

Zoudt gij mij echter bij den weg om dit doel te bereiken om raad willen vragen, dan zou ik daarover, noodgedwongen kort, het volgende willen zeggen:

Een dwaling zou het zijn, wanneer gij zoudt meenen, dat de wetenschap als zoodanig U tot God zou kunnen brengen, dat er een wetenschap zou bestaan, die om zoo te zeggen in religie zou kunnen worden omgezet. Dat is een waan, waarvan de weinig ontwikkelden bezeten zijn, welke gewoonlijk leidt tot een afgodische verheerlijking van de wetenschap en die de wetenschap enkel schaden kan. De taak van de wetenschap is het verschijnsel te constateeren en te ordenen, een groote en belangrijke taak; wereldbeschouwing echter is gegrond in subjectief beleven en schouwen. Dat is nu echter geen droom en phantasie, het is veeleer een oppervlakkig vooroordeel van het intellectualisme, om alles wat niet wetenschap is droom te noemen en fantasterij, terwijl toch de wetenschap zelf gegrond is in iets, dat geen wetenschap is. Ook wereldbeschouwing en religie staan wel degelijk op den bodem van werkelijkheden, maar van werkelijkheden, die zij op hun wijzen interpreteeren. De wetenschap kan beiden dus wel van grooten dienst zijn, maar zij kan ze nimmer zelf voortbrengen.

Wij hebben dus den weg van de beleving te gaan, om tot de hoogste en laatste zekerheden te komen. Dit beleven echter zal wederom bij ons zelf beginnen. Wij zullen het licht volgen, dat juist ons geschonken is; zullen uitgaan van de vragen, die zich juist aan ons opdringen en zoo tot God komen. Het zal dan onze God zijn maar tegelijk de God van allen. En wij zullen Hem nooit kennen zonder een doen, zonder dat wij ons geheele leven op Hem gericht hebben, voor alles niet zonder zedelijke tucht, zedelijke gehoorzaamheid en zedelijken inkeer.

Om het geheel der waarheid te begrijpen, dat in de religie besloten ligt, moeten wij dus een geheel, niet enkel een intellectueel leven leiden. Daarom ook misschien kunnen wij dezen weg niet alleen gaan. Wij hebben de gemeenschap

van religieus zoeken en vinden noodig. Daarvoor hebben wij dan de kerk. Over de verhouding tusschen universiteit, student en kerk zou veel te zeggen zijn. Een feit is echter, dat de kerk in haar tegenwoordige hoedanigheid in het leven van de overgroote meerderheid der studenten geen plaats heeft. Daarom zou hier misschien de vrije vereeniging beter op haar plaats zijn. Wij hebben dan ook zulke vereenigingen, in de eerste plaats die, welke bij de Aarauer conferentie zijn aangesloten. Deze geheele beweging moet echter nog zeer toenemen en wij moeten met name het probleem oplossen, hoe jeugd en religie met elkander in de juiste verhouding te brengen zijn. Religie moet zich niet voordoen als dwang en als iets dat niet voor jonge menschen is bestemd, maar als iets, waarbuiten de jeugd de geestelijke zon der jeugd mist. De religieuse vernieuwing, die wij tegemoet gaan, zal hier de oplossing geven. Zij zal toonen, dat misschien datgene, wat wij nu Christendom noemen, niet zoo goed met de jeugd zal samengaan, maar dat het Rijk Gods de eeuwige jeugd zelf is en dat zonder dat er geen ware jeugd bestaat.

En laten wij dan verder bedenken, dat volgens ons grondbeginsel religie niet een zaak naast andere, zoo iets als een afzonderlijk vak moet zijn maar de ziel van alle universiteitsleven, als van elke school, de atmosfeer, waarin zij leeft.

3. Dit gezichtspunt verliezen wij niet uit het oog, wanneer wij van het levenscentrum ons weer naar den buitenkant keeren. Terwijl de verhouding van den student tot de religie misschien eerst in den loop der eerstvolgende tien jaren haar volle actualiteit zal verkrijgen, jaagt reeds de politieke storm met volle kracht om de nog voor korten tijd zoo geruste zalen onzer universiteit. Welke houding zal de student aannemen ten opzichte van de politiek?

Voordat de nu aangevangen beweging opkwam, stond het met deze dingen zoo ongeveer als volgt: de groote massa der studenten hield als voortkomend uit de partijen, die zich aan het bestaande hielden, over het geheel genomen zonder veel nadenken ook hun politiek voor de juiste en eenig mogelijke. Daar deze echter iets was, waar men mee klaar gekomen was en — dat mag men wel zeggen, zonder zich reeds dadelijk de beschuldiging van ongeoorloofde partijdigheid op den hals te halen — nu niet bepaald door geestelijke levendigheid uitblonk, was politiek niet een zaak waar men zich warm voor zou gemaakt hebben. Daardoor kwam het, dat een niet gering ge-

deelte der academische jongelingschap zich vol minachting daarvan afkeerde. Politiek was hun de vlakheid zelve, het gebied van eerzucht en van gemeenheid. Zij keerden zich daarom tot de wetenschap zonder meer, of tot de kunst, ten laatste zelfs tot de religieuse mystiek, terwijl anderen zich met de sport vergenoegden. Het politieke scepticisme, ja nihilisme was in de mode. Slechts een kleine groep, die de beteekenis van de sociale problemen had begrepen, vatte deze met hartstocht aan en interesseerde zich hevig voor de sociaaldemocratie. Het gevolg daarvan nu was een heftige reactie van dat deel der studeerenden, dat met het nu eenmaal bestaande was samengegroeid en in het bijzonder van hun „oude heeren", echter na eenige stormen trad dan wederom rust in. De universiteit bleef politiek conservatief, ja reactionair en tegelijk apathisch. De sociale onrust rimpelde aan de oppervlakte en werkte in de diepte; een sterke en aanhoudende beweging was er echter nog niet. Het geestelijke leven in het algemeen lag niettegenstaande schijnbare beweging toch nog in slaap.

Toen kwam de wereldoorlog met de werkelijke of dreigende sociale revolutie en daarmede een langzaam maar nu wel grondig en duurzaam ontwaken van de studentenwereld. Ook politiek. En op het oogenblik is voor de jonge menschen van onze kringen wel geen actueeler vraagstuk denkbaar dan welke hun houding moet zijn in de politiek.

Ook daarover slechts een enkel woord; meer is na alles wat er reeds over gezegd is ook niet strikt noodzakelijk. Want ook over dit onderwerp hebben wij in ander verband overvloedig gesproken. Het was dan ook een van de grondthema's van geheel ons onderzoek. [1])

Twee opvattingen staan hier steeds weer tegenover elkander. Wekt men den student op tot deelname aan het politieke leven, dan verheffen zich onmiddellijk waarschuwende stemmen: „het is niet de taak van den student partij te kiezen maar de waarheid te zoeken. Laat hem toch niet zijn ziel verknoeien in volksvergaderingen en verkiezingsacties, of zelfs barricaden bouwen, maar laat hij zich door stillen geestesarbeid, stof, werktuig en wapen verzamelen, waarmede hij dan later zich in het politieke leven begeven kan, wanneer hij daar roeping toe meent te hebben."

---

[1]) Ter aanvulling verwijs ik ook naar het uitnemende geschrift van Egger over „Student und Politik", waarmee ik met vreugde instem.

Daartegen kan men echter juist van ons paedagogisch standpunt uit inbrengen: „hoe is het mogelijk goed te studeeren zonder warm geestelijk interesse? Van waar zal men dat echter anders verkrijgen, indien niet van de aanraking met het leven? Daartoe behoort echter ook juist de politiek. En is de student dan geen b u r g e r? Hoe moet hij in de jaren van de grootste geestelijke opwinding buiten zijn aandacht houden wat behoort tot het burgerschap en wat het volksleven beweegt?"

Dat zijn de twee meeningen die telkens weer met elkander in strijd komen, zoodra de politieke golfslag zich werpt op de universiteit. Welke is onze houding daarbij?

In de eerste plaats hebben wij het er over eens te worden, wat wij bedoelen, als wij van politiek spreken. Wij bedoelen daarmede in geen geval partijactie en verkiezingsagitatie, sociëteitspraatjes en courantenlectuur, maar ook niet het spel wie de macht zal hebben, dat men gewoonlijk met politiek op een lijn stelt; doch heel in het algemeen d e w ij z e w a a r o p h e t g e m e e n s c h a p s l e v e n v a n h e t e n k e l e v o l k z o o w e l a l s d e s a m e n l e v i n g v a n d e v o l k e r e n g e o r d e n d w o r d t. Het s o c i a l e leven is daarbij inbegrepen. Zoo verstaan is de politiek echter een aangelegenheid van de grootste beteekenis, waaraan een student zich wel allerminst onttrekken kan. En dan denk ik daarbij niet alleen aan den jurist en den oeconoom, maar aan ons a l l e n zonder uitzondering. Wij willen immers allen deze gemeenschap dienen; dat is de zedelijke grondslag onzer studie.

Daarmede hebben wij reeds een wijder gezichtspunt in het oog gevat, dat ieder van ons duidelijk moet worden. Het is een oppervlakkige waan te meenen, dat men zich aan de politiek kan o n t t r e k k e n door te vluchten in b.v. de kunst of de wetenschap, zonder meer. Dat zal haast nog slechter gaan dan zich op deze wijze te onttrekken aan de religie. Want wetenschap en kunst zijn uiterlijk en innerlijk ten zeerste afhankelijk van zin en lot van het gemeenschapsleven. Dat heeft ons de wereldoorlog wel heel duidelijk bewezen. Wat hielp ons alle wetenschap en kunst, toen de wereld omkwam in den storm, die uit den politieken hoek opstak? En hebben wetenschap en kunst zich niet verkocht, toen zij zich zoo bereidwillig ten dienste stelden van de politiek en van de regeeringen? Waarom echter hebben zij dat gedaan? Omdat zij zich daarvóór niet om politiek bekommerd hadden en daardoor als kinderen onwetend en onbevoegd tot oordeelen tegenover haar stonden. Daar-

door sloeg op het onverwachtst de voorname minachting om in blinde aanbidding. De op haar vrijheid van onderzoek zoo trotsche wetenschap werd kritiekloozer dan een politieke tinnegieter en de aesthetische verfijning, die zich niet genoeg kon werpen op het bijzondere en het geraffineerde, begon op eenmaal de meest banale idealen te verheerlijken. Men kwam op eenmaal tot de ontdekking, dat er een volk, een vaderland, een gemeenschap bestond, maar in plaats van toen leiding, klaarheid, hulp te kunnen geven, rende men in nog grooter verblindheid en nog heviger roes dan de anderen op den weg naar den afgrond vooraan. En nu wil ik er alleen dit nog aan toevoegen, dat men wel daarvóór ook reeds hartstochtelijk aan politiek gedaan had, maar slechts op nationalistische en imperialistische wijze, enkel de leuzen van de politici van den dag overnemend, niet in den eigenlijken, onafhankelijken en grooten zin van een echte en waarlijk geestelijke wetenschap. Dat alles natuurlijk, eervollen uitzonderingen niet te na gesproken.

Het staat dus wel vast, dat wij de politiek in den hoogeren en algemeenen zin van het woord niet mogen en niet kunnen ontwijken. Maar hoe dan — moeten wij dan in plaats van in de gehoorzaal of in de studeerkamer te zitten naar de volksvergaderingen gaan en het „Volksrecht" of de „Neue Zürcher Zeitung" lezen in plaats van de „Kritik der reinen Vernunft" van Kant, of zoo ge wilt het „Kapital" van Marx? Ik antwoord: neen, dat zeker niet! Wij moeten wederom meer a l s s t u d e n t e n aan politiek doen, d.w.z. zóó, als het deel uitmaakt van ons geheele studentzijn, daar als het ware bij behoort.

Ik ben n.l. ook beslist de meening toegedaan, dat in het algemeen, bijzondere tijden en omstandigheden nu daar gelaten, een actief en levendig deelnemen aan het politieke partijleven een groot gevaar voor ons zou meebrengen. De opwinding, waarin wij daardoor zouden geraken, is voor een jong mensch niet zonder groote lichamelijke en geestelijke nadeelen te verduren. In het bijzonder zou een vroegtijdig en veel voorkomend o p t r e d e n i n h e t o p e n b a a r voor de innerlijke ontwikkeling van jonge menschen de nadeeligste gevolgen kunnen hebben. Het woord van Carlyle, dat voor den groei van het geestelijk leven niets zoo verwoestend is als de gewoonte van spreken in het openbaar, is hier in drieërlei opzicht juist. Zij kweekt licht aanmatiging, ja verwatenheid. Zij brengt in de verzoeking met phrasen en groote woorden te gaan werken. Men

zet zich te vroeg vast op bepaalde inzichten en snijdt zich zoo de mogelijkheid tot verdere ontwikkeling af, waarop men dan de kans loopt plotseling om te slaan in de tegengestelde opvatting. In ieder geval blijft voor een rustig zoeken naar de waarheid tijd, noch rust, noch geneigdheid meer over. Ik schrik, als ik denk aan zulke jonge politici!

Neen, de ware houding van den student tot de politiek bestaat hierin, dat wij allen juist de politiek, bedoeld in den hoogen zin van het woord, maken tot een hoofdbestanddeel van onze s t u d i e en er ons moeite voor geven, om haar nieuw leven bij te brengen en tot hooger peil op te voeren. Religie, philosophie, geschiedenis, sociologie, ethiek, rechtsgeleerdheid, paedagogie, aesthetica — zij allen moeten het probleem van de menschelijke gemeenschap in het midden van hun aandacht stellen. Zal deze studie l e v e n d i g kunnen zijn, dan moet de student een levendige belangstelling hebben voor het werkelijke politieke leven van den dag. Dat kan hij echter zonder politiek optreden in den g e w r a a k t e n zin, want in den kring van jongelui van zijn eigen leeftijd is zulk optreden natuurlijk en gerechtvaardigd. Ook vind ik er niets verkeerds in, integendeel juist iets moois en goeds, als studenten b.v. gaan tot socialistische jongeren, in hun geestelijk leven deelen en hun van hun kant geven wat zij ontberen, en als zij wellicht ter wille hiervan zich aansluiten bij de sociaaldemocratische partij. Dat komt ook de eigen studie ten goede en heeft niet die verwoestende gevolgen, die een politiek drijven als waarvan ik zooeven sprak heeft. Daarbij is het een dienst aan de volksgenooten. Op dezelfde wijze kan ik mij andere mogelijkheden van werkdadig politiek optreden denken voor den student. Dat overigens onze geheele nieuwe universiteit midden in de volksgemeenschap en dus ook midden in haar politiek en sociaal leven haar plaats zal hebben zal ik niet nogmaals behoeven te zeggen. Politiek noch religie behoeven wij meer als iets afzonderlijks te behandelen, omdat het geheele leven onzer scholen met beide innig verbonden is.

4. Van dit gezichtspunt uit is ook voor de andere problemen van de studentenwereld een oplossing te vinden. Om te beginnen haar verhouding tot de a n d e r e k r i n g e n v a n d e v o l k s g e m e e n s c h a p. Bekend is, als wij de geschiedenis van de studentenwereld nagaan, dat zij meestentijds de tendentie gehad heeft zich daarvan zooveel mogelijk los te maken en een wereldje op zich zelf te vormen met eigen zeden en

levenswijze, van waaruit men dan van bovenaf neerziet op het p l o e r t e n d o m ver beneden zich. Ook het academisch c o r p s was voornamelijk uit deze gedachte voortgekomen. Het gaf daarnaast een surrogaat voor een zekere leegheid, voor zoo iets als een al te ijle lucht, waarin men in deze academische wereld leefde. En de zoogenaamde a c a d e m i s c h e v r i j h e i d verkreeg van hieruit haar beteekenis en haar gedaante.

Door dat alles halen wij een streep, of liever gezegd een reeds aangevangen en aanhoudend voortgaande ontwikkeling haalt er een streep door. Het onderscheid met den zoogenaamden p r o l e e t is vervallen. Onder de jongere kooplieden, boeren en vooral jonge arbeiders leeft een geestelijk streven, dat aan geestdrift en hartstocht niet onderdoet voor dat van den student, ja dit in vele opzichten nog overtreft, omdat het vrij is en vrijwillig, niet gaat aan den leiband der school en niet belast is door de traagheid van het vanzelf sprekend bezit. Het standsonderscheid is vervallen en het eenige onderscheid dat nog is overgebleven en dat zoowaar nog steeds grooter worden is, dat van het geld, komt voor ons immers niet in aanmerking. Onze a c a d e m i s c h e v r i j h e i d zou een aanmatiging zijn, wanneer wij haar nog zouden doen gelden tegenover andere klassen van de bevolking. D a a r v o o r is dan toch ook de geheele atmosfeer van onze maatschappij te zeer democratisch geworden. Wat echter haar betrekking tot de universiteit zelf aangaat, verkreeg zij wederom beteekenis tegen den achtergrond der schoolautocratie. In de mate waarin wij deze door democratie vervangen zal zij deze beteekenis verliezen. De zoogenaamde academische vrijheid gaat in een w e r k e l i j k e onder, d.w.z.: de jongensachtige vrijheid in een manlijke. En zoo het c o r p s. Het met litteekens bedekte snoevende corpslid is zoo ongeveer de onmogelijkste van alle verschijningen geworden. Deze zal nu ook wel verdwijnen in dat land, waar zij het tot de sterkste uitwassen gebracht heeft. Deze oude wijze van een verband leggen zal daarbij ook in die mate aan beteekenis verliezen, als de universiteit zelf om zoo te zeggen een groot verbond wordt, wanneer de studentenwereld zich organiseert en de geheele universiteit een gemeenschap wordt.

Het is niet mijn bedoeling daarmede het recht van afzonderlijke vereenigingen voor studenten te bestrijden. Het is natuurlijk en het heeft zijn waarde, wanneer om een bepaald gemeenschappelijk streven zich afzonderlijke kringen vormen, waarin een nog intiemer gemeenschapsleven, een nog levendi-

ger uitwisseling van gedachten en een nog meer werkzame onderlinge opvoeding mogelijk is dan in het kader van de geheele universiteitsgemeenschap. Alleen moet daarbij niet worden vergeten, dat deze niet een streng afgezonderde wereld op zich zelf is maar in alles toch deel uitmaakt van de grootere volksgemeenschap.

5. Ten slotte is van hieruit ook hulp en genezing te verwachten voor allerlei n o o d e n v a n d i e p e r e n a a r d, die vooral onze academische jongeren in den laatsten tijd steeds meer geplaagd hebben. In ander verband hebben wij daar al min of meer op gewezen. Het ontbrak dezen jongeren aan een levensrichting, die zich hun van den beginne af als waar en noodzakelijk zou hebben voorgedaan. Het ontbrak hun aan wereldbeschouwing, aan iets, dat het leven inhoud geeft. Zij hadden wel idealen maar niet een ideaal. Daardoor vervielen zij in zoovele nooden. Deze academische jeugd, zij verviel door deze geesteloosheid van leven, tezamen met overlading, tot zinnelijkheid. Zij schiep zich zelf haar idealen, die echter, omdat zij willekeurig waren, het karakter aannamen van afgoden. Zij volgde allerlei modes na, was nu eens individualistisch, dan weer socialistisch; nu eens hyper-realistisch, dan hyper-idealistisch, het eene oogenblik sceptisch, het andere mystisch. Maar omdat de n o o d z a k e l i j k h e i d ontbrak, ontbrak ook de rechte e r n s t. Men diende zich zelf in deze afgoden, d.w.z. men verafgoodde zich zelf. Daardoor kwam het, dat de trek van i j d e l h e i d zich in den laatsten tijd bij een deel onzer jongeren tot in het ziekelijke ontwikkelde. Men kwam tot zelfbespiegeling en haakte in woord en geschrift naar de geniale pose. Voor eenvoudige, groote, zedelijke vraagstukken en idealen interesseerde men zich wel het allerminst. Het moest alles sensationeel zijn, van overmatige vernuftigheid, kortom, het intellectualisme had zijn verwoestend werk met succes gedaan.

Bovenal echter had deze jeugd zeer geleden onder het s c h o o l regime en ons geheele a u t o r i t a i r e stelsel. Zij had een sterken indruk gekregen van de rotheid en de verleugening van geheel deze cultuur. Zij kwam tot de ontdekking, dat geheel dit cultuurapparaat in dienst stond der volwassenen, met de bedoeling de jeugd zoo grondig mogelijk op dit alles voor te bereiden.

Uit dit gevoelen, uit de ontevredenheid over dit alles, is de zoogenaamde j e u g d b e w e g i n g ontstaan. Zij bedoelt voor alles de emancipatie van de jeugd. Het is de vrijheidsbeweging

der jeugd, die aan de andere groote vrijheidsbewegingen van onze dagen parallel gaat. „De jeugd wil niet langer de slavin zijn van de volwassenen. Zij wil niet langer als klei zijn, door de volwassenen naar eigen model te kneden. Zij wil zich zelf zijn. Zij wil voor een eigen waarheid staan. Zij wil draagster zijn eener nieuwe cultuur, van een j e u g d c u l t u u r in plaats van enkel de cultuur der volwassenen."

Wat hebben wij hierover te zeggen?

Wij geven natuurlijk volkomen toe, dat de jeugd alle recht heeft tot deze klachten. Wij hebben dezelfde ook op onze wijze geformuleerd. En eveneens den eisch van een nieuwe vrijheid, een nieuw recht voor de jeugd en een daarin gegronde opvoeding.

De term jeugdcultuur kan ik nu echter niet bepaald gelukkig vinden. De jeugd heeft wel een eigen levensstijl, maar toch niet een eigen cultuur. Ook is niet gezegd, dat het juist de jeugd zou moeten zijn, die den weg naar een nieuwe waarheid zou wijzen. Dat is tot nu toe zelfs heel zelden, indien al ooit, het geval geweest. Nieuwe waarheid moet in deze dagen zeker wel oplichten, maar over het g e h e e l e volk. Wel heeft de jeugd in velerlei opzicht vóór, maar zij heeft niet de beschikking over bijzondere bronnen van openbaring en zij heeft ook geen toegang tot de waarheid, die de anderen niet ook op hunne wijze zouden hebben. Het is zeer zeker een dwaling te meenen, dat waarheid en toekomst zoo maar klaar in de ziel van de jeugd zouden liggen en er slechts uit te voorschijn zouden te halen zijn. De waarheid moet o v e r ons komen, ook over de jeugd, anders gaat ook zij op een dwaalspoor, evengoed als de anderen, en misschien dikwijls zelfs nog meer, door haar neiging tot het absolute. Datzelfde hebben wij in de afgeloopen decenniën beleefd.

Nog eger zou het zijn, wanneer de jeugdbeweging zich erop vast zette, om apart te willen blijven, en er voor alles op bedacht was iets voor zich zelf te zijn. Levensversplintering hebben wij meer dan genoeg. Wij hebben een sociale, een religieuse beweging, een vrouwenbeweging, een geheelonthoudersbeweging, een vredesbeweging enz. tot in het oneindige. Deze versplintering is een bewijs van onze verwijdering van het levenscentrum, van de é é n e levenswaarheid en aan de andere zijde is het een teeken van genezing, wanneer de ontwikkeling nu klaarblijkelijk zoo verloopt, dat al die afzonderlijke bewegingen komen te vervallen en in een algemeene levensvernieu-

wing opgaan. Wanneer nu de jeugd juist den omgekeerden weg wilde volgen, zouden wij de paradox beleven, dat juist zij, die toch geroepen is om vooraan te gaan, in tegengestelde richting zou gaan en de jeugdbeweging in dit opzicht een reactionair karakter zou krijgen.

En daar komt nog iets anders bij. Wij hebben steeds weer gezien, hoe deze afscheidingen tot v e r a f g o d i n g e n leiden. Het absolute, dat slechts aan het geheel behoort, werpt zich op de deelen. Het zou treurig zijn, wanneer de jeugd, nadat zij, evenals de anderen, zoo langen tijd afgoden van allerlei aard gediend had, ten slotte zich zelf zou gaan aanbidden en de jeugdcultuur een jeugdcultus zou worden. Dat zou wel de allergrootste schade zijn, die haar zou kunnen overkomen. Zij zou — ik herinner nog eens aan het woord — doordat zij zich zelve „zocht", zich zelve verliezen en kan slechts zich zelve „vinden" door zich zelve te verliezen. En wanneer ouderen in dien cultus met haar meedoen, dan zijn zij niet haar ware vrienden!

Die eindelooze v e r s p l i n t e r i n g van de geheele jeugdbeweging is een van de ongelukkigste gevolgen van het ontbreken eener goede oriënteering. Daarin weerspiegelt zich het willekeurige, fragmentarische en voorloopige, dat den nieuwen idealen nog eigen is.

Ik zie de zaak zoo: de jeugdbeweging heeft in den grond van de zaak gelijk. Zij kan echter dit recht alleen gezond houden en doorzetten in een gemeenschappelijke beweging, welke aandringt op een nieuwe wereld en een nieuwe cultuur. De jeugd zal tot zich zelf moeten komen in een nieuw ideaal en in een nieuwe gemeenschap. Daarvan zal de school de uitdrukking moeten zijn. Deze is n.l. — zeggen wij het ten slotte nog eens — de nieuwe jeugdorganisatie. Hoe meer onze cultuur wederom organisch wordt, d.w.z. hoe meer zij beteekenis en vorm verkrijgt, des te meer zal ook de jeugdwereld tot een zekere eenheid komen. Deze zal zich, met behoud van alle zelfstandigheid, die haar zonder voorbehoud gewaarborgd moet blijven, invoegen in de geheele volksgemeenschap. In de plaats van burgerlijke en socialistische, van wereldlijke en religieuse jeugdorganisaties, van „Wandervogel", „Vortrupp", padvinders, „Helvetia" zullen wij een alcoholvrije, meer tot de natuur teruggekeerde, tot een nieuw politiek, sociaal en religieus geheel vereenigde jeugd krijgen.

In d e z e richting moeten wij naar het mij voorkomt de ontwikkeling bevorderen. In zooverre deze zich voltrekt, zullen

ook de nooden ophouden, die nu onze jeugd zoo kwellen. Vrij geworden zal zij den geest van verzet niet meer in zich dragen. Gegrepen door een waarachtig ideaal, zal zij het spelen met idealen opgeven, Zij zal door ernstiger en waarachtiger arbeid naar lichaam en ziel weer gezond worden. Zij zal weer eenvoudiger worden en uit haar midden zal het heilige vuur ontgloeien, dat het leven der gemeenschap onderhoudt.

— — — — — — — — — — — — — — —

Hiermede, waarde toehoorders, beëindig ik deze voordrachten. Zij zijn uitgegaan van een kritiek op het hedendaagsch academische systeem, die zich geheel van zelf verwijdde tot een kritiek op ons geheele opvoedingswezen en onze geheele cultuur. Daar sloot zich dan bij aan de poging om het afgebrokene door iets nieuws te vervangen. Wij erkenden de noodwendigheid van een nieuwen grondslag en kwamen tot den eisch eener religieuse en sociale revolutie (in den zin eener nieuwe oriënteering), uit welke zich de paedagogische zou moeten ontwikkelen en die op haar beurt dan weer door de paedagogische mogelijk gemaakt, verdiept en verder geleid zou worden. Op dezen grondslag richtten wij het gebouw eener nieuwe school op als bekroning van een nieuwe cultuur, in het bijzonder dat van eene nieuwe universiteit, welke met haar zuster, de hoogeschool tezamen de bovenste verdieping van deze school vormen zal, welker beginsel wij door het woord „volkshoogeschool" trachtten uit te drukken.

En nu, nadat wij tot zoover gekomen zijn, staan wij wel wederom voor de oude vraag: „Wat zullen wij doen?" Wanneer, wat wij nu maar aannemen zullen, mijn gedachten zich aan U in het algemeen als juist en ook belangrijk hebben voorgedaan, dan zoudt gij wel willen weten, hoe zij verwerkelijkt zouden kunnen worden en welke daarbij nu Uw eigen taak zal zijn? „Wat kunnen en wat zullen wij doen om het oude gebouw af te breken en het nieuwe op te richten?"

Ik zou U daarop het volgende willen antwoorden: wat ik geven wilde was allereerst voor beide een o r i ë n t e e r i n g. Mijn pogen was de wortelen van het tegenwoordige kwaad bloot te leggen en de beginselen tot verkrijging van het betere te vinden. Deze twee hield ik voor de eerste, de belangrijkste en ook de moeilijkste taak.

Nu heerscht om te beginnen daarover reeds een strijd van inzichten. Er is een denkwijze, die zulk een algemeene oriënteering geheel onnoodig, ja zelfs schadelijk acht. „Wij behoeven

geen groote ideeën, maar concrete feiten en praktijk" — heet het daar. Groote leidende ideeën houdt men voor phrase en overspanning. Men stelt hen, die ze vertegenwoordigen, bijna op een lijn met den koorddanser of den kwakzalver. Het zijn gevreesde en gevaarlijke lieden. Een nuchtere Zwitser gaat zulken menschen van verre al uit den weg. Hoogstens alleen dan zou men zich zulke zoogenaamd hooge ideeën laten welgevallen, wanneer men ze ook dadelijk k a n t e n k l a a r v e r w e r k e l ij k t zou kunnen geven. Anders is het risico te groot.

Deze denkwijze is in ons lieve vaderland bijzonder wijd verbreid, een van de wortelen zijner deugden maar misschien bijna nog meer zijner gebreken. Een voordeel is het, dat wij ons niet gaarne met schoone woorden en praatjes voor de vaak tevreden stellen maar verwerkelijking willen. Echter deze Zwitsersche nuchterheid, die altijd alleen maar praktisch zijn wil, zooals men zegt, en bang is voor de idee; die zich wel gaarne een beetje verkwikt met den rozengeur der sentimentaliteit, ook op een of anderen willekeurigen zwendel gemakkelijk ingaat, wanneer die maar met een groot gebaar en iets van geheimzinnigheid optreedt, maar ernstige en daarom eenvoudige groote gedachten voor „luchtkasteelen" houdt, deze maakt ons klein en bekrompen, maakt ons afhankelijk van andere volken, die groote gedachten niet voor halven waanzin houden. Het schijnt wel, of men bij ons de meening is toegedaan, dat bij een klein volk ook slechts kleine gedachten passen zouden en al het andere grootdoenerij zou zijn; groote gedachten zouden zich slechts de groote, d.w.z. de talrijke en materieel machtige volkeren kunnen veroorloven. Het is een ergerlijk m a t e r i a l i s m e, dat zich daarin verraadt en dat bij alle vernis van Helvetische vaderlandslievendheid, de onafhankelijkheid van Zwitserland in den grond veel meer bedreigt dan veel van anderen aard, dat op het eerste gezicht gevaarlijker schijnt. Want daarmede worden de g r o n d s l a g e n van ons geestelijk bestaan ondermijnd. Moeten wij groote gedachten, zonder welke wij evenmin leven kunnen als zonder steenkolen en ijzer, evenals deze uit andere landen halen, dan worden wij afhankelijk van het land, waar wij ze momenteel vandaan halen. Wanneer wij kunnen zeggen, dat Zwitserland leeft en is, wat het — ondanks alles! — is, dan dankt het dit zeker ook aan de nuchtere degelijkheid en den getrouwen arbeid in het kleine van de landskinderen, maar toch nog meer aan de enkele groote gedachten, die onder ons door groote zielen gedacht zijn en die het in staat

is geweest in zich op te nemen; dan dankt het dit, om slechts enkele namen te noemen, aan Zwingli en Calvijn, Rousseau en Pestalozzi, waaraan wij nog toevoegen Gottfried Keller, die in deze dagen herdacht wordt en die natuurlijk volstrekt niet dat type van een filister was, waarvoor velen hem schijnen te houden. Ons nuchtere Zwitsersche volk heeft zoowaar Pestalozzi aangezien als een candidaat voor het krankzinnigengesticht of voor het armenhuis, maar er waren Goddank ook nog Zwitsers, die den moed hadden groote dingen uit te denken en te verwerkelijken. Dat er vandaag of morgen zulken zullen zijn, daarvan hangt voor het oogenblik juist onze toekomst af. Het is een kritieke tijd. Nu is het het moment, dat Zwitserland zich moet opwerken tot het groote denken en het groote doen. Het vindt daartoe op wonderbaarlijke wijze een heerlijk nieuwen weg geopend op meer dan één gebied, in het bijzonder voor de hand liggend op dat van het internationale leven, als centrum van den Volkenbond. Is het te klein, te materialistisch, te bekrompen, om naar dit groote de hand uit te steken, dan kunnen wij het wel opgeven en het langzaam zien verkwijnen. Dat is de strijd, die op het oogenblik onder ons gestreden wordt.

Daarbij dringt zich onder ons steeds weer de grove maar gemakkelijke voorstelling op, dat hij, die voor groote gedachten, d.w.z. nieuwe algemeene oriënteering staat, zoowel de feiten minacht als afkeerig is van geduldigen en bescheiden detailarbeid. Juist het tegendeel is waar: men kan de feiten niet eens zien en rangschikken zonder den leiddraad van de gedachte en men kan in het geheel niet arbeiden zonder het licht van een goede oriënteering. De oplossing van het eenvoudigste detailprobleem kan slechts gelukken, wanneer men het juiste beginsel daarvoor kent; geen steen van een bouwwerk kan goed gelegd worden, wanneer niet een bouwplan het geheele bouwen beheerscht. Op elken anderen weg geraakt men slechts in verwarring. Wij hebben licht noodig om te kunnen werken.

Na deze algemeene, smartelijk noodzakelijke, vooafgaande opmerking, zou ik nu nog een meer speciaal antwoord op Uwe vragen willen geven.

Onze taak verviel in twee deelen: wij hebben algemeene waarheden uitgewerkt, positieve zoowel als negatieve; wij hebben beginselen gevonden, beginselen van afbraak en van opbouw. Wij hebben daarna deze beginselen toe-

gepast, zoowel negatief als positief. En nu zeggen wij: die algemeene waarheden en beginselen houden stand en op die komt het aan. Wat echter de toepassing daarvan betreft, natuurlijk houd ik die ook voor juist. Ik herhaal echter wat ik reeds vroeger daarover gezegd heb: wij moeten er ons steeds voor hoeden levende beginselen te willen vastleggen in het stijve harnas van één bepaalden vorm van verwerkelijking. Het komt er maar op aan, dat deze beginselen allereerst begrepen worden, dan zullen zij op menigerlei wijzen tot uiting kunnen komen en deze zullen menigmaal geheel anders en ook beter zijn dan de van te voren uitgedachte modellen; het komt er maar op aan, dat een nieuwe waarheid als scheppende kracht aanwezig is, een kracht, die zich naar eigen idee haar vorm wel bouwen zal. Daarom beschouw ik ook al mijn gedetailleerde voorstellen als ernstig en der overweging waard, waar zij de vrucht zijn van rijke ervaring en geestesarbeid, maar het is verre van mij ook maar mij zelf daaraan gebonden te achten en te willen vooruitgrijpen op de bijzondere uitingsvormen van de waarheid, zooals die zich scheppend ontwikkelt.

Aan dit gezichtspunt voeg ik nog het volgende toe: wij hebben er steeds den nadruk op gelegd, dat een paedagogische vernieuwing, zooals wij ons die voorstellen, slechts hand in hand met die van onze geheele cultuur, meer in het bijzonder met een religieuse en een sociale zou kunnen gelukken. Als dat zoo is, dan bestaat onze taak allereerst hierin, dat wij ieder naar vermogen en roeping aan de geestelijke en sociale vernieuwing medewerken. En dan zou ik er onmiddellijk aan toe willen voegen, dat wij dit steeds tegelijkertijd zoo moeten doen, dat wij daarbij het paedagogisch gezichtspunt voor oogen hebben. Dat beteekent zooveel als, dat wij allen arbeid aan de herschepping van de maatschappij altijd verrichten met in het hart de vraag, welke inwerking deze op den mensch zal hebben, of zij bevorderlijk zal zijn voor zijn geestelijk welzijn, zijn waardigheid en rijpheid, zijn gezondheid en vreugde, of zij dus in den hoogsten zin opvoedend werkt of niet. Want de school is ons immers niet een zaak, die buiten het overige leven staat, maar een product en een orgaan van de geheele cultuur. Wij moeten de school vanuit de algemeene cultuur uit revolutioneeren.

Maar niet minder ook omgekeerd. Reeds nu is aan ons opvoedingssysteem allerlei rijp om te worden afgebroken en nieuw te worden opgebouwd. Wij moeten hier op drieërlei wijze te werk gaan: wij moeten trachten pioniersvormen voor het nieuwe te scheppen, vormen meen ik, die onafhankelijk van de bestaande inrichtingen en buiten bereik der groene tafels van overheidspersonen en commissies verwerkelijkt worden door menschen, die aan het nieuwe gelooven. Zoo zijn de landelijke opvoedingshuizen ontstaan, zoo ook de Deensche volkshoogescholen. Zulke pioniersvormen werken dan vernieuwend op de andere in. Wij zullen het in onze dagen op dezelfde wijze moeten beproeven met het beginsel van de volkshoogeschool.

In de tweede plaats echter moeten wij trachten met onze beginselen afbrekend en nieuw opbouwend in de bestaande inrichtingen door te dringen. Daarmede heeft, om een voorbeeld te noemen, de studentenbeweging al een hoopvol begin gemaakt. Daar heet het eenvoudig: vooruit in de hoogte, de diepte en de breedte. Zoo moet het overal gebeuren.

En eindelijk is het ook tot op zekere hoogte mogelijk, met de nieuwe oriënteering in de bestaande vormen door te dringen, zonder dat zij dadelijk op de wijze van een beeldenstorm zouden worden omvergehaald. Het is misschien wel heel goed als het nieuwe leven eenigen tijd in den strijd tegen de oude vormen tot grooter kracht en klaarheid komen moet, voordat het met volle kracht doorbreken kan.

Op het tempo komt het voor ons in het geheel niet aan, maar alleen op echtheid en algeheelheid. Dit is echter wel mijn heel vaste overtuiging, dat wij met enkel kleine verbeteringen hier en daar tegenwoordig op geen enkel gebied meer gediend zijn. Daarvoor is de beweging, die de wereld thans is ingegaan, te groot.

Novus ex immenso seclorum nascitur ordo,

een nieuw tijdperk breekt aan. De oude wereld, die ten gronde is gegaan en nog gaat, heeft ook op het gebied van de paedagogie geheerscht. Natuurlijk; want indien zij daar niet zou geheerscht hebben, dan zou zij ook de wereld niet beheerscht hebben. Maar dan ook is hier niet alleen een zekere mate van verbetering noodig maar een bekeering, d.w.z. een

verandering van beginsel, van grondslag — een omkeer, zooals wij vroeger hebben opgemerkt.

Alle tijdsstrooming gaat in onze dagen steeds meer naar een c e n t r u m heen. In dit centrum staat ook e e n n i e u w e o p v o e d i n g — een nieuwe opvoeding naar een nieuwe wereld heen; een nieuwe opvoeding als scheppende ziel van een nieuwe cultuur; een nieuwe opvoeding als vrucht van een nieuw begrip van God en mensch, van den zin van den arbeid en de gemeenschap; een nieuwe opvoeding als weg tot een nieuw geslacht. Allen, allen zijn wij in onze dagen tot dit werk geroepen, allen, in het bijzonder echter de j e u g d. Daarom heb ik met U over dit werk gesproken en roep ik U op eraan te beginnen als aan het werk, waarin gij met de anderen tegelijk U zelf bevrijdt en den zin van Uwen arbeid leert verstaan — met heilige vreugde aan het werk, om die innerlijk rijkere, blijdere, menschelijker, goddelijker wereld te veroveren, die in het morgenrood eener geweldige scheppingsperiode der geschiedenis voor ons oprijst.